

**Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Ústav etnologie**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Česká emigrace v západní Evropě,
USA a Kanadě; národní vědomí a
vztah k vlasti v porovnání s postoji
Čechů žijících v hranicích národního
státu**

**Czech Emigration in Western Europe, USA and
Canada; National Consciousness and Relationship to
Homeland in Comparison with Attitudes of Czechs
Living in National State**

Autor: Bc. David Feitl

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

Praha 2016

*Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu Prof. Leoši Šatavovi za vedení
mé diplomové práce a za cenné rady.*

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 8. 2016

Anotace

Diplomová práce se zabývá diverzifikovaným pojetím češství. Hlavní tezí je porovnání typů a rovin vztahu k vlasti, na jedné straně u (politické) emigrace po roce 1948 a na straně druhé „domácího“ českého obyvatelstva.

V práci budou stručně zmíněna i předcházející údobí českého vystěhovalectví, hospodářsko-sociální situace na přelomu 19. a 20. století, 50. léta 20. století atd. To vše v kontextu historického odklonu českých zemí od Západu, avšak právě tam mířily kroky poúnorových emigrantů. V tomto ohledu je klíčový popis českého společensko-politického dění v očích tehdejších občanů, oficiální propagandy a emigrantů. Tehdejší obraz Západu či emigrantů spolu s ostatními závěry bude komparován se základními teoriemi migrace a migrační politiky. V bodě politické emigrace bude práce citovat dobové zákonné normy včetně paragrafového znění.

Práce se zabývá výlučně emigranty na Západ. Zejména do západní Evropy, USA a Kanady, ale i do Austrálie či Izraele. Reflektuje směr a hlavní centra emigrace, ověřuje relevantnost informací o počtu exilových Čechů, schopnost jejich seberealizace v nové vlasti, včetně spolků a organizací či snahu o komunikaci se svou domovinou či následnou reemigraci.

Cílem práce, která se opírá zejména o výše zmíněné informace, není popis odchodu ze staré vlasti ani následná asimilace v nové, ale zhodnocení formy uvědomění si češství a příslušnosti k českému národu těchto emigrantů v porovnání s neemigrujícími. K získání informací práce využije vlastní výzkum a odbornou literaturu. Výzkumná část využije řádově desítky dotazníků a několik rozhovorů. V rámci výzkumu budou osloveny tři skupiny respondentů, tedy Češi v emigraci, reemigranti a domácí obyvatelstvo.

Klíčová slova

Emigrace, exil, vlastenectví, krajané, národní vědomí, etnicita, etnická identita, národní identita, etnická identifikace, transnacionalismus

Abstract

The subject of this thesis is a diversified conception of Czechishness. The main proposition is a comparison of types and aspects of relation to the country in the case of (political) emigrants after 1948 in contrast with the “home-based” non-emigrant Czech population.

The thesis will briefly mention also the preceding periods of Czech emigration, the socio-economic situation at the turn of the 19th and the 20th centuries, the 1950s etc. All this will be put into the context of the historical turning of the Czech lands away from the West, despite the latter being the destination of the post-February emigrants. In this respect the description of social-political events as perceived by the citizens at the time, by the official propaganda and by emigrants is crucial. The image of the West or emigrants as perceived then together with other conclusions will be compared with the basic theories of migration and migration policy. In the section on political emigration legislation of the period incl. its wording will be quoted.

The thesis focuses exclusively on emigrants to the West, especially to Western Europe, the USA and Canada, but also to Australia and Israel. It reflects the direction and the main centres of emigration, checks the relevance of information on the numbers of exiled Czechs, their ability to self-actualize in their new country incl. clubs and associations and their attempts to communicate with their home country or to re-emigrate subsequently.

The goal of the thesis, based mainly on the above-mentioned information, is neither a description of the departure from the old country nor the subsequent assimilation in the new one, but an evaluation of the form of awareness of Czechishness and belonging to the Czech nation of these emigrants in comparison with non-emigrants. Information for the thesis/dissertation will be obtained from original research and from specialized literature. The research section will use dozens of questionnaires and several interviews. For the research three groups of respondents will be approached: emigrant Czechs, re-emigrants and non-emigrant population.

Key words

Emigration, exile, patriotism, expatriates, national attitudes, ethnicity, ethnic identity, national identity, ethnic identification, transnationalism

Obsah

1. Úvod	9
2. Kritika pramenů	12
3. Migrační teorie	14
3.1. Definice	14
3.2. Teorie mezinárodních migrací	16
3.2.1. Neoklasická migrační teorie	16
3.2.2. Makroteorie a mikroteorie	17
3.2.3. Teorie dvojího trhu	17
3.2.4. Teorie sítí	18
3.2.5. Teorie světového systému	18
3.2.6. Ostatní migrační teorie	19
3.3. Konstrukce identity, koncept domova a transnacionální migrace	20
3.3.1. Transnacionální sociální pole	23
3.3.2. Transnacionální identita	24
3.3.3. Transnacionální konceptualizace domova	24
3.3.4. Transnacionální migrant/ka	25
3.4. Ostatní pojmy související s migrací	26
3.4.1. Exil a emigrace	27
4. Společenskohistorické předpoklady české emigrace	29
4.1. Emigrace z Rakousko-Uherska a dobová společenská situace	30
4.2. Odklon Československa od Západu	32
4.2.1. Charakter československé společnosti mezi lety 1948 a 1989	33
4.3. Politická (resp. ekonomická) emigrace po roce 1948	35
4.3.1. 1968	37
4.4. Reemigrace Čechů ze zahraničí mezi lety 1918 a 1989	38
4.5. Česká emigrace po roce 1989	39
4.5.1. Krajané a současnost, spolky	40
5. Česká emigrace v západní Evropě, USA a Kanadě; národní vědomí a vztah k vlasti v porovnání s postoji Čechů žijících v hranicích národního státu	42
5.1. Etnicita, národ a nacionalismus	42
5.2. Etnická a národní identita	46
5.2.1. Tvorba a formování etnické identity	48
5.2.2. Etnická identifikace většiny, menšiny a jednotlivce	49

5.2.3.	Česká národní identita a etapy jejího vývoje	50
5.3.	Národní povaha a stereotypy	52
5.3.1.	Češství a česká národní povaha.....	53
5.4.	Metodologie výzkumu	54
5.4.1.	Technika sběru dat	56
5.4.2.	Struktura výzkumného vzorku	58
5.5.	Češi, jejich vztah k emigraci a představy o Západu	64
5.6.	Aspekty návratu z emigrace a současná společenská situace v ČR	67
5.7.	Domov a vlast.....	68
5.8.	Národní vědomí a česká národní identita	74
6.	Závěr	83
7.	Použité zdroje.....	86
7.1.	Publikace	86
7.2.	Články.....	89
7.3.	Internetové odkazy	91
8.	Seznam příloh	93

1. Úvod

V současné době se dostává stále více do popředí zájmu odborné i laické veřejnosti téma migrace. Nejen v humanitních vědách, jako v kulturní antropologii, etnologii, politologii, sociologii či jiných příbuzných oborech je na toto téma kladen nemalý důraz. Aktuální potřebu hledat odpovědi na mnohé současné otázky týkající se migrace u odborníků z výše uvedených oborů je v souvislosti se situací v současném globalizovaném světě více než zjevná. Tématem této práce nejsou současné geopolitické děje a z nich plynoucí migrační pohyby do evropského potažmo českého prostoru, které humanitní vědy a zejména migrační teorie vytahují ze stínu ekonomických či jinak pro současnou společnost atraktivnějších věd.

Hlavní tezí diplomové práce je česká migrace a následný vznik diverzifikovaného pojetí češství. Přesněji řečeno se jedná o porovnání typů a rovin vztahu k vlasti, na jedné straně u (politické) emigrace po roce 1948 a na druhé straně „domáciho“ českého obyvatelstva. Existují mnohé zdroje vyprávějící příběh české emigrace a exilu, v nichž jsou popisovány důvody odchodu z vlasti, cesta emigrantů (exulantů) a s ní spojené nepříjemnosti, adaptace v novém prostředí, komunikace s domovinou, emigranty/exulanty¹ mezi sebou a podobně. Až do devadesátých let, kdy z důvodů politických změn nastal nárůst zájmu o téma české, zejména politické emigrace. Dle mého názoru dobové výpovědi či směr dotazování nereflektují otázku domoviny, vztah k vlasti či stěžejní způsob vytváření identity transnacionálních migrantů/ek², kteří jsou jedním z témat diplomové práce.

V devadesátých letech začalo být na migraci pohlíženo z jiné perspektivy a byl definován nový trend studia migrace – transnacionální migrace. „Transnacionální migrace“ a „transnacionalismus“ jsou fráze, jež od začátku devadesátých let dvacátého století sehrály zásadní roli při krystalizaci jak nových interpretačních strategií, tak vědeckých časopisů a institucí.³ Právě Teorie transnacionální migrace je páteří teorií prostupující všechny části diplomové práce včetně praktické části. Důvodem podložení výsledků práce touto konceptualizací migrace se stal fakt, že chápe a poukazuje na skutečnost, že původní a cílová země migranta nejsou striktně oddělenými jednotkami, ale obě hrají v jeho životě významnou roli. Pro prvotní cíl práce prozkoumání konceptu

---

¹ Pojmy exil, emigrant apod. jsou přiblíženy v kapitole 3.

² Transnacionální migrace je přiblížena v kapitole 3.

³ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007, s. 7.

češství a vztahu emigranta k vlasti poskytuje tato teorie vhodné termíny a to zejména pojetím domova. K teorii samotné však také bude přistupováno kriticky a její terminologie komparována s klíčovými termíny jiných přístupů. Transnacionální přístup je poměrně nový a z toho důvodu oblíbený. Nicméně v posledních letech, kdy vládne evropskému prostředí téma tzv. migrační krize, jsou termíny, kterými je transnacionalismus definován, odsouvány. Oblíbenost představy transnacionálního migranta, který bude vyobrazen ve třetí kapitole, se pod tíhou těchto událostí mění.

Cílem práce, která se opírá zejména o výše zmíněné informace, není popis odchodu ze staré vlasti ani následná asimilace v nové domovině, ale zhodnocení formy uvědomění si češství a příslušnosti k českému národu těchto emigrantů v porovnání s neemigrujícími. Jak jsem předestřel výše, existuje řada studií věnující se českému exilu po roce 1948. V tomto fenoménu však prozatím není dostatečně věnováno místo způsobu vytváření identity potažmo češství a konceptu domova. Mojí snahou je přinést nové poznatky, k získání potřebných informací využiji vlastní výzkum a odbornou literaturu.

Magisterská práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První částí je stručné zhodnocení zdrojů, jež reflektuje využití jednotlivých publikací, internetových zdrojů či odborných periodik v rámci práce. Teoretická část se zabývá migračními teoriemi a s migrací spojenými termíny, přičemž práci zakotvuje v teorii transnacionální migrace. Do této části spadá též stručné přiblížení českého vystěhovalectví s důrazem na určité historické milníky, které souvisí s tímto fenoménem.

Třetí, výzkumná část diplomové práce využije 64 dotazníků. V rámci kvantitativního dotazníkového výzkumu a několika rozhovorů byly osloveny tři skupiny respondentů, tedy Češi v emigraci, reemigranti a domácí obyvatelstvo. Preferovaný koeficient dotazníků byl: 15 dotazníků pro Čechy v zahraničí, 15 pro navrátilší se Čechy a 30 pro domácí obyvatelstvo. Zvolení této metody reflektuje vzdálenost a časovou vytíženost respondentů a zároveň se pokouší o komplexnější pohled na věc. Z důvodu zájmu Čechů žijících v zahraničí a navrátilších se Čechů počet dotazníků narostl na 31. Navíc původně zamýšlený kvantitativní výzkum doplnilo šest rozhovorů. Kvantitativní rozměr v práci vznikl již zmíněným zájmem respondentů o osobní

rozhovor a jistou mírou zvědavosti, kdy mi byl nabídnut kontakt. V takovýchto případech probíhal rozhovor většinou prostřednictvím služby Skype.⁴

Diplomová práce by měla přiblížit koncept češství a vtať tří výše zmíněných skupin k vlasti. Dále by měla reflektovat pozici Čechů žijících mimo národní stát z pohledu terminologie teorií transnacionální migrace, ale i ostatních pojmosloví. Nejvíce je kladen důraz na otázku identity emigrantů/ek. Jak sami sebe vnímají nebo vnímali v jiné zemi a cizí společnosti, zda se cítí či cítili zakotvení ve svém novém domově. Pokud se chtějí, chtějí vrátit, tak proč a pokud ne, z jakého důvodu se rozhodli setrvat.

Práce se zabývá emigranty, kteří spadají do kategorie politické emigrace nebo alespoň odešli z vlasti v době před sametovou revolucí do tehdy známého Západního světa. Tzn. zejména do západní Evropy, USA a Kanady. Nicméně do kategorie Západ je zahrnuta též Austrálie a Izrael. Práce reflektuje směr a hlavní centra emigrace, ověřuje relevantnost informací o počtu exilových Čechů, schopnost jejich seberealizace v nové vlasti, včetně spolků, organizací či snahu o komunikaci se svou domovinou či následnou reemigraci. Metodologická část objasní metody sběru dat, odpovědi na hlavní výše zmíněné teze i jiné informace vyplynoucí v průběhu zpracování diplomové práce. Následně bude popsán výzkumný vzorek, reflektován v mezích limitů práce a z něj získaná data budou zanalyzována. Výsledky budou posléze interpretovány, rozděleny do oddílů, dle tématu a výpovědní hodnoty.

V práci budou stručně popsána i předcházející období českého vystěhovalectví. Období, jež výlučně nespádají do zájmu diplomové práce a byly stručně zmíněny výše, doplňují celkový pohled na Čechy, jako na migranty, aniž by byli bráni jako typický vystěhovalcký národ. Práce je stručně doplněna o reálie, kterými jsou například hospodářsko-sociální situace na přelomu 19. a 20. století, 50. léta 20. století atd. To vše v kontextu historického odklonu českých zemí od „Západu“, kam převážně mířily kroky poúnorových emigrantů. V tomto ohledu je klíčový popis českého společensko-politického dění v očích tehdejších občanů, oficiální propagandy a emigrantů. Tehdejší obraz „Západu“ či emigrantů spolu s ostatními závěry bude komparován se základními teoriemi migrace a migrační politiky. V bodě politické emigrace bude práce citovat dobové reálie a reflektovat socio-politické události mající vliv na problematiku emigrace.

---

⁴ Detaily jsou upřesněny ve výzkumné části práce.

2. Kritika pramenů

V úvodu diplomové práce je krátce představena výzkumná část. Tato a zejména teoretická část práce vycházejí z pramenů, jejichž tématem jsou stručná přiblížení migračních teorií a s nimi souvisejícími termíny. Stěžejní pozici mezi nimi zastávají teorie transnacionální migrace. Další zdroje přibližují pojmy exil a migrace či společenskohistorické předpoklady české emigrace (a reemigrace) včetně jejich popisu. Druhá polovina diplomové práce vychází z publikací, které řeší problematiku etnické, národní identity a jejich česká specifika.

Stěžejním tématem práce je fenomén české migrace, který je tematicky zúžen na areál Západu. V obecném měřítku je literatura zabývající se tímto tématem k dispozici v hojném počtu. Bohužel je naprosto časově nevyvážená a proto se většina autorů zaměřuje a hlavně zaměřovala na tzv. Velkou migraci v letech 1850 – 1914. Obdobím po druhé světové válce se zabývá již jen zlomek literatury⁵. Kapitola zabývající se přiblížením a historií raného českého vystěhovalectví vychází zejména ze sborníků *Češi v cizině*⁶ a jeho dílčích článků a publikace J. Polišenského *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky I. a II.*⁷ Polistopadové situaci v Československu se věnují publikace *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu* od Z. Kárníka nebo *Politická emigrace v atomovém věku* od P. Tigrida. Tomuto tématu a také polistopadovému vystěhovalectví také není věnována velká pozornost. Tímto se zabývají zejména konference, z nichž vznikají důležité stejnojmenné sborníky mapující alespoň v jisté míře situaci české novodobé migrace.⁸ Jedná se zejména o období po únoru 1948 až do současnosti. Samostatnou publikací je pak například studie s názvem *Rozchod 1948*, který shromažďuje rozhovory s poúnorovými exulanty. Podobně zpracované jsou publikace *Sto českých vědců v exilu*⁹, *Vzkazy domů*¹⁰ nebo *Kandidáti*

---

⁵ Důvody budou čtenáři vysvětleny v kapitole 4.

⁶ *Češi v cizině*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1986 - 1998.

⁷ POLIŠENSKÝ, J. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky I.* Praha: Karolinum, 1992. 56 s. & POLIŠENSKÝ, J. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví II.* Praha: Karolinum, 1996. 119 s.

⁸ *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století* (1998), *Emigrace jako způsob života* (2000), *Exil sám o sobě* a publikace *Etapy českého vystěhovalectví* (2003), *Věda v exilu* (2003), *Vědci v exilu a diktátorské režimy 20. století*. (KOSTLÁN, 2011)

⁹ *Vědci v exilu a diktátorské režimy 20. století. Akademický bulletin. Oficiální časopis Akademie věd ČR* [online] Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/news_0552.html> 26. 7. 2016

¹⁰ *Dny české státnosti*. Dostupné z: <<http://www.dnyceskestatnosti.cz/aktualni-projekt/publikace/>> 26. 7. 2016

další existence od S. Broučka¹¹. Zdroji mohou být též nahrávky vzpomínek emigrantů z let 1948–1989, jež jsou k nalezení ve sbírce *Paměť národa*¹².

Ve třetí kapitole jsou doplněny obecné realie migrace, přehled migračních teorií a s nimi související terminologie. Stěžejním zdrojem je článek D. Drbohlava a Z. Uherka *Reflexe migračních teorií*.¹³ Kromě tohoto článku byl použit také článek *Theories of International Migration: Review and Appraisal*¹⁴ D. Massey a další. Větší pozornost je věnována teoriím transnacionalismu. Tímto tématem se zabývá v České republice autor Czaba Szaló. Jeho kniha *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*¹⁵ je pro práci právě díky zakotvení v terminologii transnacionalismu, klíčová. Publikace je přehledovou studií, ve které autor více méně čtivě popsal všechny stěžejní tematické okruhy problematiky transnacionalismu. Jsou zde jasné definice a analýza pojmů jako transnacionální identita, transnacionální sociální pole, problematika vztahu k domovu, existence a fungování diaspor či kritika metodologického nacionalismu.

Ve výzkumné části práce jsem vycházel zejména ze zdrojů, které se zabývaly pojmy etnicita, národ, nacionalismus nebo etnická identita a identifikace či národní povaha. Zejména čtyři zdroje se vícekrát opakují v poznámkovém aparátu. První je *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*¹⁶ od L. Šatavy, druhý je publikace M. Hrocha *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*¹⁷, třetí je článek M. Kaľavského *Etnická identita ako etnologická kategória*¹⁸. Poslední hojně citovaná publikace nese název *Národní povaha naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*¹⁹ a autorem je P. Rákos.

---

¹¹ BROUČEK, S. *Kandidáti další existence: Z osudů nové české emigrace*. Praha: F&J Mediaservis, 2004, 125 s. ISBN 80-903568-1-8.

¹² Emigrant 1948-1989. *Paměť národa*. Dostupné z: <<http://www.pametnaroda.cz/category/detail/id/44.>> 17. 4. 2016

¹³ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

¹⁴ MASSEY, D. *Theories of International Migration: Review and Appraisal*. In: *Population and Development Review*. Vol. 19, No. 3, September, s. 431-466. 1993.

¹⁵ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK, 2007. 175 s.

¹⁶ ŠATAVA, L. *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*. Brno: Tribun EU, 2013. 108 s.

¹⁷ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON, 2009. 315 s.

¹⁸ KAĽAVSKÝ, M. Etnická identita ako etnologická kategória, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*, 2004/5. 182 s.

¹⁹ RÁKOS, P. *Národní povaha naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*. Bratislava: Kalligram, 2001. 132 s.

3. Migrační teorie

3.1. Definice

Tématem diplomové práce je česká, potažmo československá emigrace. Proto musí být teoreticky podložena pojmoslovím migračních teorií a doplněna některými stěžejními termíny a body z historie studia migrace. *V současné době významné migrační proudy a související rozličné problémy s integrací migrantů do nových majoritních společností především ve vyspělých zemích představují jeden z nejcitlivějších a současně potenciálně nejvýbušnějších globálních problémů lidstva. V globalizujícím se „smrštěném“ světě se přes některá restriktivní opatření mobilita všeobecně liberalizuje a ve svých formách a typech dále štěpí a komplikuje: ve smyslu zapojení dříve migrací nezasažených regionů, existencí mnoha rozličných migračních tras (směrů) i zvyšující se diferenciací migračních typů.*²⁰ Lidé žijící mimo hranice rodného (národního) státu se pohybují na celém světě, napříč dějinnými epochami i společenskými vrstvami. „*Homo migrans*“ existuje stejně dlouho jako „*Homo sapiens*“ neboť pohyb z místa na místo patří k podmínkám lidského bytí podobně jako zrození, nemoci a smrt. Migrace jako sociální procesy jsou odpovědí na více či méně komplexní ekonomické, ekologické, sociální a kulturní podmínky existence člověka.²¹ Migrace jsou historickým jevem předpokládajícím přesídlení jednotlivců nebo společenských skupin z jednoho zeměpisného prostředí do druhého, způsobené změnami v hospodářsko-sociální skladbě, zprostředkovanými eventuálně změnami politickými a ideologickými.²²

Obdobím vzniku odborného zájmu o migrační procesy je vznik velkých migračních vln ze starého kontinentu na americký kontinent v 19. století.²³ Ty vyvolaly zájem u státních úředníků, politiků i sociologicky, demograficky, ekonomicky či jinak zaměřených vědců. Každá emigrace (individuální, skupinová i masová) má tak svá specifika i odlišné příčiny. Jak jsem již předestřel právě to je cílem této kapitoly. Přiblížení současných migračních teorií či krátké shrnutí termínů, které se budou hojně vyskytovat v dalších částech práce a budou nezbytné pro její celkové zakotvení.

---

²⁰ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 2. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf> 17. 4. 2016

²¹ BADE, K. J. *Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou staletí*, Praha 2004, s. 7.

²² ŠATAVA, L. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*, Praha 1989, s. 33.

²³ *V období této masové migrace mezi rokem 1800- 1923-4 se do USA přistěhovalo asi 33 milionů Evropanů různého etnického složení a do Latinské Ameriky asi 7-9 milionů (většina z nich do Argentiny a Uruguaye).* (Opatrný 1998, s. 342)

*Problematika studia migrací je interdisciplinární, přičemž největší zastoupení mají reprezentanti sociologie, ekonomie, sociální antropologie, etnologie, sociální geografie, práva, demografie, historie, psychologie, politologie a urbanismu.*²⁴ Definice i teorií je i bylo velké množství, každý vědní obor přináší prakticky své vlastní, přičemž žádná nemůže být všeobjímající. Práce cituje ty, které jsou v současnosti uznávány a požívány v rámci studia výše zmíněných disciplín.

Interdisciplinaritu studia migrací dokazují definice migrace samotné. Podle definice OSN je například migrantem *každý člověk, který změní své místo pobytu překročením mezinárodně uznávaných hranic a stráví zde déle než jeden rok.*²⁵ Ministerstvo vnitra České republiky definuje dle svých internetových stránek migraci jako *přesun jednotlivců i skupin v prostoru, který je spolu s porodností a úmrtností klíčovým prvkem v procesu populačního vývoje a výrazně ovlivňuje společenské a kulturní změny obyvatel na všech úrovních. S ekonomickým rozvojem se intenzita migrace neustále zvyšuje.*²⁶

*Je patrné, že neexistuje, a patrně ani existovat nebude, jediná „všeobjímající“ teorie migrace prostě z důvodů nemožnosti sjednocujícího pokrytí dané complexity, resp. výrazné typové i měřítkové diferenciací migračních procesů.*²⁷ Antropologové, sociologové, psychologové, ekonomové, demografové a mnoho dalších vytvořili několik teorií, jež reflektují dobu svého vzniku a obor, v jehož rámci vznikaly. Stejně tak je problematické určit jednoznačnou definici u jednotlivých pojmů. I běžně používané termíny mají v jednotlivých disciplínách díky intenzivnějšímu zájmu věd odlišné významy. Kromě rozlišování migrace na vnější a vnitřní, dobrovolnou a vynucenou²⁸ existuje několik teorií, jež tvoří jednotnou doktrínu.

---

²⁴ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 2. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf> 17. 4. 2016

²⁵ <http://www.osn.cz> 17. 4. 2016

²⁶ DRBOHLAV, D. „Hlavní trendy mezinárodní migrace“, in: *Demografie* 37, 1995/4, s. 280.

²⁷ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 2. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf> 17. 4. 2016

²⁸ Vnitřní migrace se odehrává v hranicích států, vnější migrace se rovná migraci zahraniční. Dobrovolná a vynucená migrace mají tenkou hranici a mnohdy není snadné rozpoznat skutečné důvody příčin jejich vzniku. Stručně řečeno se jedná v případě vynucené migrace o případy anulování styku s pronásledováním, represemi, ozbrojenými konflikty i jinými situacemi ohrožující člověka na životě či jeho svobodu. Za dobrovolnou je považována migrace ekonomická, studijní apod. (Drbohlav, D. Uherek, Z. [online], s. 2)

3.2. Teorie mezinárodních migrací

V současnosti je složité mluvit o jedné ucelené teorii mezinárodních migrací, stejně jako to není možné u obecné definice migrace. Historický vývoj migračních teorií sahá k počátkům humanitních věd samotných. Dnes je uznáváno hned několik teorií, které vznikly v různých etapách společenskovo vědního vývoje. Mnohdy byly zkompleťovány nezávisle na sobě, věnují se určitostem ve studiu migrace a podobně. Vedle mnoha škol přidružených více méně k etablovaným vědám (nejčastěji k sociologii, antropologii, demografii, ekonomii)²⁹ byla migrace coby autonomní vědecká teorie zformována v rámci sociologického vědění v průběhu 20. století. V současné době patří mezi standardně citované migrační teorie například neoklasický ekonomický přístup nebo transnacionální migrační teorie. Poslední citované teorii je věnována samostatná kapitola z důvodu zakotvení práce v její terminologii.

3.2.1. Neoklasická migrační teorie

Za zakladatele *neoklasické teorie* lze brát geografa E. G. Ravensteina, jenž se svými zastánci tvrdil, že se lidé stěhují z hustě obydlených oblastí do řídce osídlených a z oblastí s nízkým příjmem do oblastí vysokého příjmu.

Základním pilířem teorie je termín *push-pull*. Příčinami migrace jsou faktory, které lidi nutí opustit svou vlast (push faktory) a faktory, jež je přitahují do nové domoviny (pull faktory). Do první skupiny faktorů bývají řazeny jevy jako demografický růst, šance na růst životní úrovně, nedostatek pracovních příležitostí, politická situace. Druhá skupina přitahující migranty obsahuje nabídku práce, dostupnost volných pozemků, příznivé ekonomické příležitosti, a politická situace³⁰. *Migrační pohyb nastává až teprve za předpokladu, že faktory, které migranta z původního prostoru vytlačují a které ho přitahují do prostoru cílového, dosáhnou určité intenzity.*³¹ Dle této teorie směřují migranti ze zemí méně vyspělých do zemí vyspělých. Očekávají, že z dlouhodobého hlediska převáží vydobyté zisky ztráty způsobené migrací. Rize ekonomická teorie začala později brát v úvahu faktory *sociálního komfortu, které migrantovi ulehčují pobyt v cílové zemi či subjektivní hodnocení zisku.*

²⁹ Např. sociologie a antropologie města a sociální změny. (Drbohlav, D. Uherek, Z. [online], s. 6.)

³⁰ CASTLES, S. MILLER, M. *The Age of Migration*. London 1998. Dostupné z < CASTLES, S. MILLER, M. *The Age of Migration*, London 1998. s. 2-18. Dostupné z < <http://www.age-of-migration.com/uk/assets/pdfs/sample.pdf> > 26. 7. 2016

³¹ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 6. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

*Každý hodnotí zisky a ztráty odlišně na základě individuálně psychologických a kulturně podmíněných předpokladů.*³² Push-pull teorie byly aplikovány zejména na migrační toky z Evropy do Ameriky v devatenáctém a na začátku dvacátého století.

3.2.2. Makroteorie a mikroteorie

Makroteorie považuje za příčinu vzniku migrací fakt, že chudí se stěhují do bohatých oblastí a rozdíly v nabídce a poptávce jsou jejich zdrojem. Jinými slovy jsou migrační toky sledovány jako důsledek pracovní migrace dle úrovně ekonomické vyspělosti zainteresovaných zemí. Příčinami migrace jsou tak makroekonomické ukazatele jako například rozdíly v příjmech lidí v jednotlivých státech, rozdíly v nabídce a poptávce na pracovním trhu či úrovni a možnostech zaměstnání.

Mikroteorie se zaměřuje na jedince a jeho pohnutky vedoucí k migraci, přesněji řečeno rozdíly mezi pro a proti v otázce odchodu potencionálního migranta. Řeší tyto problémy jako racionální kalkulaci výdajů a zisků za daný časový úsek. Volba je výsledkem komparace podmínek na trzích práce, pravděpodobnost a rychlost získání zaměstnání, výše požadovaného platu a podobně. Takovéto podmínky mohou pro potencionálního migranta vyznít pozitivně či negativně. Výdaji mohou být například *cestovní náklady, potřeba kapitálu do doby získání zaměstnání, výdaje související s osvojením si nového jazyka či s vytvářením sociálních i jiných vazeb v cílové destinaci.*³³

3.2.3. Teorie dvojího trhu

Druhou ekonomicky zakotvenou migrační teorií je teorie dvojího trhu. Její hlavní myšlenka reflektuje existenci dvou typů pracovních sektorů a faktu, že ve vyspělých společnostech imigraci vyvolává potřeba migrační pracovní síly. První pracovní sektor nabízí zaměstnání domácí populaci. Je pro kvalifikované, vzdělané, dobře placené občany, kteří mají stabilní sociální jistoty a pouze perspektivu růstu či stagnace. Druhý sektor určený právě pro migranty je neoblíbená, podřadná práce, jež je mnohdy fyzicky namáhavá, nekvalifikovaná a špatně placená.

---

³² DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 6. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf> 17. 4. 2016

³³ MASSEY, D. „*Theories of International Migration: Review and Appraisal*“, in: *Population and Development Review*, 1993/19/3 s. 441.

3.2.4. Teorie sítí

Výše popsané ekonomické teorie neberou v úvahu fakt, že se migrační toky odehrávají v rámci sociálních interakcí. Migrant je součástí těchto elementů a právě to vyzdvihuje teorie migračních sítí. *Kalkuluje s migračními sítěmi jako „množinami interpersonálních vztahů, jež spojují migranty v cílových prostorech a jejich původní komunity v jejich zdrojových zemích příbuzenskými a přátelskými pouty.*³⁴ Sítě migrantů vznikají mezi bývalými nově příchozími a mezi lidmi, kteří zůstali v původní domovině migrantů. Jedná se zpravidla o přátele, rodinu či vazby v rámci různých organizací.

Vzniklé vazby dovolují migrantům sdílet a získávat důležité informace, získat sociální i finanční pomoc či alespoň pocit nebýt sám na řešení nastalých komplikací v novém místě. Pokud tyto pro-emigračně laděné faktory existují, vytváří prostor pro zvýšení pravděpodobnosti migračního pohybu. Pokud je síť dostatečně silná, na jejím základu vznikají v hostitelském státě komunity imigrantů. Důsledkem je poté vytvoření vlastní ekonomické i sociální infrastruktury. *Přes všechny snahy moderních států o monitoring a usměrňování toků migrace, nemají státní autority migraci pod kontrolou. Naopak je například zákonně podporováno sjednocení rodin, což migraci napomáhá a tradičně také urychluje.*³⁵

3.2.5. Teorie světového systému

*Typicky makroúrovňová teorie světového systému, jež je jádrem tzv. historicko-strukturalistické perspektivy předpokládá jeden ekonomický systém zahrnující celý svět. Migrace je tak dávána do přímé souvislosti s ekonomickou globalizací. Vychází do značné míry z marxistického učení. Migraci interpretuje v souvislosti s obecnými makromodely sociálněekonomického a politického vývoje. Klíčová je soudobá globální integrující úloha kapitalistické ekonomiky, která způsobuje výraznou ekonomickou a sociální nerovnováhu*³⁶. Proces rozhodování emigranta na mikroúrovni není v této teorii brán na zřetel.

---

³⁴ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 4. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

³⁵ MASSEY, D. „*Theories of International Migration: Review and Appraisal*“, in: Population and Development Review, 1993/19/3 s. 442.

³⁶ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 8. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

Kapitalistické ekonomické vztahy jsou zde faktory napomáhajícími hospodářským centrům (vyspělým ekonomikám) pronikajícím do periferií. Zde v méně hospodářsky vyspělých, dle teorie zpravidla nekapitalistických společenských uspořádáních, likvidují místní hospodářství včetně sociální struktury. *Zdroje chudých zemí jsou tak využívány bohatšími zeměmi ke zvýšení vlastní životní úrovně a člověk je k migraci přinucen právě nerovnostmi mezi státy.*³⁷ Z důvodu maximalizace zisku kapitalistické firmy přesouvají své výroby do periferií díky levnější pracovní síle nebo pouze dobývají místní nerostná bohatství a vozí je ke zpracování do center. Ty po zpracování také prodávají zpět do periferií, čímž tyto státy přicházejí o veškerou přidanou hodnotu. Konkrétně je zájem o levnou půdu, pracovní sílu a odbytové trhy. Tvůrci teorie vidí kontinuitu v rámci koloniálních správ a dnešních vlád. *Kapitalistické ekonomické procesy, které narušily struktury v perifériích, vyvolávají migraci. Tento proud do center je umocněn existencí a rychlostí současné dopravní infrastruktury.*³⁸

3.2.6. Ostatní migrační teorie

V předchozích kapitolách byly představeny nejznámější a nejstěžejnější migrační teorie. Na ně navazují mnohé další a často jsou teoretickými konstrukcemi výše zmíněných. Kromě teorie transnacionální migrace, která je zmíněna v další kapitole se jedná například o *teorii migračních systémů*. Ta je kombinací teorie světového systému a teorie sítí. Teorie řeší konkrétní historické okolnosti, které vytvářely migrační mosty mezi zeměmi. *Říká, že jsou propojeny lidmi stejně jako historickými, kulturními, (post)koloniálními a technologickými vazbami. Příkladem takového systému je například dlouhodobé multidimenzionální propojení Francie a Maroka.*³⁹

Druhou konstrukcí teorií je tzv. *institucionální teorie migrace*. Hlavní tezí teorie zprostředkování migrace a z toho plynoucí okolnosti. Zprostředkovatelem jsou myšleny institucionální subjekty, jako státní i nestátní organizace. Instituce zohledňují nutnost migrace, odstraňují její překážky a vytvářejí pro ni prostředí.

---

³⁷ CASTLES, S. MILLER, M. *The Age of Migration*. London 1998. Dostupné z < CASTLES, S. MILLER, M. *The Age of Migration*, London 1998. s. 22-23. Dostupné z < <http://www.age-of-migration.com/uk/assets/pdfs/sample.pdf> > 26. 7. 2016

³⁸ MASSEY, D. „*Theories of International Migration: Review and Appraisal*“, in: *Population and Development Review*, 1993/19/3 s. 446.

³⁹ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 9. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

Dalším interdisciplinárním teoretickým přístupem je teorie, která je založena na myšlence, že je migrace evolučním procesem, který přispívá k institucionálním a socioekonomickým změnám v cílové i zdrojové zemi. Přístup je znám jako *teorie kumulativních příčin* a migraci považuje za *hybný faktor měnící migranta, prostředí i strukturální kontexty, ve kterých operuje*.⁴⁰ Migrační pohyby z toho důvodu neustávají, ale naopak jim přejí.

Uvedené teorie neposkytují koncept, jehož pomocí by bylo možné podchytit rozhodovací procesy ve zdrojové zemi. Tuto mezeru se snaží vyplnit teorie *relativní deprivace*.⁴¹ Tento teoretický přístup bere v potaz fakt, že pracovní migrace je často dočasná a jejím důvodem je pomoci zvednout životní úroveň v zdrojové zemi migranta. Zlepšení finanční situace své rodiny se migrant snaží dosáhnout pravidelným zasíláním části svého zisku. Jeho prostřednictvím pak může rodině stoupnout sociální status.

Funkce rodinných vazeb v rámci ekonomické migrace zohledňuje také přístup „*new economics of migration*“, který kalkuluje s faktem, že i *přes individualizaci migračního pohybu je migrace stále spjata s rozhodovacími procesy v domácnostech a rodinách*.⁴² Podobně zakotvená je také *nová ekonomie pracovního trhu*, která chápe migraci jako *výsledek ekonomických aktivit širších komunitních celků. Teorie se snaží rozkrývat, co migrace znamená pro migrantovo nejbližší společenské okolí*.⁴³

3.3. Konstrukce identity, koncept domova a transnacionální migrace

Již v úvodu a také v kapitole kritika pramenů je popsáno, jak velký důraz je kladen v diplomové práci na teorii transnacionální migrace. Důvody podložení výsledků práce touto konceptualizací migrace byly již taktéž zmíněny. Pro připomenutí jimi byla fakta, že se teorie zabývá otázkami, zda jsou původní a cílová země migranta striktně oddělenými jednotkami či jestli obě hrají v jeho životě významnou roli. Nebo pojednává například o otázkách, jak a čím je konstruována identita migranta, potažmo jakými kritérii konceptualizuje domov. Pro hlavní tezi práce, kterou je výzkum konceptu

---

⁴⁰ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 9. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

⁴¹ Ibid s. 9.

⁴² Ibid s. 9.

⁴³ Ibid s. 9.

češství a vztahu emigranta k vlasti v porovnání s Čechy žijícími ve vlastním státě, poskytuje tato teorie vhodné termíny.

Tato, v současné době stále populárnější a citovanější teorie, či souhrn teorií, označován v obsáhlejší kontextu tímto termínem, nachází své posluchače nejen v řadách odborné veřejnosti⁴⁴. Z důvodu probíhajících geopolitických událostí a změn, jež kladou na otázku migrace stále větší důraz, se upozorňuje na potřebu studia mechanismů, vzorců, směrů a mnoha dalších faktorů ovlivňujících pohyb lidí. Války či národní obrození v poslední dekádě daly impuls k pohybu velkých množství lidí, celých populací. Můj zájem o téma transnacionální migrace však nevznikl díky potřebě či nutnosti pomoci najít řešení nastalé situace, přílivu lidí do evropského, potažmo českého prostoru, avšak z důvodu opačného.

Pro diplomovou práci stěžejní teorie vychází z výše citované teorie sítí. *V poslední době jsou aspekty sociálních sítí migrantů transformovány a zobecňovány do konceptu transnacionalizace („transnational social spaces“).*⁴⁵ Teorie transnacionální migrace ukazují, že přistěhovalci a jejich potomci udržují přes-hraniční vazby s jejich původním domovem a snaží se zároveň o budování nového domova, respektive o začleňování se do sociálních institucí a sociálních sítí přijímající společnosti. Transnacionální migrace probíhá tehdy, pokud jedinci nežijí uvnitř jedné země, ale svými aktivitami překračují hranice států.

Sociolog Csaba Szaló, jehož publikace je zmíněna v úvodních kapitolách definuje transnacionální migraci jako *centrální pojem teorií, podle kterých je novým trendem procesů migrace vznik transnacionálních sociálních polí propojující původní a nová místa pobytu přistěhovalců. Teorie transnacionální migrace se nevyčerpávají interpretací udržování přes-hraničních sociálních vztahů přistěhovalců s jejich původním domovem. Lidé podílející se na transnacionalismu jsou schopni participovat na sociálním a kulturním životě obou států.*⁴⁶ Transnacionalismus, který je protikladem metodologického nacionalismu je možné popsat také jako *sociální proces, ve kterém migranti operují v sociálních polích, jež překračují geografické, politické i kulturní*

---

⁴⁴ Nejznámějšími zahraničními autory transnacionalismu jsou Pnina Werbner či Steven Vertovec, český písíci pak Csaba Szaló.

⁴⁵ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 7. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

⁴⁶ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007. s. 7.

hranice.⁴⁷ Na rozdíl od zastánců metodologického nacionalismu vidí transnacionalismus jednotlivé společenské systémy jako *neuzavřené, nerefluktující kulturní difference, ale jako sociální konstrukce, které reflektují distribuci moci ustanovující zmíněné kulturní rozdíly*.⁴⁸

Teoretik transnacionalismu Vertovec identifikoval několik základních teoretických proudů transnacionálního myšlení na řadě různých předpokladů. Těmi jsou sociální morfologie, typ vědomí, mód kulturní reprodukce, způsob přístupu ke kapitálu, místo politického angažování a rekonstrukce místa a lokality.⁴⁹ Tyto body identifikují transmigranta jako člověka, který je schopen pohybu ve více státech, ale i kooperovat s více než jednou identitou prostřednictvím transnacionálních sítí. To jinými slovy znamená, že takovýto transnacionální migrant není typický přistěhovalec, který zpřetrhá se zemí původu kontakty. *Situace každodenního života transmigrantů v sobě zahrnuje životní podmínky jejich původního domova a zároveň podmínky jejich nového domova. Tím vzniká nové speciální pole zkušeností a sociálních vztahů*.⁵⁰ Transnacionální migranti se tak nacházejí v sociálním poli, které propojuje nové místo pobytu a původní domovinu.

---

⁴⁷ BASCH, L. GLICK-SCHILLER, N. SZANTON-BLANC, C. „From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration“, in: *Anthropological Quarterly*, 1995 Vol. 68(1), s. 48-63.

⁴⁸ BASCH, L. GLICK-SCHILLER, N. SZANTON-BLANC, C. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, London 1994. s. 32.

⁴⁹ 1. sociální morfologie: jedná se o druh sociálních formací překračujících hranice regionů, států, kontinentů.

2. typ vědomí (consciousness): život transmigrantů je životem „tady i tam“ a jako takový s sebou nese otázky o vlastní situovanosti. Je to „vědomí multi-lokality stimulující touhu spojit sebe s druhými, tady i tam, kteří sdílejí stejné ‘cesty’ a ‘kořeny’“.

3. mód kulturní reprodukce: jakým způsobem jsou reprodukovány v nových podmínkách každodenní praktiky, sociální instituce a kulturní interpretace? Podle řady badatelů dochází ke kulturní kreolizaci, hybriditě, které se manifestují například v „nových etnicitách“ typu British Pakistanis. Právě tyto hybridní identity začaly být studovány.

4. způsob přístupu ke kapitálu: na jedné straně se může jednat o transnacionální korporace vyvážané z okovů národních států a proto na nich nezávislé. Tito „globální hráči“ utvářejí novou mocenskou elitu, jejíž zájmy jsou globální, nikoli lokální či národní a kontrolují většinu světové ekonomiky. Na druhé straně je zde i mikropolitika transmigrantů, která ovšem ve svém souhrnu má dopady na globální ekonomiku také – jedná se remittance. Tedy o transfer peněz do míst původu. Ve svém součtu se jedná o nezanedbatelné částky. Zároveň má zasílání těchto finančních prostředků dopad i na lokální rozvoj v daných místech.

5. místo politického angažování: na jedné straně se může jednat o mezinárodní organizace působící mimo rámec národních států, jako je řada NGO organizací věnujících se hlavně lidským právům, environmentálním tématům, ženským právům, otázkám míru, rozvojovým studiím. Na druhé straně se jedná o politické akce tzv. „etnických diaspor“, jakými jsou například tamilské diaspory v západní Evropě podporující ozbrojený odpor na Srí Lance, či transnacionální podpora iránské opozice.

6. rekonstrukce místa a lokality: transnacionalismus formuje sociální pole protínající fyzický prostor „tady a tam“. Vazby transmigrantů pak vede redefinici „domova“, „kořenů“ apod. (HENIG, D. 2007, s.5)

⁵⁰ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007. s. 116.

3.3.1. Transnacionální sociální pole

Stěžejním pojmem je v teoriích transnacionální migrace transnacionální sociální pole. Globální současnost a migrace samotná zavinily rozpad jasně vymezených sociálních stejně jako geografických prostorů. Tím vznikla transnacionální pole, která jsou vytvářena na více úrovních. *Od globálních politických a ekonomických institucí po lokální sociální sítě individuálních aktérů a jejich rodin.* Konkrétně řečeno se jedná o proměny kulturních praktik, zkušeností, interpretací a identit migrantů, tedy polí, kde se transnacionální migranti pohybují mezi více prostory. Podle Vertovce představuje adekvátní sociologický překlad všech interpretačních snah o uchopení komplexnosti procesu formování identit transmigrantů koncept multi-lokálního životního světa. Tyto koncepty se zaměřují na působení transnacionálních vlivů na formování a vyjadřování sociálních identit přistěhovalců. Pole je tvořeno diskursivními praktikami sebe-pojetí, výroky a příběhy, které o nás šíří druzí, což nám slouží k sebe-interpretaci a pomáhá nám zajistit komunikaci s příbuznými a přáteli, kteří žijí jak v původním, tak i novém domově či zemi.⁵¹ Transnacionální pole tak vytváří člověka, který by měl být, dle transnacionálních migračních teorií, schopen přijmout více národních identit.

V diplomové práci byl, již několikrát, zmíněn fakt, že migranti zpravidla udržují v současném globalizovaném světě kontakty (i osobní) se svou rodnou zemí. *Oproti chápání sociální vyloučenosti jako makro-strukturálně⁵² daného fenoménu je propojenost nového a původního domova přistěhovalců v teoriích transnacionální migrace pojímána jako výsledek jednání aktérů.*⁵³ Začlenění imigrantů probíhá prostřednictvím místních společenství v rámci nového místa, nikoliv díky mechanismům státního aparátu. Tito jsou začleňováni do komunity v cílové destinaci prostřednictvím sociálních sítí (viz kapitola teorie sítí). Nejsou to jednotlivci zapojovaní sociálními vazbami do migrační sítě, nýbrž domácnosti, rodiny, příbuzenské skupiny a skupiny založené na přátelství.⁵⁴

---

⁵¹ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007. s. 105.

⁵² Makro-teoretický antropologický přístup ke zkoumání migrace zobrazoval přistěhovalce, jako pasivní subjekty podřízené řádu světového systému kapitalismu. (Szaló 2007, s. 109)

⁵³ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007. s. 110.

⁵⁴ Ibid s. 113.

3.3.2. Transnacionální identita

Jednou z hlavních otázek práce je identita migranta. Ta hraje významnou roli v otázce integrace takovýchto lidí v rámci majoritní společnosti. *Sebe-pojetí přistěhovalců je formováno různými, mnohdy konfliktními příslušnostmi, které jsou artikulovány v diskurzech sahajících od náboženství přes etnicitu a lokální patriotismus až k politickým ideologiím.*⁵⁵ Identita se formuje prožíváním vlastního sebepojetí v rámci sociálního prostředí a období, ve kterých se migrant pohybuje. Transnacionální identita se nemusí nutně týkat, jak by se mohlo na první pohled jevit, příslušnosti a imaginární komunity kosmopolitního charakteru. Transnacionální migranti nezavrhují zcela národní hodnoty svého původního domova, ani nepodléhají novému, pouze tyto dva póly kombinují. *Transnacionální identity přistěhovalců nepřekonávají zakotvenost vztahů loajality a solidarity v místě původu, v etnické identitě či národní příslušnosti. Jsou považovány za transnacionální, z důvodu nadnárodního propojení lokálních, národních, etnických a náboženských identit.*⁵⁶

3.3.3. Transnacionální konceptualizace domova

Současná podoba globalizace zapříčinila rozpad sociálního a geografického prostoru, který byl unifikován v minulých dekáдах. Sociální expanduje do více než jednoho geografického prostoru, čímž vznikají transnacionální prostory. Těmi jsou kombinace vazeb v sítích, které přesahují hranice států. Transnacionální migranti se v tomto prostoru pohybují mezi státy, přičemž jejich hranice „jakoby“ nevnímají. V tomto prostoru se nacházejí transnacionální migranti samotní, jejich rodiny, přátelé a všechny vazby spojující obě (nebo více) země, kde se pohybují. Otázka, která vyplývá z výše uvedeného, zní: „Jak lidé, žijící v takovémto meziprostoru chápou domov?“

Chápání domova je subjektivní a každý jedinec ho prožívá jinak. Domov je důležitý pro migranty stejně jako pro nemigrující a je dělen do dvou hlavních perspektiv, kterými jsou fyzický prostor a pocit přináležitosti k domovu. Pocit přináležení k domovu znamená to, že pocit jedince nemusí být zpravidla vázán na konkrétní místo či budovu. Přestože většina lidí chápe domov jako určitý dům stojící na jednom místě, existují lidé, pro něž je domovem celá země, více zemí a nepotřebují konkrétní nemovitost, aby se cítili doma. *Případy vymístěných a deteritorializovaných*

---

⁵⁵ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007. s. 114.

⁵⁶ Ibid s. 114.

osob problematizují představy o neproblematickém vztahu k místu původu. Migrantům může být odebrán status a identita plnoprávných dospělých osob. Vymístění je tím pádem deteritorializací, v jejímž důsledku není člověk doma ani „tam“, ani „zde“. Naopak transnacionální migrace odkazuje k oněm případům deteritorializace, díky nimž je člověk doma „zde“ i „tam“.⁵⁷ Domov a vztah k domovu pro transnacionálního migranta tvoří tedy vzpomínky, subjektivní pocity interakce v rámci více domovů včetně sítí, ve kterých se pohybuje.

3.3.4. Transnacionální migrant/ka

Transmigrant či transmigrantka je dle výše citovaných pojmů člověk, kterého si nelze představovat stejně jako běžného „přistěhovalce“ či „zahraničního dělníka“. Tento pojem je konstituován právě v opozici proti těmto významům. Zatím co přistěhovalci jsou pojímáni ve světle tématu životního zlomu, zahraniční dělníci jsou naopak pojímáni skrze téma dočasnosti.⁵⁸ Jinými slovy je přistěhovalec vykreslován jako někdo, kdo se zřiká svého původního způsobu života i domova a chystá se přijmout nový způsob života včetně kultury a nového domova. Zahraniční dělník je motivován možnostmi pracovního uplatnění a vidinou návratu do původní vlasti.

Termíny přistěhovalec a zahraniční dělník jsou hluboko zakotveny v myslích současných lidí a i přes jistou míru společenského vývoje ohraničují pohled na migranta. Tyto veřejně akceptované významy jsou neadekvátní pro uchopení nového typu přistěhovalců, kterými jsou transmigrané. Ti propojují prostřednictvím výše zmíněných sociálních sítí a kulturních praktik své původní a nové domovy. Jestliže přistěhovalec nebo zahraniční dělník udržují omezené kontakty s původním domovem, vazby transmigranta/ky zasahují do nového i původního prostoru.

Každodennost těchto lidí ovlivňují vztahy k původní i cílové zemi. Transmigranti se angažují v mnoha kvalitativně odlišných „sociálních světech“ a sítích současně. Tyto jdou napříč hranicemi států a kultur.⁵⁹ Představa migranta, který je transnacionální, může být v současné společnosti přijímána rozporuplně. S rostoucími nesympatiemi vůči migraci obecně ve „vyspělých společnostech“, je představa

---

⁵⁷ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007. s. 135.

⁵⁸ Ibid s. 117.

⁵⁹ HENIG, D. *Transnacionalismus*. 2007. s 3. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/transnacionalismus> 19. 7. 2016

transmigranta žijícího v meziprostoru transnacionálních sítí těžko uchopitelná. Stávající migrační teorie včetně politiků⁶⁰ automaticky počítaly s tím, že příchodem do nové vlasti ztratí migrant vazby na tu původní. Toto tvrzení často neplatí a díky technologickému a dopravnímu vývoji v poválečných letech se pro migrující stává spojení více míst, ve kterých se pohybují, dostupné.

3.4. Ostatní pojmy související s migrací

Tato podkapitola ve stručnosti doplňuje výčet pojmů souvisejících s migracemi, jejichž stručné charakteristiky jsou nutné pro terminologické zakotvení práce. Z hlediska směru migrace je nutno rozlišovat pojmy imigrace a emigrace. První z nich vede odchozí přes hranice určitého státu a druhý naopak na jeho území. Z hlediska času se pak migrace dělí na krátkodobou a dlouhodobou. Termín vnitřní migrace znamená přemístění uvnitř státu a termín vnější migrace naopak opuštění státu.

Z hlediska dodržování zákonů jednotlivých států se migrace rozděluje na legální a nelegální. Druhá jmenovaná je zprostředkovávána zpravidla díky převaděčství, jež stojí též mimo zákon. Motivy odchodu dělí migraci na dobrovolnou a nucenou. Svobodně se k odchodu migrant rozhodne zpravidla z důvodu zlepšení své životní situace, avšak motivy mohou být i jiné (např. sjednocení rodin). K nucené migraci je pak člověk tlačěn většinou vnějšími faktory ohrožujícími jeho životní situaci či existenci. Může se jednat o etnické, válečné konflikty, rasové, politické či náboženské pronásledování nebo přírodní katastrofy. Nucený migrant rovná se dnešní terminologií uprchlík.

Postavení uprchlíků, kterými byli také političtí emigranti ze socialistického Československa, definuje *Ženevská konvence*. *Každý má právo vyhledat si před pronásledováním útočiště v jiných zemích a požadovat tam azylu. Uprchlík je osoba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastáváním určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo odmítá vzhledem ke shora uvedeným obavám, ochranu své vlasti. Uprchlík nesmí být vrácen zpět do země, ve které by mu mohla hrozit persekuce*

---

⁶⁰ Politiků zejména západoevropských států stíhaných problémy migrace ještě před vypuknutím tzv. migrační krize. (Henig, D. 2007, s. 4)

nebo dokonce smrt.⁶¹ Uprchlíci mohou v zahraničí žádat o azyl a po změně situace v zemi původu se do ní vrátit. Lidé, kteří se vrátí do své vlasti, jsou nazýváni reemigranty.

3.4.1. Exil a emigrace

Pojmy exil a emigrace, či z nich odvozené exulant/ka a emigrant/ka jsou často chápány jako synonyma. Pro tuto práci je však zásadní osvětlení těchto pojmů a přiblížení rozporu mezi nimi.⁶² Hlavním důvodem je citlivost, s kterou respondenti přistupují k termínům, jimiž jsou nazýváni. Několik jedinců se v průběhu tvorby výzkumu ujistovalo, zda jsou posléze správně terminologicky označováni.⁶³

Exulant je osoba, která nedobrovolně opustila svou vlast, pobývá v exilu a má v úmyslu se do své země vrátit, až důvody, které k odchodu vedly, pominou. Důvody byly historicky často politické či náboženské. Vyhnanec je exulant, který byl k odchodu donucen. Někdy jsou tito lidé eufemisticky nazýváni přesídlenci. Emigrant je osoba, která opustí svou zemi, aby se permanentně usadila v zemi jiné.⁶⁴ O. Pick například definuje exulanty jako *osoby, které opustí vlast z politických důvodů a uvědoměle usilují o změnu poměrů, s pevným odhodláním vrátit se do vlasti. Emigranti mohou také opustit vlast z důvodu politické persekuce, přičemž odcházejí s úmyslem se v nové zemi natrvalo usadit a zpět se nevracet.*⁶⁵ Podobně popsal exulanty F. Peroutka. Dle něj jsou exulanti lidé, kteří odešli z domova, poněvadž jim byla vzata možnost žít svobodně a podle svojí víry. Emigranti jsou dle něj ti, kteří odešli za lepším životem.⁶⁶ V podobném duchu je možné uvést mnoho dalších citací.⁶⁷ V diplomové práci bude reflektována terminologie O. Picka, dle níž emigrant, který nevyvíjel v zahraničí exilovou činnost,

⁶¹ <<http://www.osn.cz>> 19. 7. 2016

⁶² Bylo by třeba také přesněji rozlišit exil jako vyhnanství v širším smyslu a emigraci jako nucený pobyt mimo vlast z politických důvodů. Vyhnanství může být morální záležitostí, ale motiv emigrace je v jádru vždy politický. Dokonce i náboženské, sociální či ekonomické důvody mají společný jmenovatel v politice. Do vyhnanství může odejít člověk i do Antarktidy, nemusí to být vždy země s opačným zřízením. Problém je čistě teoretický, ale i tak naznačuje, že z moderního světa už není úniku. Kdo se rozhoduje pro exil z morálních důvodů, nemá kam utéci. (Kroutvor, J. 1990, s. 132)

⁶³ Tito trvali na označení exulant, nikoliv emigrant/imigrant či například slovy uprchlík nebo vysídlenec. Takovéto termíny vnímali pejorativně.

⁶⁴ O emigranta/ku se jedná z pohledu země, kterou jedinec opouští. Imigrant je táž osoba, ale viděno z pohledu země, do které emigruje.

⁶⁵ PICK, O. „Politický význam exilu“, in: BROUČEK, S. HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu* 29. – 30. června 1998. Praha 2000, s. 16.

⁶⁶ JEŘÁBEK, V. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Brno 2005, s. 17.

⁶⁷ A. Kostlán např. popisuje exulanty jako osoby, které odešly, aby měly možnost žít svobodně a podle své víry. (Kostlán, A. 2011, s. 30)

mohl svou vlast opustit z politických důvodů.⁶⁸ Pokud nebude potřeba oba pojmy oddělit, budou používány bez přidané hodnoty a pojem emigrant bude sloužit jako termín zobecňující.

Pro politickou emigraci se vžil pojem exil, političtí emigranti jsou nazýváni často exulanti.⁶⁹ Z důvodu režimní terminologie „zrádná emigrace“ je zřejmý důvod, proč jsou v tomto ohledu někteří respondenti citliví. Dříve neutrální pojmy emigrant/ka a emigrace jsou v české společnosti stále zafixovány a s negativní konotací působí na odchozí Čechy. Jinak řečeno chápou lidé označující se exulanty pojem emigrant/ka jako člověka, který opustil svou vlast pro pohodlnější život v zahraničí. Také většina Čechů považuje dodnes termín emigrace za více či méně dobrovolné opuštění domova z ekonomických příčin.⁷⁰

Reemigrant (česky navrátilce) je osoba, která se vrací do země, z které emigrovala (ne nutně do země svého původu). V práci je reemigrantem myšlen právě člověk, který se vrátil do země svého původu, tudíž do Čech. Ve stejném duchu je za reemigranta považován člověk, který se vrátil z exilu a měl by tak být nazýván reexulant. Tento termín však není, pokud je mi známo, v rámci běžného, ani společenskovedního diskurzu používán. V rámci výzkumu (není to tématem práce) není reflektována otázka terminologického zakotvení u lidí, kteří během emigrace či exilu přebývali na více místech. Fakt je zmíněn a s informací je pracováno, ale takováto osoba je nazývána jako emigrant či exulant.⁷¹

---

⁶⁸ Také lidé, kteří po opuštění vlasti nevyvíjeli žádnou exilovou činnost, opouštěli zemi z politických důvodů. (Trapl, M. in: BROUČEK, S. HRUBÝ, K. 2000, s. 36)

⁶⁹ BROUČEK, S. HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu* 29. - 30. června 1998, Praha 2000. s. 36.

⁷⁰ JEŘÁBEK, V. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Brno 2005, s. 11.

⁷¹ Nikoliv jako dvojí či trojí emigrant a exulant. Jinými slovy, osoba, která odešla ze země svého narození do jiné země a odtud emigrovala do třetí země a cílovou zemí jejího návratu je Česká republika, je pro diplomovou práci označena jako emigrant/ka a v pozici navrátilce se osoby jako reemigrant/ka.

4. Společenskohistorické předpoklady české emigrace

Název kapitoly napovídá, že jejím hlavním tématem je emigrace z českého prostoru, která se odehrává v době, kdy lze již mluvit o „českém faktoru“. Jinými slovy se jedná o období od 19. století a Čechy utvářející se myšlenkami evropského národního obrození jako kompaktní národ. Území dnešní České republiky, ať už se nacházelo v kterékoliv územně správní jednotce, bylo od poloviny 19. století vystěhovalecké. To znamená, že kromě dvou návratových vln po skončení první a druhé světové války, se lidé z českého území spíše vystěhovali, nežli se na něj stěhovali. Přestože Češi nepatří mezi tradičně emigrační jedince, jako například Irové, v minulosti i oni opouštěli v nemalých počtech i vlnách svou domovinu.

Tyto společenskohistorické reálie budou popsány v této kapitole. Počínaje prvotní hospodářskou emigrací, kdy za lepším životem odcházeli Češi především do Spojených států amerických a s tím související politickou snahu o regulaci migrace ze strany úřadů monarchie. Následné historické a politické milníky, kterými byla okupace nacisty, komunistický převrat v roce 1948, zastavily hospodářskou emigraci na Českém území, nicméně započaly vytvářet prostor pro migraci lidem, kteří byli nuceni hledat politický exil. V dobách komunistické vlády na českém území se, vyjma stále probíhající politické emigrace, vystěhovalectví téměř zastavilo.

Současnost je díky absenci a relevanci čísel těžko popsatelná. *Exil a emigrace v novodobých dějinách Česka, stále patří mezi méně probádané oblasti.*⁷² I když není pozornost věnovaná českému vystěhovalectví valná, konají se čas od času konference řešící tuto problematiku (viz kapitola *Kritika pramenů*). Díky strukturám EU, dvojímu občanství, možnosti žít svobodně ve kterémkoliv členském státě a jiným palčivějším otázkám migrace, není tématu současné české migrace věnováno příliš pozornosti. Nicméně data, která existují, jsou brána v potaz a v práci zohledněna.

---

⁷² NEŠPOR, Z. „České emigrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium“, in: *Soudobé dějiny*. 2005, 12/2, s. 245.

4.1. Emigrace z Rakousko-Uherska a dobová společenská situace

V roce 1848 byla v Habsburské monarchii uvolněna feudální pouta, a tím vznikla pro Čechy i její ostatní občany možnost migrace uvnitř jejích hranic i mimo ně. Migrace se obecně od této doby stala masovější záležitostí. Od poloviny 19. století se staly hlavními příčinami emigrace sociálně-ekonomické důvody. Do té doby byla hlavním důvodem emigrace náboženská nesvoboda.

Hlavním faktorem migrace z Českých zemí byla průmyslová revoluce a sní spojené demografické změny. Zejména díky novým plodinám a zemědělským produktům nastalo na našem území „relativní přelidnění“. To mělo za následek nedostatek půdy, menší možnost uplatnění v řemeslech a nižší mzdy. Z těchto důvodů se vystěhovalo z území České koruny přibližně 1,2 milionu lidí, z nichž milion byl etnických Čechů (a Moravanů). Čtyři sta tisíc z těchto odchozích přesídlilo do Rakouska, zejména do Vídně, podobný počet na americký kontinent (hlavně do USA). Dvě stě tisíc Čechů pak odešlo do Německa a zbylé menší počty pak do Uherska, Ruska a na Balkán. Nejvýznamnějšími cíli českých emigrantů vně monarchie byly Kanada, Argentina, Velká Británie, Francie a zejména USA.

Hlavními faktory lákajícími do USA migranty byly dostatek volné a levné půdy, možnost uplatnění řemeslníků v dílnách či továrnách či nerostné bohatství. Zlato a Kalifornská zlatá horečka v 50. letech 19. století či ropa v Pensylvánii. Lidé byli přitahováni též státním zřízením v USA, které nabízelo na tehdejší poměry nevídané občanské, politické i náboženské svobody. Lidé se o vystěhovalectví do Severní Ameriky dozvídali například na základě „reklamy“ lodních společností, které přepravovaly imigranty do USA z Brém a Hamburku a byli lákáni prostřednictvím dopisů Čechy, kteří již v USA žili. *Vlna masové evropské emigrace, šířící se ze severozápadní Evropy dále k jihu a východu, tak zasahuje zhruba od roku 1850 i české země.*⁷³

Zpočátku se stěhovali do USA hlavně jednotlivci, převážně muži – svobodní i otcové od rodin, ale zanedlouho převládla tzv. rodinná migrace, kdy se stěhovaly celé rodiny. To je pro českou migraci do USA, na rozdíl od slovenské, typické. Z toho důvodu byla česká migrace do USA trvalá, s malým množstvím návratů zpět.

---

⁷³ ŠATAVA, L. „Evropská emigrace na severoamerický kontinent v 19. století a její odraz v historii českého etnika“, in: *Češi v cizině 3*. Praha 1988. s. 52.

*Vzhledem k nákladnosti cesty a podmínkám vstupu do USA mohli cestovat lidé pod 60 let, samotní muži nebo muži s rodinami (tedy nemohly cestovat vdovy s dětmi, nezletilí bez rodičů a staří lidé).*⁷⁴ Tito lidé museli mít určitý kapitál na cestu přes oceán, na cestu po Spojených státech a na zbudování příbytků a založení farmy či živnosti. Nemohli to tedy být lidé z nejchudších vrstev, ale lidé s alespoň malým základním kapitálem. Ten byl většinou získán prodejem půdy a obydlí ve staré vlasti.

Cesta přes oceán byla značně nebezpečná. Lodní společnosti chtěly na cestujících zbohatnout, proto jich přepravovaly velké počty ve velmi stísněných podmínkách. Zpočátku se pro dopravu používaly plachetnice, od 40. let 19. stol. se postupně začaly zavádět parolodě, které cestu zrychlily z řádů měsíců na týdny. V průběhu 60. let již parolodě plachetnice úplně vytlačily a staly se jedinou dopravou přes oceán.

Migrace zpočátku mířila především do míst s volnou zemědělskou půdou, která byla v USA na počátku 2. poloviny 19. stol. velice levná. Byla ovšem vykoupena velkými oběťmi a dřinou, kdy většina budoucích farmářů musela vykácet lesy, rozorot panenskou půdu a postavit dům uprostřed pustiny, kde nebylo žádné pomoci a sousedé žili většinou velice daleko. Roku 1862 byl prezidentem Abrahamem Lincolnem prosazen zákon, který umožnil zabrat volnou půdu do 160 akrů od hranice vlastního pozemku, která dosud ležela ladem. Po pěti letech užívání se stal farmář automaticky jejím vlastníkem. Tento zákon vyvolal vlnu migrace do západních států USA, kde předtím žili hlavně indiáni, ale také honáci dobytka. Pro Čechy to znamenalo přesunutí zájmu do nově otevřených států. Z tohoto důvodu přicházeli nejčastěji do států Nebraska a Severní i Jižní Dakoty.

Během občanské války v letech 1861–1865 přišly USA o velký počet práceschopných mužů. To, postupný nedostatek volné půdy a nárůst průmyslu vedl k usazování emigrantů z Evropy včetně Čechů ve městech a jejich počet brzy převážil ty usazené na venkovských farmách. České vystěhovalectví do USA narůstalo od počátku 50. let 19. století. Bylo přerušováno hospodářskými krizemi (1857, 1873, konec 80. let, 1893) a Občanskou válkou v USA (1861–1865). Migrace do USA byla na vrcholu koncem 19. a na počátku 20. století, kdy se již drtivá většina migrantů stěhovala do měst. Bylo to dáno hospodářskou prosperitou a rychle se rozvíjejícím průmyslem,

---

⁷⁴ POLIŠENSKÝ, J. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky I.*, Praha 1992, s. 11.

který začal USA stavět do role jedné z největších hospodářských velmocí. České vystěhovalectví dosáhlo absolutního vrcholu v roce 1907, kdy do USA přestěhovalo více jak 13 500 lidí z Českých zemí.

V této době se také nejvíce rozvíjel kulturní život české menšiny v USA. Lidé se organizovali do kulturních, tělovýchovných a politických organizací či spolků. V době první světové války podporovala česká menšina svůj původní domov, finančně, politicky i vojensky (stovky až tisíce mužů odešly na západní francouzskou frontu podpořit boj proti Rakousko-Uhersku). První světová válka znamenala zastavení přílivu přistěhovalců z Evropy i z Českých zemí.

4.2. Odklon Československa od Západu

Důvody emigrace z Československa, které budou popsány v další podkapitole, souvisí s historickým odklonem země od západní civilizace. Když se oprostím od geopolitických změn a faktu, že byla Evropa rozdělena do dvou budoucích mocenských globálních bloků, vnitropoliticky začíná odklon od Západu již v roce 1946. Tohoto roku vyhrála volby Komunistická strana Československa se čtyřiceti procenty hlasů a předsedou vlády se stal Klement Gottwald. Od té chvíle začala v zemi vládnoucí strana prakticky prosazovat bez většího odporu, cokoliv potřebovala. Její vliv zpočátku sahal zejména do vysídlených Sudet a místní volné půdě, částem znárodněného a zkonfiskovaného majetku a do roku 1947, k cenzuře tehdejších médií s výjimkou některých novin i do Ministerstva vnitra, čímž disponovala prakticky silou bezpečnostních složek.

V poválečné době, kdy se pomalu připravoval v Československu komunistický puč, přišly Spojené státy americké s nabídkou známou jako Marshallův plán. Jednalo se o finanční pomoc státům poničeným za druhé světové války a znovuvybudování místních infrastruktur. S tímto plánem přišlo ze strany USA též jasné stanovisko pro znovu se formující poválečné státy Evropy, v podobě Trumanovy doktríny. Ta rozlišovala státy demokratické, o demokracii usilující a totalitní. Tím byl polarizován poválečný svět na západní – americkou, demokratickou stranu a na stranu totalitní, již reprezentoval Sovětský svaz. Československo s komunistickou vládou a jménem premiéra Gottwalda americkou pomoc odmítlo dle Stalinových pokynů, který pohrozil, že případné přijetí bude brát jako nepřátelský akt vůči Sovětskému svazu, jenž

zpochybňuje spojenectví mezi oběma zeměmi. Okamžikem odmítnutí americké pomoci v podobě Marshallova plánu se Československo ocitá na sovětské straně budoucí železné opony.⁷⁵

25. února 1948 provedli státní převrat, po kterém se zvedla vlna emigrace lidí, kteří se cítili ohroženi nastávajícími mocenskými strukturami. Od tohoto roku začala platit v Československu pravidla totalitního státního zřízení. Moc patřila pouze komunistické straně a prakticky nebyla nikým kontrolována. Hlavním kritériem se stal kádr, nikoliv odbornost. Rozhodující funkce obsadili lidé poplatní novému nedemokratickému režimu, načež byla zavedena cenzura, všechna svobodná média byla převzata státem či zrušena a nakonec byla započata vlna vyvlastňování a kolektivizace. Tyto i mnohé jiné faktory měly pramálo společného s demokracií a podněcovaly občany Československa k emigraci. To mělo za následek zrušení platnosti všech cestovních pasů, které nebyly vydány komunistickým státem.⁷⁶ I přesto se daly nelegálně hranice do padesátých let více méně přejít, a to do doby, než byly zneprůchodněny vytvořením pohraničního pásma kolem celé republiky.

4.2.1. Charakter československé společnosti mezi lety 1948 a 1989

Československá společnost ve druhé polovině 20. století je charakterizována přítomností nedemokratického státního zřízení. Stěžejní je právě rok 1948, kdy se moci ujala Komunistická strana Československa. Vítězný únor znamenal nastolení totalitního režimu a připojení Československa k Sovětskému bloku. Československo se izolovalo od západních států vypovězením diplomatických styků, zavíráním poboček zahraničních firem i kulturních organizací či vynuceným odchodem západních novinářů.⁷⁷

Vláda jedné strany, nastolení plánovaného hospodářství a vyvlastňování majetku, povinná ideologie a na ideologii založený policejní dohled začal v nemalé části

---

⁷⁵ MAREŠ, P. ROČEK, P. *Dějiny zemí Koruny české*, Praha 1992, s. 262.

⁷⁶ Již 3. 5. 1946 prosadil komunistický ministr vnitra Václav Nosek odebrání pravomoci vydávat cestovní pasy místním orgánům. Přes protesty byl tento krok schválen a kompetenci k vydávání cestovních dokladů získala Ředitelství národní bezpečnosti v Praze a její pobočky v Bratislavě a Košicích. Tyto podléhaly přímo ministerstvu vnitra, čímž prakticky skončilo vydávání pasů pro osobní potřebu bez specifického účelu. Z uvedeného vyplývá, že komunistický faktor ovlivňoval svobody občanů poválečného Československa ještě před převratem v roce 1948. Komunistická strana paradoxně již v roce 1928 prosazovala volný pohyb obyvatelstva uvnitř i vně státu. (Rychlík 2007, s. 26-28)

⁷⁷ CUHRA, J. VEBER, V. *Za svobodu a demokracii 1.: Odpor proti komunistické moci*, Praha 1999, s. 11-12.

populace vzbuzovat odpor. Prvními s kým se komunisté střetli, byli vysokoškolští studenti i učitelé a jejich organizace. Mezi budoucí národní inteligencí byly provedeny čistky a vysoké školy musely podléhat stranickému dohledu. Poúnorový prezident Gottwald to popsal těmito slovy: „*Zkušenost nás učí, že pro budování socialismu si musí pracující lid vytvořit a vychovat vlastní inteligenci, pocházející z jeho středu a s ním třídně a ideologicky spjatou.*“⁷⁸ Persekuce obyvatelstva narůstala ve všech sférách společenského života, jako například ve zmíněném školství, v politice a v uměleckém prostředí. Pro režim nevhodní lidé byli umisťováni do tzv. Pomocných technických praporů a do roku 1954 byli nejvíce pro režim nevhodní občané státu umisťováni do táborů nucených prací. Takto bylo docilováno segregace obyvatelstva na politicky „vhodné a nevhodné“.

Z popsanych důvodů i kvůli mnoha dalším společenským restrikcím, kvůli nesvobodě a nemalým vynuceným sociálním změnám se společnost v Československu začala transformovat do jiné podoby. Osudy lidí byly závislé na jejich poplatnosti režimu, vytratila se motivace pracovní i společenská, nebyly možnosti sociálního růstu, které by nebyly závislé na stranické příslušnosti. Lidé tak přicházeli o ideje, životní plány a vize. Nebyla svobodná volba zaměstnání ani studia. Ve společnosti byla všudypřítomná cenzura, která občana doprovázela již od narození. Po dokončení kolektivizace zemědělství a veřejně známých vykonstruovaných procesech, byla v roce 1960 provedena změna Ústavy: „*Československá socialistická republika je socialistický stát, založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída.*“⁷⁹

Krátkému období v 60. letech, kdy byla snaha o uvolnění režimu, učinila přítrž invaze vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 a v Československu zavládla deziluze. Případná demokratizace politického systému byla vystřídána ztrátou naděje obyvatelstva. V zemi vládla napjatá politická situace. Realizace sovětského záměru zlikvidovat československou reformu vlastníma rukama jejich představitelů postupovala pomalu. Díky své armádě zabydlené v ČSSR rozšiřovala své věrné v orgánech moci. Přes odpor obyvatel byly zavedeny čistky a prověrky a z politického působení byli odejiti příznivci reformního proudu. Situace se začala podobat represivním 50. letům a

---

⁷⁸ MAŇÁK, J. „Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence“, in: KÁRNÍK, Z. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Praha 2004, s. 110-113.

⁷⁹ KOPEČEK, M. „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení“, in: KÁRNÍK Z. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha 2004, s. 172-180.

na nátlak sovětských poradců byla společnost stále více kontrolována a perzekuována normalizačním režimem. Aby komunistická vláda vytvořila obraz spokojené socialistické společnosti, prezentovala toto navenek masovými akcemi propagujícími socialistický blahobyt. Odezva občanů na tyto snahy bývala většinou chladná. Společenské klima charakterizovala bezradnost a naprostá rezignace na společenskopolitické dění ve státě.

Vyjma nemalého počtu obyvatel, kteří se rozhodli zemi opustit⁸⁰, byly zformovány nové, či byly posíleny již fungující, formy protirežimního odporu, jako například dissent, underground apod.

Z výše popsaného vyplývá fakt, že dobové klima nutilo československou společnost k přizpůsobení svého chování prostředí, kde absentovala svoboda a demokratické principy. To podněcovalo občany k nestandardním činům v každodenním životě. Díky snaze přežít v nesvobodě, upřednostňovala většina lidí své zájmy nad zájmy svého okolí. Mnoho lidí, z jakýchkoliv pohnutek či důvodů zůstalo poplatných komunistickému režimu, jiní se snažili nevyčínat a ti, kteří veřejně vystupovali proti, byli perzekuováni. Po životě na Západě prahla zejména mladá generace, z jejíž řad někteří vyrostli a byli vychovávaní výlučně v poúnorovém režimu.⁸¹

4.3. Politická (resp. ekonomická) emigrace po roce 1948

Za politickou emigraci lze považovat bez pochyby i tu, která se odehrávala za nacistické okupace Československa, avšak z důvodu zakotvení práce bude pojednáváno zejména o politické (a ekonomické) emigraci po roce 1948. Politická emigrace⁸² se dá považovat za podskupinu výše zmíněné migrace vynucené. Jedná se o situaci, kdy *uprchlík* nacházející se v situaci, kdy je ohrožena jeho bezpečnost, existence nebo mu hrozí politicky motivované pronásledování, odchází. *Každý má právo vyhledat si před pronásledováním útočiště v jiných zemích a požívat tam azylu. ... Uprchlík nesmí být vrácen zpět do země, ve které by mu mohla hrozit persekuce nebo dokonce smrt.*⁸³

---

⁸⁰ Viz kapitola 4.3.

⁸¹ TIGRID, P. *Politická emigrace v atomovém věku*, Praha: 1990, s. 43.

⁸² M. Trapl rozlišuje ekonomickou a politickou migraci. *Oproti hospodářské emigraci, počítají příslušníci politické emigrace velkou většinou s co možná nejrychlejším návratem, neboť doufají ve změnu situace, režimu či společenských podmínek v rodné zemi.* (Trapl, M. in: BROUČEK, S. HRUBÝ, K. 2000, s. 36)

⁸³ Ženevská konvence: Úmluva, 1951, článek 1 a 33, odst. A2; UNHCR, 2006. Dostupné z: <<http://www.osn.cz>> 19. 7. 2016

K emigraci z komunistického Československa docházelo zejména ve třech obdobích. Ihned po roce 1948, po invazi vojsk Varšavské smlouvy roku 1968 a podpisu Charty v roce 1977.⁸⁴ Díky perzekuci úřadů neexistují informace o emigrantech, ani statistiky kolik lidí před útlakem režimu uteklo z vlasti.⁸⁵ Z důvodu absence informací o emigraci uvnitř tehdejšího československého státu vycházejí studie hlavně z čísel přihlášených v zemích cílového usídlení. Tato data však bohužel dané situaci také nepomáhají a z toho důvodu existují odhady⁸⁶ od šedesáti tisíc emigrantů v letech 1948 – 1968⁸⁷ a půl milionu za celou vládu komunistů v Československu, tedy do sametové revoluce v roce 1989⁸⁸.

V těchto letech převládala emigrace nelegální nad legální, což je v totalitních režimech běžné. Odchodem do zahraničí dle tehdejší judikatury a bezpečnostního aparátu emigrant nejen přestupoval zákon, ale dokonce se dával do služeb nepřítele. Po spáchání tohoto trestného činu hrozil pachateli v případě návratu do Československa trest jednoho až pěti let odnětí svobody⁸⁹. Legálně se mohl člověk vystěhovat z důvodu spojení rodin (i když až od šedesátých let) a v případě sňatku s cizím státním příslušníkem. Většina emigrantů v nedemokratickém období odcházela z důvodu strachu z režimu, perzekuce (hlavně v prvních letech), také z důvodu přípravy na budoucí svržení komunismu či z ekonomických důvodů. Poslední jmenované však nejsou ty samé ekonomické důvody, které jsou známy dnes. Dle známých reálií bylo zakázáno soukromé podnikání, některým lidem bylo znemožněno být zaměstnání v jejich oboru a hrozilo jim nedobrovolné pracovní umístění. Přestože tito lidé prakticky opouštěli svou vlast z důvodu zlepšení své životní situace, lze tuto ekonomickou migraci řadit do jisté míry do migrace politické.⁹⁰ Hospodářští či ekonomičtí uprchlíci z komunistického Československa nabývali status politických uprchlíků. I kdyby jim byla prokázána pouze ekonomická motivace k odchodu, západní země by je (dle výše

---

⁸⁴ HANZLÍK, J. „Československá emigrace očima tajných materiálů“, in: TÁBORSKÝ, J. *Securitas Imperii: Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. IX.* Praha 2002, s. 269.

⁸⁵ Dle L. Paukertové se jednalo o 500 tisíc lidí. (Paukertová, L. in: Brouček, S. HRUBÝ, K. 2000, s. 26)

⁸⁶ J. Vaculík udává 44 000 osob do roku 1953, 127 000 osob mezi lety 1968 a 1972. (VACULÍK, J. 2009, s. 13)

⁸⁷ JEŘÁBEK, V. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Brno 2005, s. 12-18.

⁸⁸ PAUKERTOVÁ, L. „Několik základních údajů o odchodech z Československa“, in: BROUČEK, S. HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: Sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu 29. – 30. června 1998*, Praha 2000, s. 26.

⁸⁹ „Zákon č. 231 ze dne 6. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky“, in: GABAUER, F. KAPLAN, K. KOUDELA, F. VYHNÁLEK, R. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989 (statistický přehled)*. Praha 1993, s. 112.

⁹⁰ NEŠPOR, Z. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty*. Praha 2002, s. 41.

zmíněných ženevských dohod) nemohli vrátit zpět. Důvodem je hrozící neadekvátní reakce na útěk z vlasti ze strany režimu a z toho plynoucí neoprávněné a nepřiměřené sankce hrozící každému nelegálně odchozímu a potažmo vrácenému.

V první poúnorové vlně nejčastěji emigranti odcházeli do anglicky mluvících zemí. Dvě třetiny všech odchozích zvolili jako svůj nový domov USA, Kanadu nebo Austrálii, zbylí pak více než osmdesát zemí světa. Víše popsané důvody odchodu byly motivem více jak 60-ti tisíc Čechoslováků.

Právní režim vystěhovalectví byl v období komunistické totality diktován politicky. *Zatímco pro období Rakouska a 1. republiky byl právní režim vystěhovalectví diktován především hospodářskou situací a vojenskými zájmy, dominantním „postulátem“ pro komunistický režim prakticky po celou dobu jeho trvání byly zřetele politické. Aby komunistický režim nemohl otevřeně deklarovat zákaz vystěhovalectví, neboť sám sebe definoval jako režim demokratický. Tento rozpor musel nutně vyústit v použití nezákonných metod a vedl k širokému výkladu právních norem.*⁹¹

4.3.1. 1968

Dle dostupných informací emigrovalo po invazi vojsk Varšavské smlouvy roku 1968 z Československa do konce roku 1969 od 100 až do 170 000 lidí.⁹² Češi a Slováci emigrovali na Západ (západní Evropa, USA, Kanada, Austrálie) z důvodu nespokojenosti a strachu z dalšího vývoje ve své vlasti. Ti, kdo využili poslední možnosti odchodu před blížící se normalizací, tušili, že po období uvolňování a reforem v šedesátých letech režim znovu přiostrí.⁹³

Velkou skupinu emigrantů tvořili kritici komunistických struktur, jejich inovátoři či samotní reformní komunisté. V novém období konsolidace by jim hrozilo nebezpečí či by byla znevážena jejich budoucnost. Odcházeli mladí lidé, kteří byli varováni nejen svými rodiči, kteří zažili padesátá léta, před nadcházejícími restrikcemi znovu se usazujícího režimu. Budoucí období nemělo být stejné jako uvolněná šedesátá léta a mladí lidé byli lákáni možnostmi seberealizace v demokratických západních

---

⁹¹ DUBOVICKÝ, I. „Právo a vystěhovalectví (Pokus o historicko-antropologickou interpretaci práva)“, in: BROUČEK, S. *Češi v cizině 7*, Praha 1993, s. 46.

⁹² BADE, K. *Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou staletí*, Praha 2004, s. 344.

⁹³ Dle L. Paukertové opustilo republiku v letech 1968 – 1989 245 tisíc osob. (Paukertová L. in: Brouček, S. HRUBÝ, K. 2000, s. 64)

státech. Nezanedbatelné počty pamětníků tuhých padesátých let se rozhodli rovněž emigrovat. Nejen lidé, kteří věděli například o pracovních táborech nebo měli vlastní špatnou zkušenost se státním aparátem (byli v podezření, obvinění, odsouzení, uvěznění, bylo jim znemožněno studium apod.), odcházeli z vlasti. K odchodu byli přinuceni rovněž faktorem zmíněným u mladší generace odchozích z Československa, kterým je vidina „nového“ svobodného života. Těmito lidmi byla početná skupina tzv. *„odborných kádru“*, která byla kádrovou politikou režimu odborně i existenčně diskriminována a navíc nestraníky i jejich děti postihovala nejružnější šikanou. Československo zažilo prakticky další odliv produktivního obyvatelstva, tedy lékařů, inženýrů, techniků, architektů, profesorů, umělců a hodně studentské mládeže.⁹⁴

4.4. Reemigrace Čechů ze zahraničí mezi lety 1918 a 1989

Prvním milníkem, který způsobil vlnu navrátilivších se zpět do Českých zemí, byl rok 1918 a založení vlastního státu. V prvních letech po vzniku státu se zejména z blízkých zemí (Rakousko, Německo) a také z Ruska vrátilo přibližně 200 tisíc Čechů (i Slováků)⁹⁵. Další reemigrační vlnou (cca 60 tisíc lidí) byly první léta po konci Druhé světové války, kdy byli repatriováni čeští přesídlenci, posláni nacistickou správou na nucené práce v rámci německé říše. Tito lidé se do znovuobnovené domoviny vraceli z Německa, Rakouska, Jugoslávie i jiných částí rozpadlého nacistického bloku. Pokračování poválečného navracení se Čechů do vlasti pokračovalo do padesátých let a bylo řízené státem, jenž disponoval reemigračním úřadem organizovaným Ministerstvem práce a sociální péče.⁹⁶ V rámci dosídlení republiky po odsunu německé populace se na české území vraceli lidé z Ukrajiny, Balkánu, ale i ze zemí jako USA nebo Kanady.⁹⁷

Po výše zmíněných repatriačních vlnách a nastolení totalitního režimu na území Československa se dá hovořit o konci masivnějších českých reemigrací. Následná migrace se dá označit za politickou a příčiny, které vedly lidi k opuštění vlasti za jiné

---

⁹⁴ TIGRID, P. *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha 1990, s. 92.

⁹⁵ OPATRŇ, J. „*Emigración checa a Argentina en los textos de viajeros y novelas en las primeras décadas del siglo XX: El caso de Vladislav Forejt Alana*“, in: *Ibero-americana Pregensia: suplementum* 17/2006. Praha 2006, s. 44.

⁹⁶ HEROLDOVÁ, I. „*Reemigrace po druhé světové válce; shody a rozdíly*“, in: *Češi v cizině* 6, Praha 1992. s. 43.

⁹⁷ Číslo se značně rozchází, ale dá se mluvit o 200 tisících Čechů, kteří se rozhodli pro návrat do vlasti. Zdrojem dat v této kapitole je článek I. Heroldové – Reemigrace po druhé světové válce; shody a rozdíly.

než ryze ekonomické. Co se týče reemigrace Čechů zpět ze zahraničí po sametové revoluci, je individuální a nedá se popsat jako masová.

4.5. Česká emigrace po roce 1989

Na úvod této kapitoly je nutné zmínit fakt, že jestliže o české či československé emigraci v letech 1848 – 1918 máme k dispozici nemálo pramenů, o emigraci poválečné do roku 1989 jich není mnoho, tak emigrace po roce 1989 není zaznamenána prakticky vůbec. Samozřejmě existují čísla vystěhovavších se Čechů⁹⁸, o jejichž relevanci by se dalo polemizovat, chybí ale odborné práce reflektující současnost. Jakoby odborná společnost ztratila o téma české migrace po převratu zájem.

Hlavním zdrojem studia české současné emigrace jsou tak sborníky vycházející na základě konferencí zaštiťovanými Senátem České republiky.⁹⁹ Takovéto se současně zabývají též tématy politické emigrace, která se po roce 1989 může veřejně diskutovat a přináší pohled na život jedinců, kteří zvolili život v emigraci.

Jak bylo již řečeno, nejvíce Čechů opustilo svou vlast před rokem 1989. Motivem současné emigrace je v kontrastu předlistopadové nesvobody současná svoboda. Zcela zmizel politický motiv k odchodu a díky podněcování úřady, Evropské unie, jako je například otevření hranic i pracovního trhu, odchází lidé z vlasti zejména z ekonomických důvodů. I nadále ve společnosti převládá názor, že odchod lidí do zahraničí je prakticky ukončen. Současná migrace je považována za projev svobodné vůle, umocněnou heslem „Když si myslí, že se někde budou mít lépe, ať si jdou“. Příkladem nezájmu státu o české občany odcházející po roce 1989 do ciziny je i neexistence statistiky. Přesto lze kvalifikovaně odhadnout, že po roce 1989 odešlo do Západní Evropy, USA, Austrálie a na Nový Zéland více než sto tisíc často vysoce vzdělaných a mladých lidí.¹⁰⁰

---

⁹⁸ Dle oficiálních statistických dat úřadů ČR se vystěhovalo v letech 1990 – 2000 43 700 osob. (Pavlík, Z. Kučera, M. 2002, s. 64)

⁹⁹ Krajané a Česká republika (2009), Česko-slovenské vztahy a krajané (2010), Migrace a česká společnost (2011), Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika: Náhled na problematiku v kontextu vývoje světových migrací, vznik moderních diaspor a transnacionální společnosti (2014).

¹⁰⁰ <www.tomasgrulich.cz>

Český stát je zapojen do programu Re-Turn¹⁰¹, který se specializuje na návrat krajanů. Kromě toho neexistuje žádný nástroj komplexnější návratové politiky. Současný zájem o českou diasporu v zahraničí je roztržtěn na několika ministerstvech. V současné době chybí například internetový portál pro krajany v zahraničí, kde by byly na jednom místě ověřené informace. Zatím existují pouze fóra, na kterých si Češi vyměňují zkušenosti.¹⁰²

Přestože návratová politika je pozadu, české krajany ve světě stát podporuje. Ročně ministerstvo zahraničí dotuje české spolky 15-ti miliony korun. Dále podporuje 36 českých škol, kam posílá kromě peněz také české učitele.¹⁰³

4.5.1. Krajané a současnost, spolky

Jak již bylo zmíněno výše, je nesnadné určit počty Čechů žijících v zahraničí. Příkladem mohou být data o počtech krajanů žijících ve Spojených státech amerických. V roce 1990 se při tamějším sčítání lidu přihlásilo k českému původu přes milion osob. USA je tím pádem země s největší českou komunitou žijící mimo národní stát na světě. Je nutné zohlednit fakt, že tento počet zahrnuje emigranty, kteří zvolili USA za svůj nový domov i potomky příchodích, kteří zde žijí již několik generací. Stručně jsou tak v jednom počtu zahrnuti lidé mluvící česky a pocházející z českého území i ti, kteří neumí například jazyk a geneticky jsou Čechům vzdálení.

Co se týče aktivity a snahy o komunikaci s původní domovinou se američtí (potažmo kanadští) krajané řadí mezi nejaktivnější. Po roce 1989 se zvýšil zájem Čechoameričanů o Českou republiku a z toho důvodu začala být obnovována komunikace mezi oběma zeměmi. To mělo za následek znovuotevírání českých spolků a organizací. Tento nový zájem o Čechy podnítil znovuožívání českých komunit obnovování vztahů s oficiálními místy v rámci aparátu Českého státu.

V současnosti existuje jen v USA kolem 150 krajanských spolků a organizací. Češi nebyly ve sdružování a organizaci nikdy tak úspěšní, jako například Poláci a proto existuje velké množství menších krajanských sdružení, zatímco chybí jedna společná zastřešující organizace. Společenství emigrantů, kteří byli ochotni se sdružovat,

---

¹⁰¹ BROUČEK, S. GRULICH T. *Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika*, Praha 2014, s. 24.

¹⁰² <http://www.denik.cz/z_domova/cesi-mizi-v-cizine-lakame-je-tezko-20140608.html>

¹⁰³ Ibid.

vznikala v jednotlivých emigračních vlnách. Chyběla vůle začlenit se k stávajícím organizacím a tak vznikaly organizace nové. Důvody proč se starší emigrace nepojila s novější, byly různé. Mohly jimi být jiné politické názory či odlišné zájmy. Na rozdíl od zmíněného polského příkladu lze shrnout českou emigraci v Americe jako roztržštěnou. Spolky mají zpravidla lokální působnost a v celostátní míře působí jen v ojedinělých případech, kterými byly zpravidla historické milníky, jako například obsazení Československa nacistickým Německem nebo vojsky Varšavské smlouvy. V těchto případech vydávají jednotná stanoviska na podporu své staré vlasti. Jak jsem již zmínil, většina spolků je lokálního charakteru. To znamená, že se spíše než na politické otázky zaměřuje na udržování tradic a členská základna pořádá jednou i vícekrát do roka akce spojené s významnými daty pro Čechy.

Dodnes existují životaschopné spolky, jejichž působnost je větší a není pouze folklorního charakteru. Jedná se o organizace American Friends of The Czech Republic (Američtí přátelé České republiky - AFoCR), Společnost pro vědy a umění (Czechoslovak Society of Arts and Sciences) – SVU, Národní české a slovenské muzeum a knihovna v Cedar Rapids (The National Czech and Slovak Museum and Library –NCSML), Americký Sokol (American Sokol Organization).¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ <www.afocr.org>, <www.svu2000.org>, <www.ncsml.org>, <www.american-sokol.com>
<http://www.mzv.cz/chicago/cz/kultura_co_nas_ceka/krajane/krajanske_spolky/index.html>

5. Česká emigrace v západní Evropě, USA a Kanadě; národní vědomí a vztah k vlasti v porovnání s postoji Čechů žijících v hranicích národního státu

Název výzkumné části je shodný s názvem celé práce. Hlavní tezí je porovnání národního vědomí a vztahu k vlasti u Čechů žijících v zahraničí a Čechů žijících v hranicích národního státu. Z tohoto důvodu se začátek kapitoly věnuje pojetí národa a s tím souvisejícími pojmy: etnicita, etnické vědomí, etnická příslušnost, etnikum, národnost, národní vědomí, národní identita, nacionalismus apod.

5.1. Etnicita, národ a nacionalismus

To, co dnes nazýváme celosvětovou integrací či globalizací, není samozřejmě ani zdaleka zcela novým jevem – jejich kořeny sahají hluboko do lidské historie. Míra a důsledky uvedených procesů však ve 20. století, zejména pak po druhé světové válce, výrazně zesílily a měly dopad i na představy o významu, funkci a perspektivách „národa“ (v jeho občanské i kulturní podobě).¹⁰⁵ Termíny používané v diplomové práci nemívají z tohoto důvodu vždy stejnou obsahovou náplň. Jak jsem již předestřel, běžně používané termíny je proto třeba stručně definovat výčtem několika nejčastěji používaných pojmů a myšlenkových proudů.

Jedním z hlavních témat diplomové práce je národní vědomí. Nejdříve je tedy nutné popsat pojem etnicita¹⁰⁶. Etnicita je *soubor vlastností, jichž jednotlivá lidská společenství nabývají v důsledku svého historického vývoje. Vlastnosti neboli komponenty etnicity mohou mít objektivní povahu (za hlavní v tomto smyslu považujeme jazyk a kulturu) a subjektivní povahu (za hlavní v tomto smyslu považujeme etnické vědomí). Přitom etnické vědomí lze chápat za nejdůležitější, ne-li za rozhodující složku při posuzování etnické příslušnosti, např. osob pocházejících ze smíšených manželství nebo v případech, je-li jejich identita z nějakého vnějšího důvodu problematizována. Znamená to, že etnicita je jakýsi skutečný stav souboru etnických vlastností u jednotlivce, který se v ideálním případě může krýt s etnickou příslušností, to znamená řečeno citlivějším termínem, s národností. Pokud se etnická příslušnost nekryje se*

¹⁰⁵ ŠATAVA, L. *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*, Brno 2013, s. 11.

¹⁰⁶ Etnicita je poměrně nový pojem. Vznikl v 70. letech a není statický. Existuje oscilace mezi ostrým nacionalismem či „banal nationalism“ (Šatava, L. 2013, s. 12)

*skutečnou etnicitou jednotlivce, lze etnickou příslušnost odvozovat jediným možným způsobem, a to podle subjektivního etnického vědomí tohoto jednotlivce.*¹⁰⁷

Etnikem je dle výše definovaného skupina lidí, jejíž členové mají z hlediska svého vnitřního přesvědčení nebo z hlediska svých jakýchkoliv potřeb hlásit se ke společné etnicitě. To může probíhat například *deklarováním národnosti při různých příležitostech nebo se může jednat o latentní formy etnického vědomí, ať už jsou jejich důvodem obavy nebo prostě nezájem o projevy identity tohoto druhu.*¹⁰⁸ Pojmy nacházející se v této kapitole jsou díky historické zkušenosti, kdy se pod etnickými či národními hesly páchaly zločiny, pejorativní. Diskuze s touto problematikou není tématem práce, a proto je s těmito termíny běžně pracováno. Nicméně se (i přes konec nechtěnosti národnostních teorií v 60. letech 20. století) humanitní vědy snaží vyzdvihovat v rámci komparace skupin jazykové odlišnosti (či skupiny nebo menšiny) nad etnickými či národními.¹⁰⁹

S. Brouček definuje další termín *národ* jako *těsnou přítomnost v národním kolektivu. Je však otázkou, jak dlouhá musí být tato příslušnost, aby se z etnické příslušnosti stala národní příslušnost nebo zda automaticky splývá etnická příslušnost s příslušností národní.*¹¹⁰ Kromě subjektivního uchopení národa a etnika má samotný termín *národ* mnoho významů a podob včetně existence řady definic.¹¹¹ Odlišnosti definic vyplývají z různosti přístupů zkoumání problematiky myšlenkových postojů v humanitních vědách stejně jako v historicko-politické zkušenosti jednotlivých zemí.¹¹²

---

¹⁰⁷ BROUČEK, S. „Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci“, in: *Češi v cizině* 6, Praha 1992, s. 9

¹⁰⁸ Ibid s. 9.

¹⁰⁹ ŠATAVA, L. *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*, Brno 2013, s. 12.

¹¹⁰ BROUČEK, S. „Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci“, in: *Češi v cizině* 6, Praha 1992, s. 10.

¹¹¹ M. Hroch shrnuje primordialistický názor převážné většiny myslitelů 19. století v definici. „*Národ je odvěkou kategorií, jejíž objektivní existenci je možno ožiovat, obrozovat, poněvadž je specifickou hodnotou lidského rodu. Toto prolnutí primordialismu, ze sféry politického zápasu do sféry vědeckého výzkumu bylo dalším důsledkem skutečnosti, že ti, kdo národ studovali, byli zároveň jeho příslušníky, či lépe řečeno účastníky národního zápasu, ať již měl jakoukoliv podobu.*“ (Hroch, M. 2009, s. 18)

¹¹² Etnicita (i když ne zatím pojmenována tímto slovem) začala být důležitá koncem 18. století. V této době začala vznikat národní hnutí, která později vyvrcholila národními obrozeními i vznikem nových na nacionalismu postavených států. Do té doby existovala sounáležitost s panovníkem a jazyk či etnická příslušnost nehrály velkou roli. V Evropě díky historické perspektivě chápou jednotlivé státy (včetně jejich obyvatel) tuto problematiku odlišně. Vzniklá dichotomie rozděluje Evropu na východní a západní část. Západní státy (rozdělení nereflektuje politické rozdělení V a Z blok), kromě Německa mají delší státní kontinuitu, proto mají jiný pohled na etnicitu. Kromě toho, že jsou tyto státy vícejazyčné, mají zkušenost s kolonialismem a z toho důvodu fenoménem mnohonárodnostního složení svých státních zřízení. Jinými slovy se zde jazyk nerovná etnicitě. Naopak východní část Evropy v čele s Německem, které se dle Herdera sjednocovalo zejména na základě stejného jazyka, staví etnicitu a jazyk na roveň. (Šatava, L. 2013, s. 12)

Termín národ byl používán již ve středověku a v různých formách a různě chápán je v současnosti i přes výše zmíněné polemiky běžně používán. *Národ v anglo-americkém světě směřuje spíše ke státní identitě, ve střeoevropském prostoru spíše k etnickému původu a v sovětském prostoru k evolučnímu stádiu vývoje etnika.*¹¹³

*Principy moderní (novodobé) podoby etnicity nalezneme již v 19. století, tehdy ovšem většinou pod označeními „národní (po)vědomí“, „národní příslušnost“.*¹¹⁴ Do poloviny 20. století byl národ zkoumán primordialistickým přístupem. Nové státy se potřebovaly vymezit, a proto byl brán národ za původní, přirozený a od nepaměti existující a věčný. Objektivistický přístup se snažil národní rysy objektivně a empiricky ověřit. Ověřitelnými národními rysy pro něj byly společný jazyk, území, náboženství, společná historie, kulturní hodnoty a etnická příslušnost. V současné době lze prakticky všechna objektivní kritéria při zkoumání národu vyvrátit, avšak některé části veřejnosti vidí dodnes tuto problematiku očima objektivistického přístupu. *„Autoři, kteří usilovali o určení národa objektivními rysy, si stále více uvědomovali, že národ nemůže existovat bez sebevědomí svých příslušníků, a naopak subjektivistická definice národa nevyklučovala objektivní vazby mezi jeho příslušníky.“*¹¹⁵

Proti objektivistickému přístupu stojí modernismus¹¹⁶, který hledí na problematiku skrze subjektivní kritéria. Pocit uvědomení si národní příslušnosti může existovat na kolektivní i individuální bázi. Jedním z představitelů je konstruktivista B. Anderson, který zastává názor, že je národ pouze pomyslné společenství lidí, které existuje pouze v hlavách jeho členů. Podle Andersonovy teorie je národ především společenstvím vzniklým v představivosti, která se rozvíjí pomocí moderních komunikačních technologií (počínaje knihtiskem).¹¹⁷ Nejznámější myšlenkou je Gellnerova věta: *„Je to nacionalismus, který plodí národy, a nikoliv obráceně!“*¹¹⁸

V řadě západoevropských zemí – ale i v USA či zemích třetí světa označují pojmy „národ“, „národní“ (nation; national) mnohdy nikoli etnické, ale spíše státní či politické fenomény. (Šatava, L. 2013, s. 11)

¹¹³ HORÁLEK, A. „Tři přístupy k pupkům národů primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivní etnicity“, in: *Český lid* 2012/99, s. 29.

¹¹⁴ DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*, s. 6. Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

¹¹⁵ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009, s. 20.

¹¹⁶ Konstruktivismus je v některých rozděleních brán jako podtyp modernismu, ale většinou se konstruktivismus rovná modernismu. Dalšími podtypy modernismu jsou, dle A. Horálka situacionalismus a instrumentalismus. První jmenovaný zastupuje F. Barth, který jako první deklaroval neexistenci jednoty mezi biologickým faktorem, jazykem a kulturou. Druhý směr, instrumentalismus, zastupuje W. Connor, který vidí národ a nacionalismus jako nástroj moci. (Šatava, L. 2013, s. 12)

¹¹⁷ ANDERSON, B. *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008, s. 112.

¹¹⁸ GELLNER, A. *Národy a nacionalismus*, Praha 1993, s. 67.

Konstruktivistické přístupy mají samozřejmě také své nedostatky. Sám A. Gellner tvrdí, že *pocit národnosti je v nás natolik zapsaný, že připustit možnost odmítnutí jakékoliv národnosti je velice kontroverzní*.¹¹⁹ Přesto zastává názor, že národ, stejně jako stát, jsou nahodilé, přičemž zformování národa nejvíc. Faktorem, který „vyrobil“ národy je dle něj industrializace. *Nacionalismus se zrodil jako odezva na industrializaci a odpoutání lidí od „původních vazeb“ k rodu, náboženství a místním komunitám. Industrializace s sebou přinesla větší mobilitu a přiměla lidi zapojit se do společenských systémů mnohem větších, než znali dříve*.¹²⁰

A Gellner, stejně jako další teoretik konstruktivismu H. Kohn, považuje národ za výtvar nacionalismu a rozděluje ho na dvě části. Jak jsem již předstřel v poznámce pod čarou, je rozdělen na západní a východní. V západní Evropě byl nacionalismus liberální, založený na demokratických principech a pokroku. Hlavním motivem, na jehož základě vznikál, byla Velká francouzská revoluce a britský liberalismus. Proti němu stál německou jazykovou definicí národa tvořený „reakční nacionalismus“, který stál na iracionalitě, mytologii a autoritářských principech.¹²¹ *Na úrovni definic je rozdíl mezi nacionalismem a etnicitou jednoduchý. Nacionalistickou ideologii lze definovat jako etnickou ideologii, která se jménem etnické skupiny dožaduje práva na vlastní stát. V praxi může být rozdíl mnohem složitější*.¹²²

Gellner, Anderson a Barth se pokusili vysvětlit proč a za jakých sociálních, historických a kulturních podmínek se etnicita a národ staly takto důležitými.¹²³ V současné době se snaží humanitní vědy uplatňovat pojem národ jako funkčně analytický nástroj historického přístupu. Klade se zvláštní důraz na studium forem a metod národní agitace, čímž byl výzkum národa obohacen o kulturní dimenzi. *V souvislosti s oslabením role hranic – nejenom státních – význam státní/národní příslušnosti skutečně do jisté míry zeslábl. O to více v 60. letech 20. století překvapil nenadálý rozmach národních a regionálních hnutí v západní Evropě – a to i ve zdánlivě etnicky homogenních zemích (Francie či Velká Británie)*.¹²⁴ Moderní národ podle M. Hrocha je velkou sociální skupinou lidí, kteří jsou si rovni a jsou *spjati kombinací*

¹¹⁹ GELLNER, A. *Národy a nacionalismus*, Praha 1993, s. 67.

¹²⁰ ERIKSEN, T. *Sociální a kulturní antropologie*, Praha 2008, s. 333.

¹²¹ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009, s. 97.

¹²² ERIKSEN, T. *Sociální a kulturní antropologie*, Praha 2008, s. 337.

¹²³ KANOVSKÝ, M. „*Etnická identita, kognitivny prístup a terénny výskum: Ako na to?*“, in: *Etnologické rozpravy XI*. Bratislava 2004. s. 11 – 25.

¹²⁴ ŠATAVA, L. *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*, Brno 2013. s. 11.

*několika vazeb či vztahů, které se často formovaly po celá staletí - vazeb jazykových, kulturních, politických, geografických, hospodářských atd.*¹²⁵

5.2. Etnická a národní identita

*Má-li existovat národní stát, musí jeho vůdci dokázat odůvodnit konkrétní mocenskou strukturu a vytvořit víru ve schopnost národa uspokojit jisté zásadní potřeby lidí.*¹²⁶ Národní či etnická identita je stejně rozporuplný termín jako ty v předchozí kapitole. Ve spektru humanitních věd existuje mnoho přístupů a teoretických konceptů pouze k fenoménu identity.¹²⁷ *Pojem a koncept „identity“ byl v západní filozofii poprvé šířeji pojednán již v 17. století anglickým filozofem Johnem Lockem, v rámci kulturních či obecněji společenskovědních studií zaujal jedno z ústředních míst teprve v posledních několika desetiletích.*¹²⁸ „Kulturní relativita identity vyjadřuje, že nejen kulturní obsah identity, ale i formy jejího dosahování a její fungování se v rozdílných kulturách liší.“¹²⁹ Definování sama sebe je závislé na sociálním kontextu. Pokud je společnost založená na individualistickém přístupu, jako společnosti západní, je sebepojetí jedince individualistické.¹³⁰ Jiné kultury naopak zdůrazňují interpersonální sounáležitost. V takovémto případě individuální zkušenost ovlivňuje kulturně-sociální prostředí ve větší míře. *Skupiny mohou být analyticky lokalizovány v šedé zóně mezi národem a etnickou identitou. Není pravda, že etnické skupiny „mají společnou vůli“. Pokud si někteří členové skupiny přejí nezávislost a jiní jsou spokojeni s tím, že mají svá práva v rámci existujícího státu, může se příslušná skupina obyvatel jevit jako národ nebo etnická skupina podle toho, kdo za ni právě hovoří. Jedinec může být podle situace příslušníkem etnické menšiny nebo národa.*¹³¹ Z toho vyplývá, že míra národního či etnického cítění je závislá na postojích a historicko-sociální zkušenosti jedinců ve skupině a lokalitě, kde se vyskytují.

Jestliže v nedávné minulosti byla identita včetně té národní připsaná již narozením, mnohem více určená v moderní společnosti, dnes je identita spíše procesem vlastního rozhodnutí. Nicméně je stále určována též prostřednictvím okolí jednotlivce. V

¹²⁵ HROCH, M. *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 8.

¹²⁶ ERIKSEN, T. *Sociální a kulturní antropologie*, Praha 2008, s. 335.

¹²⁷ Například H. Tajfel – Teorie sociální identity nebo H. Gilles – Etnolingvistická teorie identity.

¹²⁸ ŠATAVA, L. *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*, Brno 2013, s. 12.

¹²⁹ BAČOVÁ, V. *Identity v meniacej sa spoločnosti*, Košice 1997, s. 23.

¹³⁰ V současnosti je daná společnost jen zřídka kdy etnicky homogenní. S počtem členů dané společnosti se zvyšuje etnická různorodost. (Kaňavský, M. 2004, s. 20.)

¹³¹ ERIKSEN, T. *Sociální a kulturní antropologie*, Praha 2008, s. 336.

současnosti je termín „identita“ výrazně tematizován; vzhledem k jeho mimořádné frekventovanosti je možno hovořit až o nadužívání. Současná paradigmata pokládají identitu většinou za distinktivní mechanismus – typizační schéma, formované jazykem a věděním, nikoli za inherentní vlastnost jednotlivce. Lze ji tedy chápat jako diskurzivní praxi, která to, co pojmenovává, současně i produkuje, a to s pomocí odkazů na normy či konvence a jejich opakování. Identita je tak v tomto pojetí kulturním konstruktem, neboť její zdroje jsou svým původem kulturní a mají tedy diskurzivně-performativní charakter.

Etnokulturní identitu je možno chápat jako specifickou formu sociální identity, určující jednotlivce jako prvky specifické kolektivity. Diskurzivní vytváření menšinových etnokulturních identit je nedílně spjato s majoritními – vznikají tak složité vztahy, vytvářející pole etnicity. Navzdory jeho vysoké frekvenci či až nadužívání bývá pojem „identita“ kritizován jako neexplicitní či přímo odmítán.¹³² S růstem kulturní rozmanitosti ve společnosti, politickým pluralismem a zvýšenými možnostmi jednotlivce vybrat si své postavení nebo roli se sebe-definování stalo problémem.¹³³ Současný člověk v porovnání s historií, řídí více svůj život, může provádět nezávislé volby a vybírat či přijímat více identit.

Národní potažmo etnická identita je kolektivní a přispívá k sebe-identifikaci jedince. Stejně jako národ a etnicita existuje také dvojí pojetí národní identity. Je pojímána primordialisticky jako reálná vrozená etnicita nebo je modernisty považovaná za konstrukt, vytvořený formováním současných států. *Národní identita je konstruována jako opozice vůči těm, které vnímáme jako ty druhé.*¹³⁴ Jinými slovy národ sám sebe poznává díky vymezováním se vůči jiným. Národní identita nevznikne bez občanské statečnosti, *protože pasivní národ oslabuje také identitu osobní.*¹³⁵ Hlavním faktorem stojícím u zrodu národní identity je solidarita. Sounáležitost se „svými“ a vymezování proti „jiným“ je základ bipolárního pohledu na problematiku. Aby solidarita mohla vzniknout, musí být uvnitř skupiny dosaženo určité míry rovnosti. Pomocí symbolických kódů, jsou pak definovány hranice uvnitř skupiny (in-groups) a

---

¹³² ŠATAVA, L. *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*. Brno 2013, s. 14.

¹³³ KAČÁVSKÝ, M. „*Etnická identita ako etnologická kategória*“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*. Bratislava 2004, s. 13.

¹³⁴ HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ*, Praha SLON, 2010. s. 96.

¹³⁵ KREJČÍ, J. *O češství a evropanství: o českém národním charakteru*. Ostrava 1993, s. 17.

vně skupiny (out-groups).¹³⁶ Nejčastěji se národní identita tvoří *jednotným jazykem, společnou historií, územím, sociálními a hospodářskými institucemi, vládou, vírou, relativně shodnou hodnotovou orientací, sebeuvědoměním či vírou v budoucí růst národa*.¹³⁷ M. Kaľavský prirovnáva etnickou identitu k pojmu *etnocenóza, který vychází z inspirace v přírodovědeckém pojmu biocenóza. Etnocenóza je dle něj společenství etnických jednotek (jak skupin, tak jednotlivců) v určitém geografickém prostoru. Je to nestabilní, dynamický systém a jednotlivé elementy struktury se navzájem ovlivňují*.¹³⁸

5.2.1. Tvorba a formování etnické identity

Etnické společenství tvoří osoby i sociální skupiny. Ti vytváří etnické vědomí, etnickou identitu, probíhající proces etnogeneze a kulturní styky s jinými etniky. Etnické vědomí etnologie charakterizuje jako pocit či výraz originality skupiny. Jinak řečeno jde o představu jedinečnosti své společnosti. Ať je založeno na mýtech¹³⁹ nebo na historické realitě, je charakterizováno emotivností a citovým nábojem. Strukturu etnického vědomí tvoří *společná historická paměť etnického společenství, soubor společných hodnot, etnonym a soubor vlastních aspirací společenství*.¹⁴⁰ Společnou historickou paměť o původu skupiny tvoří její společné historické osudy nebo výše zmíněné mýty. Historická paměť se transformuje do lidové tradice a jejím prostřednictvím ovlivňují paměť daného společenství spolu s historickými skutečnostmi. Těmi mohou být války, revoluce, období národního útlaču a mnoho dalších. Část společné historické paměti se uchovává v lidové ústní tradici, část výchovou a vzděláním. Kulturní tradice patří mezi základní hodnoty etnického společenství. Na jejich základě *kultura umožňuje bezproblémovou komunikaci, kooperaci a porozumění mezi členy etnické skupiny*.¹⁴¹

Jazyk je společná hodnota, ale není podmínkou pro identifikaci. Existují nemalé odlišnosti v tomto vnímání jazyka jako komunikačního nástroje. *Uznává se však jako*

---

¹³⁶ EISENSTADT S. GIESEN B. „Konstrukce kolektivní identity“, in: HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus*, Praha 2003, s. 362.

¹³⁷ KREJČÍ, J. *O češství a evropanství: o českém národním charakteru*, Ostrava 1993, s. 17.

¹³⁸ KAĽAVSKÝ, M. „Etnická identita ako etnologická kategória“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*, Bratislava 2004, s. 13.

¹³⁹ Zejména ve zlomových momentech, krizích se sjednocují etnické společenství. (Kaľavský, M. 2004, s. 13)

¹⁴⁰ KAĽAVSKÝ, M. „Etnická identita ako etnologická kategória“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*, Bratislava 2004. s. 14.

¹⁴¹ Ibid s. 14.

*společná hodnota a prostředek komunikace etnických kulturních tradicí.*¹⁴² Etnika se mohou vymezovat jazykem, náboženstvím nebo územím. Poslední jmenované souvisí s historickým vývojem práv na obranu daného teritoria. Posvátné místo mezi hodnotami etnika mají symboly. Ty mají velice silnou etno-identifikační funkci. Důležitou součástí vědomí je také etnonym, který *má významné etnocentrické funkce. Jako projev sebeuvědomění určuje existenci etnosu (= etnické společenství), ale také jeho samotný vznik.*¹⁴³

Představy o vlastním etnickém společenstvu jsou subjektivně emocionálně podbarvené. Ze symbolického hlediska je například jazyk znakem zachování a udržení etnické pospolitosti v další generaci. Pro sebedefinování se jako člena nějaké etnické skupiny je důležitá deklarace vlastní etnické komunity. *Na základě určitých znaků (obyčejně náboženských, jazykových, příbuzenských, kulturních apod.) se osoba automaticky zařazuje do jisté etnické skupiny. Ty se potom považují za znaky a vlastnosti definované skupiny.*¹⁴⁴ Sebe-kategorizace členů určitého etnika, kterou společně sdílejí je projevoována emocionální angažovaností v zájmech vlastního etnika. Tato je většinou zaměřena na *posílení soudržnosti vlastní etnické skupiny a zachování její etnické čistoty. Soudržnost a homogennost (jazyková, náboženská, kulturní apod.) etnické skupiny jsou považovány za předpoklad její síly a životaschopnosti.*¹⁴⁵ Narušení koheze čistoty skupiny se nejčastěji děje uzavřením smíšených manželství nebo právě přistěhovalectvím a migrací.

5.2.2. Etnická identifikace většiny, menšiny a jednotlivce

Identita se stává problémem v okamžiku, kdy není jisté, kam zařadit konkrétní osobu či celou sociální skupinu. Kde je její či jejich pozice z hlediska předešlého vývoje, tradice a ve vztazích s jinými osobami a sociálními skupinami. Tento problém je v současném globalizovaném světě více než viditelný a aktuální. Zejména v posledních letech v souvislosti s tzv. migrační krizí. Evropa (a nejen ona) začíná objevovat *nejistotu, kterou vnímají konkrétní osoby, které se z různých důvodů neumí, nechtějí nebo nedokáží etnicky identifikovat s původní etnickou skupinou ani se*

---

¹⁴² KAĽAVSKÝ, M. „Etnická identita ako etnologická kategória“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*, Bratislava 2004, s. 14.

¹⁴³ Ibid s. 14

¹⁴⁴ Ibid s. 17.

¹⁴⁵ Ibid s. 18.

skupinou, v prostředí ve kterém žije. Tuto vnímají na druhou stranu též členové etnického společenství, do kterého se daná osoba chce zařadit, *nemusí tuto osobu akceptovat a vnímat jako osobu patřící do jejich vlastního společenství*.¹⁴⁶ Pokud nehrozí většinovému etniku v rámci nějakého prostoru kulturní, hospodářská nebo politická krize ohrožující jeho identitu, není identita většiny zdůrazňována. Členové menšinových sociálních skupin mohou naopak vynakládat svou energii na udržení své původní identity ze strachu možné ztráty jazyka, kultury či společenských struktur. *Část hodnot, které menšinová etnická skupina považuje za svá specifika a svoji jedinečnost, originalnost je neustále konfrontovaná s hodnotami většinové společnosti*.¹⁴⁷ Etnická identita může být vnímána jako identita jednotlivce stejně jako identita skupiny. Předpokládá se, že jednatel se ztotožňuje s danou etnickou skupinou a tvoří složku její struktury.

Pro situaci následující po migraci jsou typickými procesy asimilace, adaptace a akulturace¹⁴⁸. Život v jinoetnickém prostředí přináší méně impulsů pro posilování a přežití původní etnické identity přistěhovalce. Vlastní minoritní život je tak vytlačován do domácí sféry či do neformálních a spolkových aktivit. *V jinoetnickém prostředí vzniká rozpor mezi praktickými potřebami (používání jazyka většinové etnické skupiny, rozmanitější kulturní využití ve většinovém prostředí, nutnost návštěvy škol s většinovým jazykem atd.) a emocionálním angažováním se v jazykové praxi vlastní etnické skupiny. Zachování vlastní etnické identity vyžaduje často velké oběti v jiných oblastech realizace osobnosti a proto je volena nejčastěji přirozená asimilace*.¹⁴⁹ Proces hledání a formování etnické totožnosti se nazývá etnická identifikace.

5.2.3. Česká národní identita a etapy jejího vývoje

M. Hroch uvádí jako počátek vzniku národní identity Čechů 70. léta 18. století. Češi jako poddaní císaře se začali v mnohonárodnostní monarchii dovolávat svých práv a větší autonomie. V celé Evropě začaly bujet osvícenské myšlenky, do nichž patřila například revitalizace jazyků a kultur. Právě díky tomu byl mizející český jazyk

---

¹⁴⁶ KALAVSKÝ, M. „Etnická identita ako etnologická kategória“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*, Bratislava 2004, s. 19.

¹⁴⁷ Ibid s. 20

¹⁴⁸ Asimilace na základě rozhodnutí osoby dochází k vědomé změně etnické identity.

¹⁴⁹ KALAVSKÝ, M. „Etnická identita ako etnologická kategória“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*, Bratislava 2004, s. 23.

zachráněn. Osvícenství přineslo nástup národní identity na úkor identity náboženské. To bylo v Českých územích úspěšné z důvodu spojení náboženství s korunou.

První fází národního obrození byl zájem učenců o mizející národ a zejména jeho zvyky a jazyk. Obrozenci ve svých pracích vytvořili tzv. obrany jazyka a začal se zvyšovat počet vydávaných českých textů. Snaha byla též zaměřena na kodifikaci českého jazyka navzdory faktu, že sami někteří obrozenci nevěřili jeho znovuoživení. Právě díky jazyku, snaze těchto učenců, vzniku českých tiskovin se začal postupně zvyšovat zájem o znovuzrození české národní identity. Cestou obnovení jazyka se stala také divadla a taková začala vznikat zejména v Praze. Nosticovo divadlo, Bouda na Koňském trhu apod. získávaly na oblibě. V prvním jmenovaném divadle se hrálo pro vyšší vrstvy a ve druhém méně náročné žánry. I díky tomu mohlo národní obrození, zejména jazykové, prostoupit všechny společenské vrstvy.¹⁵⁰

Agitační fáze národního obrození datuje M. Hroch do roku 1815. Do ryze kulturních a obrozeneckých snah začali obrozenci vkládat také politický apel. Tímto začala snaha agitátorů o získání co největšího počtu lidí hlásících se k české národní identitě a bojující za její zrovnoprávnění v monarchii. Vlastenecká obec již nebyla záležitostí učenců a zaujatých vyšších vrstev, ale také prostých lidí. V této době se začala čeština opět dostávat do škol. Jako hlavní faktor nutný k stmelení „vznikajícího“ národa, byla potřeba, aby si všichni budoucí příslušníci osvojili jeho spisovnou podobu.¹⁵¹

Formování české národní identity prostřednictvím masového svérázového¹⁵² hnutí se datuje od 40. do konce 80. let 18. století. Díky síle hnutí bylo možné ustoupit od sentimentu a v nové realitě bojovat za požadavky národní věci. V roce 1848 lze již hovořit o znovuzrozené české identitě. V této chvíli je Čechem ten, *kdo mluví česky a jeho domovem jsou země koruny české jako celek, proces vytváření české identity je tak dokončen ztotožněním identity politické a nacionální*.¹⁵³ Roku 1918 dosáhlo obrození a

---

¹⁵⁰ HROCH, M. *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 12

¹⁵¹ Ibid s. 12.

¹⁵² Pojem svéráz vyjadřuje kulturní jedinečnost etnického společenství a jeho základem byla potřeba zvýraznit tuto jedinečnost a neopakovatelnost. Při dokazování jedinečnosti národní kultury se důkazy této jedinečnosti hledaly v lidovém prostředí a především v lidovém umění. Kromě finální politické dimenze mělo i dimenzi kulturní a společenskou. Lidová kultura se brala za nevyčerpatelný zdroj inspirace a obraz svérázu národní kultury. Lidová kultura se uplatňovala v architektuře, módě, bydlení, umění apod. Kulturní hodnoty měly být jedinečné, nacházející se pouze v rámci vlastního etnika a vymezené proti ostatním etnikům a jejich specifickým. (Kaňavský, M. 2004, s. 22)

¹⁵³ RAK, J. „Úvod namísto recenze“, in: PYNSENT, R. *Pátání po identitě*, Praha 1996. s. 9.

nově vzniklá česká národní identita vítězství vznikem Československé republiky. Samotní obyvatelé státu chápali svůj stát jako obnovu české státnosti, kterou více než 300 let uzurpovali Habsburkové.¹⁵⁴

*Jsou Češi žijící v zahraničí součástí národní identity? Tady si musíme trochu sáhnout do svědomí, protože nás na jedné straně těší, když v zahraničí vyniknou Češi jako filmový režisér Miloš Forman, sportovci Martina Navrátilová a Ivan Lendl či špičkový lékař v oboru transplantací obličeje MUDr. Bohdan Pomahač, ale často nejsme z malicherných důvodů schopni a ochotni přijmout podanou ruku od těch krajanů, kteří dospěli k rozhodnutí vrátit se anebo své staré vlasti pomáhat na dálku. Tato odtazitost však představuje nešvar, který není zdaleka jen českou záležitostí, a tak tento postoj беру v jeho širším rozměru jako problém sociologický a ekonomický, který může v budoucnu ještě sílit. Tuto problematiku opravdu nemůžeme ignorovat a je právě třeba ji řešit mimo prchavé populistické politické sliby na serióznější úrovni s vědomím, že se jedná o běh na dlouhé trati.*¹⁵⁵

5.3. Národní povaha a stereotypy

Na úvod této kapitoly je nutné říci, že není z důvodu objektivní nedefinovatelnosti etnických či národních identit (jak ukázaly předchozí kapitoly) prakticky možné vystihnout charakter toho kterého národa formou ucelené syntézy, systematicky a všestranně. Diplomová práce se snaží téma přiblížit a pokusit se o zjištění, zda v myslích jednotlivců pojmy jako češství či česká národní identita a povaha existují. Pokud ano, co pro respondenty znamenají a v jakých situacích se z jejich myslí vynořují a realizují se. Samozřejmě není cílem striktní definování českého národního „já“, spíše zachycení rozporů a dilemat, která jsou pro typ takovýchto studií příznačná, specificky v otázce srovnání mezi lidmi, kteří mají zkušenost s emigrací a lidmi, kteří svou vlast na delší dobu neopustili.

Stereotypy¹⁵⁶, které nejčastěji budují představu společenství o sobě samých i o „druhých“ jsou sice pochybné, ale to se netýká pouhého faktu jejich existence.

---

¹⁵⁴ HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ*, Praha 2010, s. 38.

¹⁵⁵ BROUČEK, S. GRULICH T. *Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika (Náhled na problematiku v kontextu vývoje světových migrací: vznik moderních diaspor a transnacionálních společností)*, Praha 2014, s. 10.

¹⁵⁶ Stereotypní charakter je inherentní pozorovanému předmětu, rozumějme: je jeho předpokládanou, povětšinou statisticky ověřitelnou a tudíž objektivní vlastností. A jako všechno obecné a abstraktní, může

Z nějakého důvodu byly stvořeny a existují hluboko v mysli lidí, ať už sebe sami řadí do kteréhokoliv společenství. *Mohou a nemusí být bludné, tak či onak však téměř nikdy nejsou náhodné.*¹⁵⁷ P. Rákos ve své studii *Národní povaha naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*¹⁵⁸ jmenuje faktory, které tvoří „image“ každého národa. Těmi jsou například stereotypizovaná historie, region, mýty, image předků nebo mateřský jazyk. Právě z těchto jednotlivých stereotypizovaných součástí sebe-definování národa vzniká *národní povaha. Ta je představou o souboru vlastností, které si národ připisuje nebo mu jsou připisovány jinými národy, nejpohodlněji v gramatické podobě přívlastků.*¹⁵⁹ Je možné všechny více zmíněné aspekty označit za subjektivní, nepřesné a nedefinovatelné, ale v historické praxi v národním nebo etnickém charakteru tyto aspekty vždy výrazně převládaly. *Oblíbenou doménou předpojatého myšlení je charakter těch druhých, ale také povaha vlastního národa.*¹⁶⁰

5.3.1. Češství a česká národní povaha

*Jak již bylo řečeno, je otázkou, zda existují výše zmíněné pseudospecifické nápadně shodné rysy, které charakterologové bohorovně připisují výlučně svým vlastním národům, nevědouce nebo nechtějíce vědět, že to jsou rysy společné, ba natolik obecné, že jim chybí sebemenší příznakovost.*¹⁶¹ Česká národní povaha, jinými slovy češství, nelze definovat bez srovnávacího přístupu a tím pádem vymezení se vůči národům jiným. *Hledání své národní u Čechů může souviset s pocity frustrace při dvojí nešťastné konfrontaci s ohrožením v letech 1938 a 1968 nebo traumatem, kterým byl rok 1948. Nejmocnější impuls však tomu dala dlouho zrající krize soužití se Slováky a posléze rozpad společného státu.*¹⁶² Českou národní povahou se zabývali autoři ze všech odvětví již od doby formování se Českého hnutí v rámci monarchie, přičemž i tyto názory lze považovat za skrze subjektivní.¹⁶³ *Vlastní image národa, která postupem*

---

být stejně dobře překážkou jako nástrojem poznání. Nástrojem potud, pokud, eliminujíc jisté na pohled zanedbatelné nahodilosti, dokáže uchopit víc než jednotlivinu, postihuje, lhostejno zda autenticky, cosi příznačného, co platí signifikativně o nějaké podmnožině, ať již statisticky doložitelné anebo jen v povědomí určitého subjektu převládající. (Rákos, P. 2001, s. 15)

¹⁵⁷ RÁKOS, P. *Národní povaha naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*, Bratislava 2001, s. 15.

¹⁵⁸ Ibid s. 31.

¹⁵⁹ Ibid s. 31.

¹⁶⁰ Ibid s. 31.

¹⁶¹ Ibid s. 45.

¹⁶² Ibid s. 60.

¹⁶³ Takovými to autory jsou autoři národního obrození nebo např. T. G. Masaryk, J. Patočka, P. Tigrid, E. Chalupný, F. Peroutka a mnoho dalších.

*času zapustí kořeny v národním povědomí, není zdaleka vždy lichotivá: Může to být obraz sebekritický, ukřivděný, malomyslný apod.. To způsobují podmínky, v nichž národ vede či vedl svou historickou existenci.*¹⁶⁴

Když opominu obrozenecké vymezování se vůči jiným národům a zejména vůči německému, prohry, historické křivdy apod. jsou u většiny výše zmíněných autorů body zrodu české národní povahy. Takovéto historicky známé milníky nelze opomíjet a i přes subjektivitu každého názoru, včetně uznávaných osobností, může i nemusí na tomto faktu záležet. Přiblížení a komparaci názorů se věnuje následující kapitola práce.

5.4. Metodologie výzkumu

Hlavním tématem výzkumu je národní vědomí a vztah k vlasti Čechů žijících v zahraničí a Čechů, kteří se z emigrace či exilu vrátili, v porovnání s postoji Čechů žijících v hranicích národního státu. Jak jsem předestřel již v úvodu, hlavní myšlenkou diplomové práce je otázka, zda existuje u výše zmíněných skupin diverzifikované češství. Jinými slovy, zda existují různé roviny vztahu k vlasti a zda je možné zhodnotit formu uvědomění si češství respondentů. Či jednoduše „kým se cítí lidé se zkušeností emigrace být“ a zda se jejich pocity liší od Čechů žijících v hranicích národního státu. Jedinečnou rovinou je pak pohled politických emigrantů a jejich vztah k vlasti a sebeidentifikace. Tématem práce naopak není podrobné studium průběhu migrace, s ní spojenými důvody ani jednotlivé osudy spojené s adaptací apod. Zmíněné a další teze budou rozvedeny v jednotlivých kapitolách vycházejících z výzkumných otázek.

V sociálních vědách je prakticky nezládnutelné, s přihlédnutím k velikosti přirozených systémů, dosažení stoprocentní vypovídající hodnoty výzkumu. Z důvodu proměnného společenského prostředí měnícího se v čase, prostoru a závislého na pocitech jednotlivých individualit, není možné docílit zobecňujících, empiricky podložených výsledků. Každý společensko-vědní výzkum je již od počátku jeho realizace zkreslený individuálním faktorem. *Každý, kdo se pokusí pracovat s ne úplně popsaným a ještě neúplněji analyzovatelným systémem, musí počítat s jistou mírou zkreslení.*¹⁶⁵ V mém případě je ve všech částech práce deklarováno, že se jedná o pokus přiblížit výše zmíněná témata a snahu popsat v množině pocity a postoje respondentů.

---

¹⁶⁴ RÁKOS, P. *Národní povaha naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*, Bratislava 2001, s. 61.

¹⁶⁵ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha 1993, s. 65.

Bezpochyby i přes tyto překážky výzkum přinese závěry, autorské pokusy o zobecnění zjištěného a komparaci dat s již známými realitami. Kvůli samotné povaze sociálních věd není tedy možné dosáhnout přímého, exaktního měření dat. Vždy se jedná o měření nepřímé, přičemž transformace studovaného jevu do indikátorů, ve kterých tento jev pozorujeme, měříme a analyzujeme, je mnohem delší a mnohem riskantnější než ve většině jiných věd. Nad otázkou validity dat se proto vždy vznáší otazník.

Před startem výzkumu, ve fázi, kdy jsem definoval téma zájmu a budoucí design¹⁶⁶ mé diplomové práce na malém vzorku budoucích respondentů, byl proveden předvýzkum. Ten čítal čtyři dotazníky z každé cílené skupiny. Díky němu byly upraveny otázky, které se respondentům v předvýzkumu zdály složité, v některých případech bylo cítit, že jsou příliš rozložené a takové byly rozděleny. Dále byl celkový počet otázek snížen na stěžejní body a celkový jazyk dotazníku zjednodušen. Otázky, na které neuměli respondenti odpovědět tak byly přeformulovány nebo vypuštěny.

Co se týče obou částí výzkumu, kvalitativní i kvantitativní, byla zvolena k budoucímu přístupu k výslednému zpracovávání dat indukční metoda. Ta začíná porovnáním, ve kterém, pátráme po pravidelnostech, vzorcích, které snad existují v objektivní realitě.¹⁶⁷ Konečné pravidelnosti, které jsou objeveny, jsou pak popsány formou zobecněných závěrů ve snaze o validní výpovědní hodnotu získaných dat. Validita, která je v případě mého výzkumu souběžná¹⁶⁸, je zapříčiněna právě dvěma různými přístupy získávání dat. Dotazníkový výzkum je tedy podložen šesti rozhovory, nicméně *neexistuje nic takového jako univerzálně validní měření určitého konceptu. Validita prokázaná v určitém kontextu a pro určitý účel je automaticky platná jen pro tento kontext a shodný účel. Všechny závěry z empirického výzkumu, statistické důkazy atd. se nevztahují na jevy, které chceme studovat, ale jen na jejich indikátory.*¹⁶⁹ Hypotézy, které byly popsány v úvodu práce i této kapitoly a kvůli kterým byla prakticky vytvořena teoretická část práce, shrnují požadavky výzkumu. Tyto jsou zakotvené v teorii a zformulované tak, aby dotázaní nebyli zaměstnávání složitostmi samotné problematiky.

---

¹⁶⁶ „Rámcové uspořádání nebo plán výzkumu, jinými slovy design našeho výzkumu, znamená to, že přemýšlíme o základních podmínkách, ve kterých se bude realizovat.“ (Švaříček, R. Šedřová K. 2014, s. 19)

¹⁶⁷ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha 1993, s. 76.

¹⁶⁸ Souběžná validita je testována tak, že měření jedné vlastnosti je prováděno dvěma nebo více různými způsoby. (Disman, M. 1993, s. 65)

¹⁶⁹ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha 1993, s. 67 – 70.

5.4.1. Technika sběru dat

S ohledem na vzdálenost mezi mnou a respondenty jsem původně zvolil kvantitativní anonymní dotazníkový výzkum. Požadovaný počet navrácených dotazníků byl 60. Polovina, tedy 30 dotazníků bylo určeno pro Čechy, kteří s emigrací nemají zkušenost. Druhá polovina byla rozdělena řečí procent 50 na 50 mezi Čechy, kteří žijí od své emigrace v zahraničí nepřetržitě a navráťivší se Čechy¹⁷⁰. Kvantitativní dotazníkový výzkum byl v průběhu práce s respondenty obohacen rozhovory, čímž práce získala kvalitativní rozměr¹⁷¹. Reálně bylo pro výzkum využito celkem 70 dotazníků. Z toho bylo 33 Čechů žijících v hranicích národního státu, 13 navráťivších se Čechů a 18 Čechů žijících v zahraničí a šest rozhovorů. Čtyři s Čechy žijícími v zahraničí a dva s navráťivšími se Čechy.¹⁷²

*Kvantitativní výzkum je testování hypotéz o skupinách. Analýza je prováděna na kumulovaných datech o mnoha jedincích a data můžeme kumulovat jen tehdy, jsou-li totožná. Nezbytnou podmínkou proto je, aby stimuly (například otázky) byly totožné.*¹⁷³ Díky individuálnímu přesahu práce byly otázky formulované jako otevřené. Část otázek byla konstruována, aby celé problematice dodala potřebné pozadí tak, aby mohla být sebraná data statisticky zanalyzována. Jinými slovy byla část otázek mířena v obecné rovině a byl předpoklad jasné, spočitatelné odpovědi. U stěžejních otázek, kdy je důležitý osobní rozměr respondentů, jsou otázky koncipovány otevřeny a předpokládají odpovědi, ve kterých se zrcadlí faktory jako např.: Kým se cítí respondent být? Součástí, které etnické či národní identity se cítí být součástí. Otázka českosti a národní příslušnosti apod.

Dotazníková technika sběru dat je ve standardizované formě založena na redukci informací. To znamená, že podobné výpovědi jsou zařazeny do stejného oddílu a jejich

---

¹⁷⁰ Je třeba dodat, že u všech třech skupin výzkumu hraje hlavní roli dlouhodobost setrvání na jedné straně v emigraci a na druhé straně v Československu. Rozdělení Češi žijící v zahraničí, navráťivší se Češi, Češi žijící v zahraničí reflektují jinými slovy právě v dlouhodobém měřítku. Minimální dobou strávenou za hranicemi u reemigrujících Čechů bylo pět let, optimální minimum deset let. Všichni respondenti však strávili za hranicemi více než 10 let.

¹⁷¹ Tato skutečnost vznikla na jedné straně díky zájmu Čechů žijících v zahraničí a Čechů, kteří se vrátili do vlasti a na straně druhé díky jejich požadavku téma rozebrat osobně. V těchto případech se respondent ozval emailem, kde připojil/a kontakt (v případě lidí žijících v zahraničí šlo výhradně o službu Skype, v případě lidí nacházejících se v ČR telefonicky) s nabídkou uskutečnění rozhovoru. Rozhovory se zahraničními respondenty byly realizovány čtyři, dva pak s reemigrujícími.

¹⁷² Celková návratnost je v tomto případě nerelevantní kritérium, jelikož nebylo rozesláno určité množství dotazníků. Odpovídající tyto předávali dál sami (viz níže) a sítí respondentů byla zkonstruována přirozenou cestou. Tento efekt byl zcela stěžejním zejména u skupiny Čechů žijících v zahraničí a reemigrantů. Výsledná čísla korespondují s časovým omezením, kdy těmto bylo dáno k dispozici na možnost odpovědět 14 dní.

¹⁷³ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha 1993, s. 126.

jedinečnost je tak ztracena. Bohužel tomuto faktoru se nedá v žádném společenskovědním výzkumu vyhnout. Abych minimalizoval ztrátu jedinečnosti výpovědí respondentů, u otevřených i uzavřenějších typů otázek cituji příklady odpovědí v množství, které odpovídá potřebě oddílu práce.

Dotazníky byly v rámci českého prostředí distribuovány většinou prostřednictvím emailu, v jednotlivých případech (z důvodu věku respondentů) poštou v tištěné podobě a také osobním předáním. Kromě prvních fází předání dotazníků, byly distribuovány mezi všechny skupiny respondenty dál, čímž bylo dosaženo náhodného výběru, který je dle mého názoru v takovémto výzkumu relevantnější než výběr systematický.¹⁷⁴ Nejen z důvodu požadovaného věku (viz níže) nebyly využity sociální sítě, místní skupiny ani specializovaná internetová fóra.¹⁷⁵ Tato nebyla využita ani v případě obou zbylých skupin. V mém okolí se pohybuje několik osob, které mají s životem v zahraničí zkušenost. Díky nim a jejich kontaktům mezi Čechy žijícími v zahraničí a navrátilšími se Čechy nebyl problém požadovaného počtu respondentů dosáhnout. Naopak se objevil, zvláště v případě Čechů v zahraničí, zájem o věc. Během krátké doby jsem obdržel 31 dotazníků, nabídky k rozhovoru (6) a otázky z druhé strany na probíhající výzkum. Respondenti projevíli zájem o výzkum, mou osobu a dění v jejich vlasti z mého pohledu mladého člověka, studenta.¹⁷⁶ Díky tomuto jsem realizoval i výše zmíněných šest rozhovorů.

V průvodním emailu byly stručně shrnuty informace o mě, škole, kterou studuji a zejména o výzkumu, kde byla respondentům zaručena anonymita¹⁷⁷. Tento byl odlišný pro všechny tři skupiny. V průběhu výzkumu se však začali ozývat jednotlivci z řad

---

¹⁷⁴ Tzv. Snowball Technique“ spočívá na výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny. (Disman, M. 1993, s. 114)

¹⁷⁵ K nevyužití těchto cest získání dat mě kromě věku některých respondentů vedla též obava o relevantnost získaných dat. Lidé, kteří považují vyplňování dotazníků za „koníček“, nejsou dle mého názoru kvalitním zdrojem informací pro diplomovou práci. Z tohoto důvodu jsem distribuoval své otázky napříč Českou republikou zejména elektronickou poštou. Základní vzorek byl tvořen osobami z mého okolí, které otázky zodpověděli a předali je na můj apel dále svým známým. Zejména díky tomu se podařilo dodržet níže popsané vymezení výzkumu v ohledu geografickém, věkovém apod.

¹⁷⁶ Mezi těmi, kteří projevíli zájem, jsou zahrnuti také tři respondenti židovského původu, kteří však mají zkušenost s emigrací z poválečného Československa. Dle vyjádření jejich zájem vyplynul z toho, že se stále cítí být i Čechy.

¹⁷⁷ Ve společenskovědním výzkumu je nutné věnovat pozornost etickým otázkám. Jak jsem již ve stručnosti přiblížil, důležitým pravidlem práce se stal fakt, aby byl každý respondent předem informován o všech podrobnostech, které výzkum provázejí. Především o způsobu zpracování odpovědí a osobních údajů. Takto byli seznámeni s tím, že data budou využita pouze při zpracování výzkumné části diplomové práce a kromě mě, jakožto autora nebude mít nikdo k jimi vyplněným dotazníkům přístup. Výjimkou se stali jedinci, kteří poskytli své dotazníky jako vzory, které jsou k nalezení v přílohách. Kvůli anonymitě nebyla v dotaznících kolonka jméno. K respondentům jsem se choval s úctou a vždy jsem reagoval na jakékoliv jejich dotazy či připomínky.

Čechů žijících v zahraničí se zájmem o účast na výzkumu a disponující díky kontaktům z řad navrátilivších se dotazníkem pro reemigranty. Stejný problém nastal také obráceně, ale díky zájmu o komunikaci byl záhy vyřešen. Respondentům byly krátce dovysvětleny body výzkumu a popsány rozdíly mezi typy dotazníků.

Dotazníky, které tvoří největší část výzkumu, doplňují již zmíněné rozhovory. Jestliže nejběžnější metoda kvantitativního výzkumu je dotazníková, v kvalitativním je to metoda rozhovoru. Pro tu je požíván termín hloubkový rozhovor. Ten *můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek. Metodu, jejímž účelem je získat vyličení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsaných jevů.*¹⁷⁸ Rozhovory se drželi jako předlohy výzkumných otázek. Šest respondentů z řad reemigrantů (2) a Čechů žijících stále v zahraničí (4) odpovídalo spontánně. Přestože jsem se držel jednotlivých bodů zájmu, obdržel jsem (jak to u rozhovorů bývá běžné) více informací. Tyto byly dále zpracovány a jsou zahrnuty v jednotlivých kapitolách výzkumu.

5.4.2. Struktura výzkumného vzorku

*Struktura vzorku musí imitovat složení populace tak přesně, jak je to jen možné.*¹⁷⁹ Kromě jednotlivých názorů a výpovědí byli z důvodu následné obecné klasifikace všichni respondenti dotázáni na věk, vzdělání a pohlaví.¹⁸⁰ V případě Čechů¹⁸¹ pak na současné bydliště. Náhodný vzorek reprezentuje všechny známé i neznámé vlastnosti populace. Z důvodu relevantnosti dat bylo požadavkem procentuální rozvrstvení respondentů mezi tři historické země v České republice. Dle současných dat má Česká republika 10,5 milionu obyvatel a rozlohu 78 913 km². Dotazníky byly rozdány na základě indexu spočítaného z počtu obyvatel a rozlohy jednotlivých historických zemí. Řečeno procenty: Čechy 61,9%, Morava 28,6 % a Slezsko 9,5%. Aby byl tento vzorek ještě více vypovídající, rozdělení bylo prohloubeno dle velikosti obcí, kde dotázaní žijí. Tyto byly (viz graf 1.) dle velikosti rozděleny do tisíce (9 resp.), do 10 tisíc (11 resp.), do 100 tisíc (7 resp.) a více (4 resp.).

¹⁷⁸ ŠVAŘÍČEK, R. ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha 2014, s. 159.

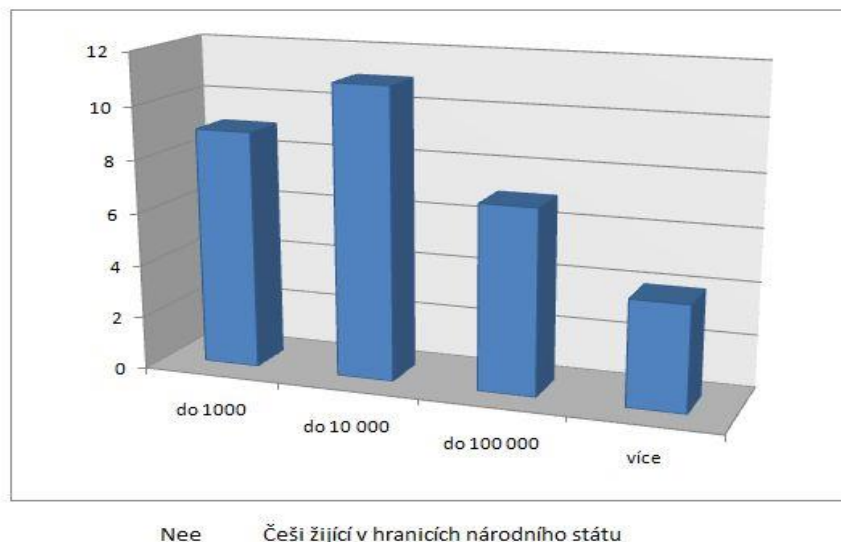
¹⁷⁹ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha 1993, s. 94.

¹⁸⁰ Kritérium sociálního postavení respondentů nebylo zahrnuto.

¹⁸¹ Odtud bude skupina Čechů žijících v hranicích národního státu, nazývána zkráceně „domácí“ Češi.

Rozdělení respondentů dle bydliště - podle počtu obyvatel

Obec/tis.obyv.	Nee
do 1000	9
do 10 000	11
do 100 000	7
více	4

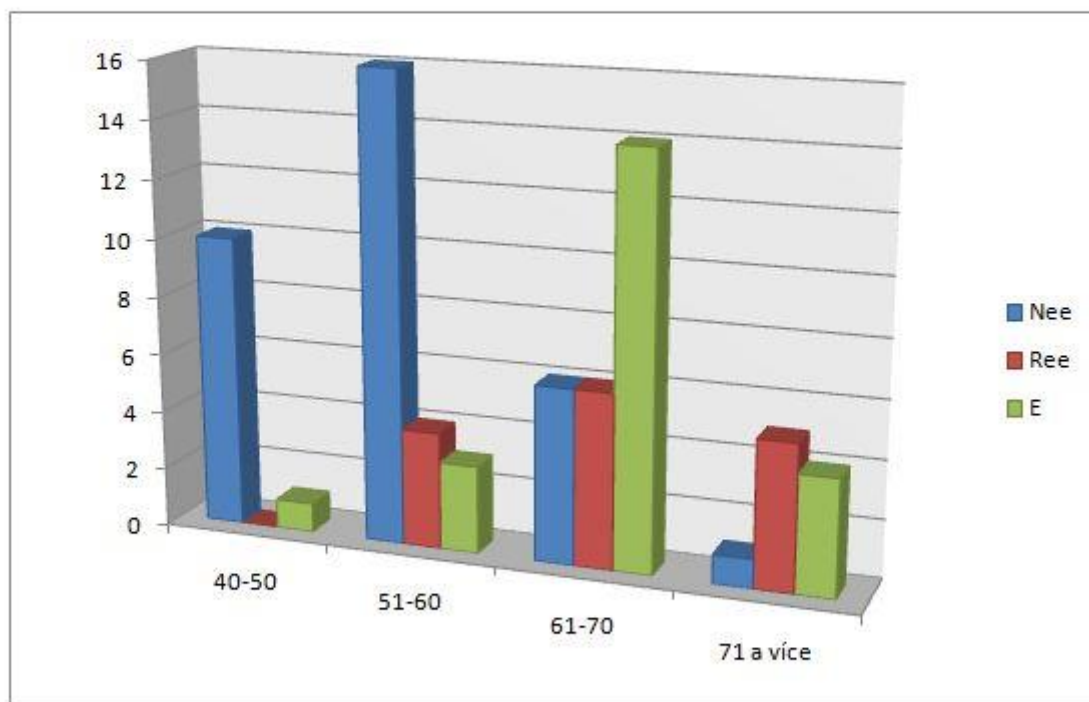

Graf 1

Jak bylo výše v úvodu řečeno, důležitým kritériem u respondentů byl věk. Za krajní považují jejich dovršení osmnácti let v roce sametové revoluce. Z toho důvodu je nejmladšímu respondentovi v současném roce 45 let. Pro zavedení spodní věkové hranice byla stěžejní nutnost, aby odpovídající (výlučně výzkumná skupina Češi) zažili předlistopadovou dobu a jejich odpovědi tak obsahovaly vlastní zkušenost. V případě odchodů byl jedním z kritérií fakt, že odešli z vlasti v době před listopadem roku 1989. Z toho důvodu jsou lidé z řad politické emigrace vyššího věku. V Grafu 2 jsou zpracována výsledná data o věku všech tří dotázaných skupin respondentů.

Rozdělení respondentů dle věku

Věk	Nee	Ree	E
40-50	10	0	1
51-60	16	4	3
61-70	6	6	14
71 a více	1	5	4

Nee Češi žijící v hranicích národního státu
 Ree Navráťivší se češi
 E Češi žijící v zahraničí

Graf 2

Na věkové hledisko navazuje doba odchodu (vyjma Čechů) a kam vedly jejich kroky. První z otázek, která jim byla v dotazníku či v rozhovoru položena zní: „Kdy jste odešel/a z Československa?“. Respondenti odcházeli v horizontu 37 let. Stěžejním se ukázal být rok 1968. Celých 54% ze 37 dotázaných (dotazníkově i v rozhovorech) odešlo právě v tomto roce. Tímto se potvrzuje četnost odchodů v tomto roce, jejíž detaily byly popsány v kapitole 4. Nepodařilo se získat odpovědi žádného respondenta, který by odešel v roce 1948. Statisticky se neprojevil ani zvýšený počet odchodů v letech po podepsání Charty 77. Z důvodu malého vzorku respondentů, vyjma čísl prokázaného množství v roce 1968, nelze objektivně zkoumat a statisticky podložit čísla odchody respondentů podle jednotlivých let (viz Tabulka 2). Respondenti, kteří

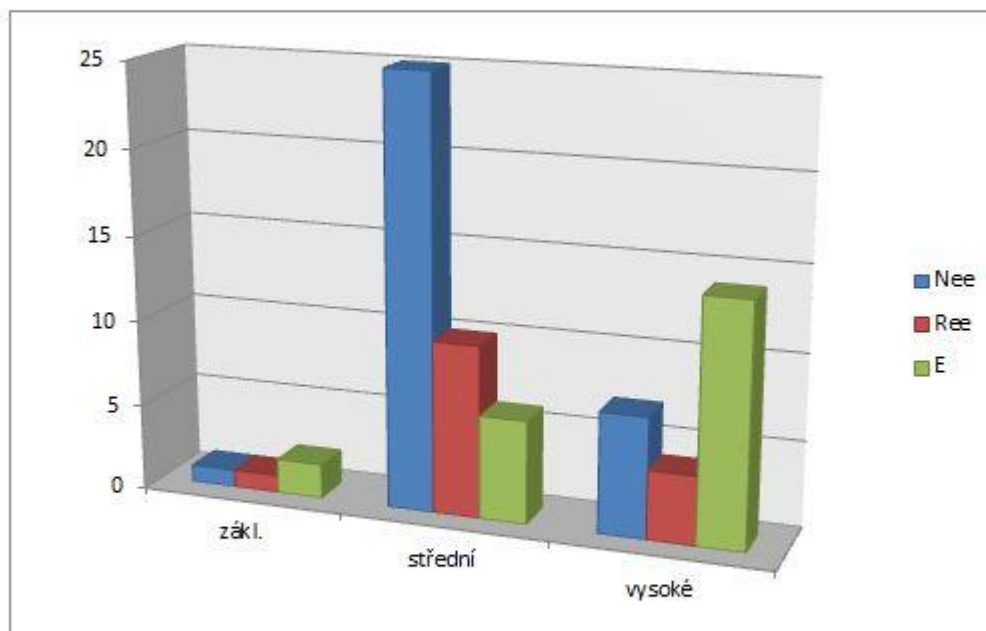
odešli do zahraničí (včetně navrátilivších se) a zúčastnili se výzkumu, jsou ze zemí uvedených v Tabulce 1.

Cíle odchodu respondentů	Roky odchodu respondentů																																																						
<table border="1"> <thead> <tr> <th>Země</th><th>Počet</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>Austrálie</td><td>3</td></tr> <tr><td>Švédsko</td><td>1</td></tr> <tr><td>Německo</td><td>7</td></tr> <tr><td>Izrael</td><td>1</td></tr> <tr><td>USA</td><td>9</td></tr> <tr><td>Řecko</td><td>3</td></tr> <tr><td>VB</td><td>7</td></tr> <tr><td>Švýcarsko</td><td>3</td></tr> <tr><td>Kanada</td><td>2</td></tr> <tr><td>Irsko</td><td>1</td></tr> </tbody> </table>	Země	Počet	Austrálie	3	Švédsko	1	Německo	7	Izrael	1	USA	9	Řecko	3	VB	7	Švýcarsko	3	Kanada	2	Irsko	1	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Roky</th><th>Počet resp.</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1962</td><td>1</td></tr> <tr><td>1968</td><td>20</td></tr> <tr><td>1969</td><td>1</td></tr> <tr><td>1970</td><td>1</td></tr> <tr><td>1975</td><td>1</td></tr> <tr><td>1977</td><td>2</td></tr> <tr><td>1978</td><td>1</td></tr> <tr><td>1979</td><td>2</td></tr> <tr><td>1980</td><td>2</td></tr> <tr><td>1981</td><td>1</td></tr> <tr><td>1982</td><td>1</td></tr> <tr><td>1984</td><td>1</td></tr> <tr><td>1986</td><td>1</td></tr> <tr><td>1988</td><td>1</td></tr> <tr><td>1989</td><td>1</td></tr> </tbody> </table>	Roky	Počet resp.	1962	1	1968	20	1969	1	1970	1	1975	1	1977	2	1978	1	1979	2	1980	2	1981	1	1982	1	1984	1	1986	1	1988	1	1989	1
Země	Počet																																																						
Austrálie	3																																																						
Švédsko	1																																																						
Německo	7																																																						
Izrael	1																																																						
USA	9																																																						
Řecko	3																																																						
VB	7																																																						
Švýcarsko	3																																																						
Kanada	2																																																						
Irsko	1																																																						
Roky	Počet resp.																																																						
1962	1																																																						
1968	20																																																						
1969	1																																																						
1970	1																																																						
1975	1																																																						
1977	2																																																						
1978	1																																																						
1979	2																																																						
1980	2																																																						
1981	1																																																						
1982	1																																																						
1984	1																																																						
1986	1																																																						
1988	1																																																						
1989	1																																																						
Tabulka 1	Tabulka 2																																																						

Pro doplnění celkového pohledu dodávám, že z celkového počtu 37 bylo 21 žen a 16 mužů. Co se týče vzdělání, je z Grafu 3 zřejmé, že republiku opouštěli více vzdělaní respondenti. Pro účely této práce mají tato data ve všech třech skupinách pouze informativní charakter (někteří odchozí si například vzdělání doplnili v emigraci, někteří byli již vystudovaní).

Rozdělení respondentů dle vzdělání

	Nee	Ree	E
zákl.	1	1	2
střední	25	10	6
vysoké	7	4	14

zákl.	ukončení základní školní docházky
střední	střední vzdělání s maturitou/bez maturity
vysoké	vysokoškolské vzdělání všech stupňů
Nee	Češi žijící v hranicích národního státu
Ree	Navrátilivší se češi
E	Češi žijící v zahraničí

Výše získaná data slouží k obecnému přehledu o respondentech a potvrzují relevantnost získaných dat. Dokazují geografickou, věkovou, genderovou rozmanitost a vyváženost výzkumu. Tyto informace jsou stěžejní pro celkové zakotvení práce, v dalších částech, ale nebudou věk, pohlaví či vzdělání¹⁸² komparovány s jednotlivými odpověďmi a nebudou z těchto ve výzkumu vyvozovány důsledky. Pracováno tedy dále bude (pokud nebude téma dílčí části vyžadovat jinak) pouze se třemi hlavními skupinami, kterými jsou Češi, kteří žijí a žili v hranicích Českého (či Československého) státu, Češi žijící v zahraničí a navrátilivší se Češi – reemigranti. Abych zvýšil pravděpodobnost relevance odpovědí, byla respondentům (vyplnivšími dotazníky i těm, se kterými byly dělány rozhovory) zaručena anonymita. Z toho důvodu

¹⁸² Co se týče vzdělání, je nutné zmínit, že drtivá většina Čechů, kteří odešli z Československa, je vysokoškolsky vzdělaná. Důsledky, které to mělo či má pro stát, nejsou tématem práce, a proto nad nimi nebudou vedeny polemiky.

nejsou tito uváděni pod svými jmény ani iniciálami. Jednotlivé výpovědi tak budou odděleny odkazy *R1*, *R2* apod.

Z důvodu rozdělení respondentů na dvě části, z nichž druhá je v určitých případech rozdělena otázkami na další dvě skupiny bylo nutné vytvořit tři dotazníky (otázky z nich byly použity též jako základ pro rozhovory) s jistou porcí stejných, ale většinou odlišných otázek. Otázky pro Čechy žijící v zahraničí, navrátilí se Čechy a Čechy žijící v hranicích národního státu byly koncipovány tak, aby jejich výpovědní hodnota byla co největší. Stěžejním důvodem je fakt, že všechny tři skupiny mohou vnímat (a často vnímají) problematiku, kterou řeší otázky odlišně. Otázky byly koncipovány jako otevřené, aby respondenti měli možnost vyjádřit svůj postoj, pocity či zkušenosti.¹⁸³ Rozhovory se pak držely výzkumných otázek jako předlohy, avšak zpravidla se sami respondenti rozmluvili a na otázky výzkumu odpověděli, ještě než jsem stihl některé z nich položit a přidali mnohé další výpovědi či postřehy k dané problematice.

Získané odpovědi (ať už prostřednictvím dotazníků či rozhovory) pro ucelení pohledu mají pro mnou zvolenou problematiku velkou hodnotu. Některé dotazníky byly vyplněny stručněji, některé jsou obsáhlejší.¹⁸⁴ Informace budou v následující části práce uvedeny, komparovány mezi sebou i s vlastní teoretickou částí. Tyto budou nadále doplněny v případě potřeby o statistická data, která budou uspořádána v grafech.

Jedna z prvních otázek výzkumu zní: „*Žil/a jste po celou dobu Vaší emigrace v jednom státě? Pokud ne, specifikujte.*“ 62% respondentů žilo či žije po dobu emigrace v jednom státě. Zbýlých 38% odpovídajících zmínilo více míst pobytu. V případě Německa (1x), Francie (1x) a Rakouska (2x) jsou tyto státy zmiňovány jako tranzitní před cestou do USA, Kanady a Austrálie. Kromě těchto případů a lidí, kteří zůstali pouze v jedné zemi, jsou v množině dotázaných také lidé, kteří žili ve více než dvou zemích a to vždy několik let¹⁸⁵. Ani jedna z uvedených skupin neodpovídala na další

---

¹⁸³ Nevyplněné dotazníky pro všechny tři skupiny respondentů a tři vzorové, vyplněné dotazníky se nacházejí v kapitole 8.

¹⁸⁴ Zejména dotazníky, které vyplňovali reemigranti a Češi žijící stále v zahraničí jsou obsáhlé a číší z nich zájem o výzkumné téma.

¹⁸⁵ R1: „*Provádala jsem se do Švýcarska, francouzské část, s exmanželem jsme žili ve Španělsku, Anglii, Kolumbii dva roky a na Filipínách čtyři roky, od roku 1985 opět ve Švýcarsku.*“ R2: „*Žil jsem přibližně 17 měsíců v Izraeli a 8 měsíců ve Švýcarsku před návratem do USA (narodil jsem se v USA nečeským rodičům, kteří však před 2. světovou válkou žili v Praze) a přijel jsem s nimi a bratrem – dvojčetem v roce 1947 ve věku sedmi let do Prahy, kde rodina naturalizovala a pak žila 21 roků.*“ R3: „*8 let Anglie, zbytek Austrálie.*“

body dotazování nijak specificky. Respondenti odpovídali na otázky týkající se národní příslušnosti v podobném (ne-li stejném) duchu, ať žili ve více zemích či na jednom místě. Mezi „světoobčany“ se zařadili jednotlivci z obou skupin.¹⁸⁶ Nepotvrdilo se, že by respondenti emigrovali do zemí se stejným úředním jazykem, z toho lze usuzovat, že jazyková bariéra nebyla překážkou v jejich dalším přesídlení.

5.5. Češi, jejich vztah k emigraci a představy o Západu

Pro následnou komparaci názorů či polemik o sebeidentifikaci a češství bylo nezbytné položit Čechům žijícím v hranicích národního státu tuto otázku: „*Co si představíte pod pojmem emigrace z Československa/ČR?*“ Cílem bylo získat představu o tom, co si respondenti pod pojmem emigrace vybaví. Zda si představují pojem emigrace pod tíhou tehdejší nesvobody nebo již podléhají novým vlivům ve společnosti.

Z odpovědí na výše uvedenou otázku vyplývá, že přesná polovina respondentů (16) představuje emigraci z Československa jako útěk před nesvobodou či získání lepšího ekonomického statusu. Jinými slovy byly opakovány politické a ekonomické důvody. Ty politické byly konfrontovány s minulostí a totalitním režimem v Československu, ekonomické naopak se současností. Ve většině případů byly oba dva důvody uváděny společně. Odpovědi byly ve stejném duchu, např.: R1: „*Opuštění území státu (legální nebo nelegální), z politických nebo ekonomických důvodů.*“ R2: „*Útěk za svobodou.*“ R3: „*Vystěhování ze země z politických (ekonomických, osobních) důvodů.*“ Druhá polovina respondentů (17) přistoupila k otázce v obecné rovině a odpověděla bez jakýchkoliv specifikací. Například: R1: „*Odchod, odstěhování do jiné země.*“ R2: „*Odchod z republiky z nějakého důvodu.*“ R3: „*Odchod do jiného státu, získání jiného občanství.*“

Po tom, co se respondenti zamysleli nad tím, co pro ně emigrace znamená a co si pod ní představují, doplnili toto svými osobními důvody, za kterých by byli ochotni opustit vlast. Za žádných okolností by vlast neopustilo sedm respondentů, kteří tvoří 21% z celkového počtu dotázaných. Největší skupinou patnácti respondentů, což je 46%, jsou ti, kteří by emigrovali pouze v ohrožení života.¹⁸⁷ Z politických důvodů by

---

¹⁸⁶ R1: „*Citizen of the world.*“

¹⁸⁷ R1: „*Neemigrovala bych, pouze v případě ohrožení ČR válkou.*“ R2: „*Kvůli záchraně rodiny, a to do Francie nebo USA.*“ R3: „*Z důvodu perzekuce, ohrožení na životě. Do bezpečné, kulturně podobné země (ideálně).*“ U ostatních skupin není potřeba citace, jelikož vyplývá ze samé podstaty odpovědí.

emigrovalo 24% dotázaných, tedy osm lidí. Zbýlých 9%, tedy tři dotázaní by emigrovali z ekonomických důvodů. Fakt, že pouze tři lidé by odešli za lepší životní úroveň, reflektuje, dle mého názoru, věk respondentů. Ten vyplývá z výše uvedené hranice 45 let. V tomto věku je běžné mít rodinu a vybudované zázemí, které není snadné opustit. Z toho plyne, že motiv k odchodu ze země by musel být velmi silný, např. zmiňované přímé ohrožení života. 60% respondentů neuvedlo, kam by v případě nutnosti chtěli emigrovat, zbylá množina preferuje Západ obecně či jednotlivé západní země (USA, Francie, Švédsko, Rakousko, Belgie, Švýcarsko, Kanada nebo např. Austrálie či Nový Zéland). Motiv možného odchodu Čechů, kteří s emigrací nemají zkušenost a tento ve svých výpovědích zmínili je prakticky totožný s motivy, které vedly k odchodu zbylé dvě skupiny respondentů.

Motiv odchodu respondentů, kteří mají s emigrací zkušenosti, sice nebyl v zadání diplomové práce, nicméně, nadpoloviční většina těchto lidí odešla z vlasti právě ve výše zmíněném zlomovém roce 1968. I když otázka zněla: *„Kdy jste odešel/a z Československa?“*, někteří přidávali k roku odchodu také motiv. Např.: R1: *V roce 1968 ve spojení se sovětskou okupací.* Z toho důvodu je nutné výpovědi respondentů přiblížit. Situace, která z výše popsaného vyplývá, není ničím zvláštní. Respondenti jsou výlučně z řad politické emigrace a tento fakt potvrzují také v jiných otázkách.

Největší vypovídající hodnotu má v tomto ohledu otázka: *„Uvažoval/a jste v době odchodu o tom, že se vrátíte?“* Tato otázka se shodovala u obou skupin odchodících Čechů a výsledkem je, že celých 81% respondentů (30) odpovědělo, že ne a pouhých 9%, že ano (7). Právě politické důvody byly opakovaně vyzdvihovány včetně obav o následný vývoj během okupace sovětskými vojsky. Nejprve uvedu jako příklad část rozhovoru jedné z reemigrantek: R1: *„Neuvažovala, nemyslela jsem si, že padnou komunisti. Pak jsme měli malé děti, blbě se vrací. Až na stará kolena jsem zde s manželem – manžel mě uživil z důchodu, v USA ne.“* V dotaznících se dále objevovaly odpovědi podobného rázu, z kterých vyplýval důraz na nesvobodnou podstatu, na které byl založen minulý režim: R2: *„Ne. Člověk netušil, že by to bylo možné. Komunisti vypadali, že vydrží. Když jsme jeli na návštěvu, bylo to nepříjemné a nechtěla bych v takové politické situaci přežívat.“* R3: *„Naprostě ne, nebyl jsem ani informován, ani předvídavý. Konec systému jsem očekával později.“* R4: *„Absolutně ne, vzhledem k tamější politice.“* R5: *„Ne, myslela jsem si, že komunismus je tu navěky!“* R6: *„Ne, to jsem považoval za vyloučené (byl jsem přesvědčen, že se pádu komunismu nedožiju).“*

Ti, co odpověděli, že by o návratu uvažovali, svoji odpověď blíže nespecifikovali. Jedinou výjimkou byla druhá respondentka z řad reemigrantů, se kterou jsem dělal rozhovor¹⁸⁸ a dva respondenti, kteří stále žijí v zahraničí. První citovaná odpověděla: „*Ano, myslela jsem si, že když manželství neklapne, vrátím se.*“ Zbylí dva pak takto: R1: „*Ano, ale dnes jsem silně integrován v anglické společnosti.*“ RE1: „*Bylo mi šestnáct a strašně se mi na začátku stýskalo.*“

Většina respondentů z řad Čechů, žijících v národním státě, kteří by byli ochotni v případě nutnosti opustit svou vlast, by odešla na Západ. Další otázkou tedy je, jaké představy o Západě mezi těmito lidmi panovaly v době, kdy nebyly informace kvůli železné oponě běžně dostupné.¹⁸⁹ Tyto představy budou dále porovnány se skutečnými zkušenostmi odchozících. Nikdo z respondentů patřících mezi Čechy, kteří vlast neopustili, se nevyjádřil v otázce představy o západu vyloženě negativně, pouze 21% dotázaných (7) se k věci postavilo neutrálně a 18%, tedy šest lidí nemělo představy vůbec žádné. Zbylých 61% respondentů mělo o Západu kladné představy. Většina z těchto lidí (14) zmiňuje jako hlavní argument svobodu, zbytek (6) zmiňuje bohatství.¹⁹⁰ Tyto hlavní teze doplňují poznámkami, co jim v nesvobodném Československu chybělo a co očekávali od Západu. Takovými byly například studium, hudba, informace, volný pohyb nebo třeba spravedlivé ohodnocení za odvedenou práci.

U respondentů, kteří z vlasti odešli, byla otázka, jak si Západ představovali, zodpovězena jednoznačně. 96% z nich (35) považuje své představy po příchodu na Západ za beze zbytku naplněné. Většina odpověděla pouze ano. Ti, kteří odpověď rozvedli, mluvili většinou o tom, že začátky v emigraci byly těžké, ale i přes to ji hodnotí kladně: R1: „*Můj příchod, bez znalostí jazyků nevycházel z představ o Západu, ale ze situace doma. Nešel jsem za lepším životem, ale opouštěl jsem tehdejší statut země. Byl jsem nečekaně a pozitivně překvapen postupným vývojem.*“ R2: „*Ve dvaceti letech nemáte představy, jak dopadnete, jste mladý a plný plánů a odvahy. Dnes vidím, že moje plány se splnily.*“ R3: „*V podstatě ano. S tím, že jsem musel zpracovat některé*

---

¹⁸⁸ Odtud budou označeni respondenti, se kterými byl udělán rozhovor jako RR1 (respondent reemigrant 1), RR2 (respondent reemigrant 2), RE1 – RE4 (Respondent emigrující 1 – 4).

¹⁸⁹ R1: „Příchod na Západ obohatil můj pohled na historii, vývoj společnosti původního domova a obohatil relevantní měřítka společenských hodnot.“

¹⁹⁰ R1: „Život ve svobodě.“ R2: „Více možností cestovat, více kultury, bigbít, asi více svobody.“ R3: „Pokud je člověk schopný a pracovitý, dá se zde dobře a svobodně žít.“ R4: „Svoboda ve všech formách, k dosažení úspěchů je nutné tvrdě pracovat.“ R4: „Za minulého režimu i teď jsou stále stejné. Demokracie ve spojení s tržním hospodářstvím neboli kapitalismus je to nejlepší uspořádání společnosti, na který lidstvo přišlo.“

své naivní představy.“ R4: „Přizpůsobení trvá určitou dobu. Přijmout kvalitu života s osobní svobodou projevu je tím vrcholem.“ Pouze v jednom případě došlo k tomu, že respondent mluví o odlišných představách: „(Představy) Nebyly. Moje představa byla jiná. Cítila jsem zmatek a chaos po příjezdu.“

Specifická byla odpověď respondentky v rozhovoru, kdy se o svých představách rozpovídala o něco více než ostatní. „Absolutně ne, já před tím nikdy na Západě nebyla. Chtěli jsme být v Rakousku a to nás zklamalo. Malý a zaprděný. Vídeň mi nic neříkala, a proto USA. Nikdy jsem nelitovala. Představy o Americe byly a jsou v Československu naprosto falešné. Po revoluci, kdy začali Češi jezdit do USA, hledali, kde je to bohatství ze seriálu Dallas – málo bohatý se jim to zdálo. Mysleli si, že jsou tam všichni ověšeni zlatem. Z New Yorku bylo dost lidí zklamaných, staré věci na pohled. Tam je heslo: „Když to funguje, co bychom dávali nové.“ Pro Evropana je šok, že tam v mrakodrapu jezdí sto let staré výtahy.“

5.6. Aspekty návratu z emigrace a současná společenská situace v ČR

Motiv odchodu, který popsali respondenti je jednou stranou mince, druhou je motiv návratu těch, kteří v současnosti již opět žijí v zemi, odkud kdysi odešli. Motiv návratu reemigrantů lze doplnit o pohled Čechů žijících stále v zahraničí. Dvě otázky měly za úkol zjistit, zda by se respondenti žijící v zahraničí byli ochotni vrátit do vlasti a co bylo důvodem návratu respondentů ze skupiny reemigrantů.

Drtivá většina lidí žijících v zahraničí (20 z 22) by se nebyla ochotna vrátit zpět do vlasti. Toto číslo činí 91% a hlavním důvodem je fakt, že nechtějí či nemohou opustit svá zázemí. Ve státech, kde žijí, zpravidla založili rodiny, mají vybudované pracovní či podnikatelské pozice a situace v České republice u některých nevzbuzuje pocit zlepšení životních jistot či poměrů. Z některých odpovědí je cítit deklarativní a silné ne, u někoho nerozhodnost. Jeden respondent odpověděl váhavě: „Nevím, po listopadu 1989 jsem o tom přemýšlel, dnes mám pocit, že by mě tam hodně věcí štvalo.“ Druhá respondentka vyjádřila touhu se vrátit do vlasti slovy: „Ano, jsem ochotna se vrátit natrvalo, musím ještě pracovat, ale i tak létám domů každý rok na několik měsíců a potom z těch zážitků ještě několik měsíců žiji.“

Respondenti, kteří se vrátit nechtějí či nemohou, odpovídali v podobném duchu:

R1: „*Jedině v rakvi. Jedině, kdyby mě potřebovala moje rodina. Jinak ani náhodou.*„

R2: *Nevidím tuto potřebu, ale vážím si mít tuto možnost jako svobodnou volbu.*“ RE1:

„*Dnes již ne; na začátku devadesátých let mi nabízela firma, ve které jsem pracovala atraktivní neplacenou dovolenou na pět let; kdybych tehdy nebyla akorát čerstvě vdaná, tak bych asi šla do Prahy, neboť bych v mé profesy okamžitě dostala místo.*“ RE2: „*Ne. Jsem už starý a plný chorob, podnebí je tam dosti příšerné a mám tady tři milující děti a čtyři vnučky.*“

V kontrastu s odpověďmi respondentů, kteří žijí stále v zahraničí a jak vyplývá z výše uvedeného, vrátit se většinou nechtějí, je třeba uvést důvody navrátilců. Jestliže Československý stát v době nesvobody dovoloval v omezené míře vystěhování svých občanů z důvodu stmelování rodin, stejně tak byl hlavním důvodem k návratu respondentů (53%). R1: „*Následovala jsem manžela.*“ R2: „*Můj plán byl strávit důchodový čas v blízkosti rodiny.*“ R3: „*Návrat k rodině.*“ Protože v oblasti, ze které pocházím se mám dobře a mám tu rodinu a přátele.“ Právě přátelé v České republice a pocit domova, byli také často zmiňováni. Českou republiku jako svůj domov označili tři respondenti, což činí 21%: R1: „*Vrátila jsem se, protože jenom tady se cítím doma, cítím sounáležitost s tím, co mě obklopuje. Do Švýcarska jezdím pouze za dcerou a její rodinou, výjimečně bych jela na nějakou výstavu nebo lyžovat.*“ R2: Čím déle jsem byl v cizině, tím více jsem věděl, že se chci vrátit. Chybělo mi české jídlo, hory a vše, v čem jsem vyrůstal. 26% respondentů (4) uvedli, že se vrátili kvůli finanční situaci: RR1: „*Vrátila jsem se z toho důvodu, že spravuji rodinný majetek.*“ RR2: „*Manžel mě uživí z amerického důchodu tady.*“

5.7. Domov a vlast

V úvodu této kapitoly je nutné dotázat se navrátilců se Čechů, jak pociťují současnou společenskou situaci v České republice. Zda by zde chtěli opět dlouhodobě žít a zda by byli znovu schopni opustit svou vlast z důvodu nespokojenosti se společenským klimatem. Stejně tak je potřeba zjistit, jestli byli Češi žijící v hranicích národního státu v dobách totality ochotni svou vlast opustit. Přestože respondenti uváděli, že by byli ochotni svou vlast opustit z důvodu ohrožení života svého či svých blízkých nebo z důvodu nesvobodné společensko-politické situace (návrat totalitního státu), 66% z nich (22) o tom nikdy neuvažovalo a stále neuvažují. Pouze 34%

dotázaných uvažovalo opačným způsobem, s tím, že v současnosti se cítí být na emigraci příliš staří a po pádu totalitního režimu k tomu již nemají ani důvod.

Z úvodních částí výzkumu je již zřejmé, jak si představovaly všechny skupiny dotázaných Zápád. Jak ale vnímají navráťivší se Češi společenskou situaci v dnešní České republice? Jsou spokojeni s vývojem společnosti, státu a demokracie? Odešli by tito znovu či zde chtějí zůstat? 66% respondentů (10) už znovu vlast opustit nechce a jsou srozuměni a smířeni se současnou společenskou situací: R1: „*Práce je všude dost pro ty, co chtějí pracovat, a žádná země není ideální. Nemáme se tak špatně, jak to někteří rádi prezentují, tito lidé by se většinou měli špatně úplně všude.*“ R2: „*Jsem tu spokojená, jsem moc ráda, že jsem poznala, jak žijí jinde a moc se mi tam líbilo, ale doma je doma. Je dobré se naučit cizí řeč a vidět jinou kulturu. Už by se mi ale nechťelo znovu odcházet, můj domov je tady a všude je něco dobré a něco špatné.*“ R3: „*Ano, chci tu zůstat. Po zkušenostech s anglickým zdravotnictvím jsem zjistil, že to naše je druhé nejlepší na světě, hned po Německu. K politickým stranám bych si dovolil říct, že politici si doted' ještě neuvědomili, že jsou tu pro ostatní lidi a ne sami pro sebe, což v některých ostatních zemích není.*“ Jediný respondent shledává situaci neúnosnou, a kdyby se ještě zhoršila, odešel by znovu.

Všichni respondenti, kteří stále žijí v zahraničí, udržují kontakty se svou vlastí a to zejména se svými příbuznými a přáteli. R1: „*Pravidelně tam jezdím, neb to mám blízko a jsem rád, že jsem neodešel do USA, jak sem to měl původně v úmyslu (ne že bych měl něco proti Americe, ale odtud je to přece jenom blíž).*“ RE1: „*Máme kontakty s kamarády z našeho mládí, které po naší emigraci byly přerušeny. Po roce 1990 jsme je obnovili a stále je udržujeme.*“ R2: „*Udržuji, navštěvuji, protože mám v ČR rodinu a přátele.*“ Většina respondentů z řad reemigrantů udržuje naopak kontakt se zemí, kam emigrovali, tuto až na výjimky pravidelně navštěvují a jejich názory ohledně národnosti či etnicity jsou otevřené. Další dva respondenti splňují naprosto jednoznačně znaky transnacionálního migranta: RR1: „*Půl roku to lze vydržet a pak se vracím do USA, zima USA a léto ČR. Na druhou stranu i v ČR, jako ve Francii nebo Německu je možnost pohybu. Například v Anglii se nemůže mimo vyznačené cestičky, všechno a všude je hlídáno. Nemám tam takový pocit svobody jako v Česku – rozdíl jsou i na Zápádě.*“ RR2: „*Žiju tu s manželem spíše v přírodě než s Čechy. Na zimu si pronajímáme byt na Floridě. Na čtyři měsíce, stýská se mi po způsobu života v USA.*“

V posledních odstavcích bylo popsáno, jak lidé, kteří se vrátili z emigrace, vnímají současnou společenskou situaci ve své vlasti. Bylo zjištěno, že udržují časté kontakty se zemí, kam kdysi emigrovali, stále ji navštěvují a někteří prakticky žijí na dvou místech zároveň. Kde se tedy jedinci žijící na více místech najednou, jedinci, kteří jen občas opouštějí zemi, cítí být doma? Jak vůbec chápou domov? Otázka, která toto přibližuje, zní: „*Kde se cítíte být více doma? Ve staré vlasti nebo tam, kde jste našel/a nový domov? Nebo to cítíte jiným způsobem?*“

Všechny odpovědi (37) na tuto otázku je možné rozdělit do tří početně shodných skupin. První skupina zvolila za svůj domov starou vlast (13), druhá skupina (12) se cítí lépe v nové zemi a třetí skupina (12) participuje na životě obou zemí. Zde je nutné podotknout, že ani jeden z navrátilivších se Čechů neoznačil za svůj domov vyloženě zemi své emigrace. Z tohoto i dalších odpovědí na tyto otázky vyplývá, že zejména respondenti z řad reemigrantů vykazují faktory transnacionálního migranta, v menší míře pak u Čechů, stále žijících v zahraničí. Mezi respondenty, kteří stále žijí v zahraničí je 38% odpovědí (5) transnacionálního charakteru, zatímco u reemigrantů tento podíl činí 50% odpovědí (8). Druhých 50% uvedlo, že se cítí být doma ve své staré vlasti. Co se týče Čechů žijících stále v zahraničí, kromě transnacionálně laděných 38% dotázaných, pouze 23% odpovědělo, že je jejich domov ve staré vlasti. Zbylých 59% se cítí být doma v zemi, kde žijí v současnosti. RR1: „*Slováci třeba žijí stejně jako na Slovensku ještě ve třetí generaci (děti chodí do punkového klubu v národním kroji), naši mladí se asimilují a nechtějí vybočovat – jsou Američani. Čeští mladí cítí svůj původ, ale vliv okolí, systému a škol je silný a má 100% vliv, větší než rodiče. My jsme se snažili integrovat, poslouchat hudbu, zajímalo nás dobrodružství, politický systém ve svobodě a co nejdřív se do toho vžít, asimilovat.*“

Odpovědi respondentů, kteří cítí, že mají více domovů, je třeba uvést: R1: „*Cítím se být doma v ČR, ale moje dcera je doma v ČR i ve Španělsku a celkově máme na místo domova pohled takový, že domovem je pro nás tato planeta, tudíž jsme všude doma.*“ R2: „*Pokud jsem v ČR, cítím se doma zde, když v Austrálii, tak tam.*“ RR1: „*No asi bych to přirovnala k povídce od Škvoreckého. Babička z Čech si nemohla zvyknout ani v Čechách, ani v USA a tak dlouho si vybírala, kde umřít, až umřela uprostřed Atlantiku a vysypali ji tam. Doma se cítím tady i tam, nevím, jak to mám říct. Kdo někdy odešel z vlasti, není doma už nikde. Když jsem se vrátila a chodila po lesích a polích, cítila jsem pocity z dětství, že tam patřím, znala jsem to. To, že se člověk někde narodí, má*

silnější význam, než jsme ochotni si přiznat. Mě děti říkají, že mám staroevropský myšlená. Jsem mimo tady i tam.“ Výpovědi dokazují, že pro jisté nemalé procento respondentů nejsou původní a cílová země striktně oddělenými jednotkami a obě hrají v jeho životě významnou roli. Navíc domov konceptualizují právě na základě přeshraniční vazby mezi oběma domovy a za hlavní faktor existence domova považují sociální pole, která existují v obou místech jejich domovů. Přestože většina lidí chápe stále domov jako určitý dům stojící na jednom místě, existují lidé, pro které je domovem celá země, více zemí a k tomu aby se někde cítili doma, nepotřebují nemovitost. *Případy vymístěných a deteritorializovaných osob problematizují představy o neproblematickém vztahu k místu původu. Migrantům může být odebrán status a identita plnoprávných dospělých osob. Vymístění je tím pádem deteritorializací, v jejímž důsledku není člověk doma ani „tam“ ani „zde“. Naopak transnacionální migrace odkazuje k oněm případům deteritorializace, díky nimž je člověk doma „zde“ i „tam“.*¹⁹¹

Otázky ukázaly fakt, že lidé, kteří se zpět do vlasti nevrátili, berou za svůj domov právě novou zemi a až na výjimky to nehodlají měnit. Polovina lidí, kteří se zpět vrátili, považují za svůj domov starou vlast. Nejzajímavější je druhá polovina skupiny reemigrantů a část lidí, ze skupiny Čech stále v zahraničí žijících, kteří sami sebe definovali jako transmigranty. Samozřejmě nepoužili tento termín, avšak jejich odpovědi jsou do této kategorie, jak jsem již přestřel výše, zařaditelné. *Centrálním pojmem transnacionální migrace je vznik transnacionálních polí propojující původní a nová místa pobytu přistěhovalců. Lidé podílející se na transnacionalismu jsou schopni participovat na sociálním a kulturním životě obou států.*¹⁹² Přesně tento fakt se objevuje v této i dalších částech výzkumu. Lidé více méně participují na sociálním i kulturním životě obou zemí a nikdy o to neztratili zájem. Navíc mají ve většině případu k dispozici velké sociální sítě, ve kterých se pohybují či v nich komunikují.

Co se týče geografických hranic, ty nejsou problémem prakticky u žádného reemigranta, ani Čecha, který stále žije v zahraničí. I oni jezdí do České republiky a udržují neustálý kontakt. Politická hranice, která byla vytvořena železnou oponou, je jiná věc. Ta těmto lidem komunikaci často neumožňovala a jezdit do Československa mohli též v omezené míře. Dveře transnacionální povaze věci otevřel až pád

---

¹⁹¹ SZALÓ, C. Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich, Brno 2007. s. 135.

¹⁹² Ibid s. 7.

východního bloku. Tito lidé denně kooperují s více než jednou identitou a to právě prostřednictvím transnacionálních sítí. Odpovědi více transnacionálních jedinců odlišují tuto skupinu lidí od typického přistěhovalce, který je definován právě na základě přetrhání kontaktů se zemí svého původu. Nikdo z nich není definovatelný též jako námezdní dělník, kdy by se chtěl po zisku peněz vrátit zpět do vlasti.¹⁹³ Vrátit se bezpochyby někteří chtějí, někteří tak již učinili, nicméně neustálý pohyb v transnacionálních polích je od tohoto typu migranta naprosto odlišuje. Takovými transnacionálními poli jsou politické, ekonomické instituce a v nich se pohybující aktéři například díky vícečetnému občanství nebo lokální sociální sítě zejména a přátelského rodinného typu. Ty jsou neustále zmiňovány valnou většinou respondentů. *Nejsou to jednotlivci, zapojování sociálními vazbami do migrační sítě, nýbrž domácnosti, rodiny, příbuzenské skupiny a skupiny založené na přátelství.*¹⁹⁴

Úvahy o tom, kde se cítí být Češi žijící v zahraničí a Češi, kteří se vrátili zpět do své vlasti doma, je třeba doplnit právě o rozměr vlasti. Základní otázky zní, zda může mít člověk více vlastí. Doplnující pak jak se projevuje vztah k vlasti. Celkový pohled na odpovědi všech respondentů není vypovídající.¹⁹⁵ Je třeba tuto problematiku posoudit u všech skupin zvlášť. Respondenti žijící před rokem 1989 v hranicích národního státu nejvíce zastávají názor, že více vlastí mít nelze. 58% respondentů (19) odpovědělo tedy negativně, dalších 36% odpovědělo ano (12) a zbylých 6% neví (2). Ve skupině reemigrantů se objevoval tento negativní názor poměrem 40%, což je šest odpovídajících, proti 60% (9), kteří zastávají pozitivní postoj. Tito lidé také zmiňovali názor, že vlast je pouze jedna a znamená zemi, ve které se člověk narodí. Toto pak většina z nich odlišuje od státní příslušnosti i národní identity, které berou veskrze za faktor vlastního pocitu. Stejná doplnění se objevovala také ve skupině Čechů žijících před rokem 1989 v národním státě. Tomuto fenoménu však bude věnována vlastní kapitola.

Naprosto odlišný názor mají ve vztahu k vlasti Češi, kteří v emigraci zůstali. 64% respondentů (14) je přesvědčených, že je možné mít více vlastí. Naproti tomu 27% tedy šest lidí tvrdí opět, že více vlastí mít nelze a za vlast považují též zemi, kde se

---

¹⁹³ Na rozdíl od mladších ročníků, lidí, kteří emigrovali na řadu let po pádu komunismu a jejichž motiv byl veskrze ekonomický, jsou političtí emigranti do transnacionální terminologie lépe zařaditelní. Tito totiž nesplňují již zmíněný motiv návratu, který by uskutečnilo po vydělání si nějakého finančního obnosu. Ten je totiž motivem velké řady mladých lidí, kteří v současnosti odcházejí do zahraničí.

¹⁹⁴ SZALÓ, C. Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich, Brno 2007. s. 113.

¹⁹⁵ Může mít více vlastí 50%, nemůže 44%, nedokázalo se vyjádřit či nerozuměli otázce 6%.

narodili. Zbylí dva nemají na otázku názor. Odpovědi všech skupin se v této otázce dají výjimečně shrnout pod citaci jednoho respondenta, který je z řad Čechů žijících v zahraničí: „*Podle významu slova vlast. Vlast, coby rodiště, rodný kraj: ne. Vlast, coby ztotožnění se se společností a státem: ano. Pozn.: Viz francouzský význam „La patrie“.*“

V případě, že sami respondenti dokázali definovat, co pro ně znamená termín vlast, je možné popsat jejich vztah k ní. Stejnojmenná otázka vyústila u navrátilivších se Čechů a Čechů stále žijících v zahraničí v odpověď, kde většinově deklarovali svoji přichylnost k vlasti. R1: „*Když jsem v cizině, myslím na ni.*“ R2: „*Po sametové revoluci dobrý.*“ R3: „*Velmi kladný, už jen z pohledu historie*“ R4: „*Je to to, co znám, vše to, co člověk nasaje od svého narození, místa, ráz krajiny, lidé, jejich chování, řeč a její nuance, stejné písně, které zpívají, pohádky, co si povídají, to, co se ve škole učí, smysl pro humor, stejné problémy, stejné věci, které jim vadí a rozčilují je – třeba za všechno můžou komunisti.*“ V případě Čechů, kteří stále žijí v zahraničí, bylo opakovaně zmiňováno, že kladný vztah mají zejména díky kontaktům, které stále udržují s jejich původní vlastí. Síť kontaktů a opakované návštěvy České republiky v nich kladný vztah posilovaly a posilují. Jediným negativem, které bylo též několikrát zmíněno, byl negativní vztah k režimu, který v Československu před listopadem 1989 panoval. Nebyly použity žádné silné výrazy, ani v negativním, ani v pozitivním duchu.

Má emigrant po svém odchodu nějaké povinnosti vůči své vlasti? Tato otázka by měla přiblížit, do jaké míry je vztah k vlasti u odchozích respondentů, hluboký. V tomto případě není třeba obě skupiny respondentů, kteří mají zkušenost s emigrací, rozdělovat. Překvapením se stal v průběhu zpracování otázky fakt, že ačkoliv většina z těchto dotázaných v předchozích otázkách vnímala situaci prostřednictvím transnacionálních vazeb a určila existenci více (dvou) domovů, celá třetina z nich cítí vůči zemi, kde se narodili, nějakou povinnost. Je otázkou, jak ovlivnilo tyto názory jejich národní cítění či identifikace s tím či kterým národem (to je tématem další části práce) a v jaké rovině tyto povinnosti realizovali či realizují. Odpovědi se odvíjeli zejména v rovině podpory české kultury a reprezentace původní vlasti ve svém okolí. R1: „*Ano má, zůstat Čechem a uctívat svoji matičku zem.*“ R2: „*Přímé povinnosti ne, ale pokud to jde, rád bývalé vlasti pomůžu.*“ R3: „*Asi jak kdo, já osobně jsem ji vždy bránila a chválila.*“ Výjimkou je pak respondent, který svou povinnost jediný deklaroval veskrze vlastenecky: R4: „*Pokud je válečný konflikt, měl by ji bránit se zbraní a také svou rodinu. Tak jako ve 2. světové válce.*“

Zbylé dvě třetiny respondentů necítí vůči své vlasti žádné povinnosti a toto ve velké většině vyjadřují prostým slůvkem ne. Ti, kteří měli snahu svou odpověď rozšířit, se vyjádřili např. následujícím způsobem: R1: „Nevím, nejsem si vědoma.“ R2: „Ne, pokud nechce, tak nemá.“ R3: „To snad ne. Rodiče mě vychovali a platili za mě daně na školy, zdravotnictví a jiné socialistické vymoženosti.“ R4: „Jsou mu povinnosti uloženy? Nevím o nich. Pocit jedince o emocionálním zadlužení není povinnost, ale dobrá vůle a vlastní zadostiučinění.“

Opačný výsledek má součet odpovědí v případě Čechů, kteří žili a žijí v národním státě. Pouze 30% respondentů (10) necítí vůči své vlasti žádné povinnosti. Jejich odpovědi bylo striktní ne. 70% respondentů (23) vůči své vlasti nějaké povinnosti cítí: R1: „Ano, být čestným člověkem a hájit zájmy ČR.“ R2: „Snažit se předat ji potomkům v takovém stavu, aby se jim tu žilo dobře a chtěli tu žít.“ R3: „Domnívám se, že jsem celý život poctivě pracovala, zastávala se těch, kterým bylo ukřivděno. Děti jsem vychovávala v duchu vlastenectví. V mém věku očekávám od mladší generace plnění povinností vůči své vlasti.“ R4: „Mám rád svou vlast a jsem ochoten za ni položit život (bez patosu, prostě to tak cítím). Mám zájem o věci veřejné a nejvíc mě vytáčí, že abych splnil svoji občanskou povinnost, musím volit menší zlo, místo toho, abych někomu opravdu věřil.“ Respondenti ve většině cítí povinnosti vůči své vlasti, nicméně lze říci, že až na poslední výjimku jdou po povrchu věci. Netroufám si říci, zda je toto výsledkem formy otázky ani se nepokouším měřit míru vlastenectví. Toto téma je veskrze ošemetné a není cílem práce vyřešit hranici mezi vlastenectvím, nacionalismem či nezájmem o věci veřejné.

5.8. Národní vědomí a česká národní identita

Etnické vědomí a kulturní vazby jsou prokázané faktory, které jsou součástí života jednotlivých respondentů. Tyto faktory byly již přiblíženy či s nimi byly vedeny polemiky v předchozí části práce. Hlubší pohled do chápání sebeidentifikace respondentů přináší otázka národa. Je důležité patřit k nějakému národu? Pokud ano, je možné národnost v průběhu života změnit?

Potřeba identifikace s nějakým národem či etnikem se ukázala být velká. 80% všech respondentů (56) cítí jako důležitý faktor přináležitost k nějakému národu.

Zbylým 20%, tedy 14-ti respondentům na vztahu k národu nezáleží.¹⁹⁶ Tento poměr byl u všech skupin stejný a ani Češi, kteří se vrátili zpět do ČR a v minulých otázkách deklarovali světoobčanství, v tomto případě nevybočovali. Všechny skupiny cítí potřebu někam patřit. Abych dokázal, že odpovědi ve všech skupinách byly stejného ražení, rozdělím tyto (kteří neodpověděli pouze ano či ne) dle skupin. Respondenti z řad reemigrantů odpovídali v podobném duchu např.: R1: „*Ano, je pro mne důležité někam patřit, ztotožnit se hlavně s kulturními tradicemi.*“ R2: „*Každý člověk by měl někam patřit, takže ano.*“

Ve skupině Čechů žijících stále v zahraničí se opakovaly odpovědi jako např.: R1: „*Velice důležité, vždyť domov, kořeny a národ máte jen jeden, i když jen ve vzpomínkách na dálku. O to víc se těším, až se budu moci vrátit natrvalo.*“ R2: „*Ano, je důležité někam patřit, ať je to národ nebo rodina. Člověk musí někam patřit.*“ Ve skupině Čechů pak respondenti doplňovali své postoje podobnými slovy jako předchozí skupiny: R1: „*Ano. Jsem rád Čechem. Cítím se tu doma.*“ R2: „*Ano, bez pocitu sounáležitosti k národu bych se cítil vykořeněný.*“ R3: „*Patřím k Čechům, neumím si představit, že bych nepatřila nikam.*“ R4: „*Samozřejmě, je to důležité. Musí být smutný život člověka, který nikam nepatří, něco jako bezdomovec.*“ Všichni respondenti cítí potřebu někam patřit a národ jim k tomu dle zjištěného přijde vhod. Potřeba s někým se identifikovat je nepochybně ovlivněna zkušeností emigrace.

Jestliže většina všech respondentů cítí potřebu k nějakému národu patřit, v otázce změny národní příslušnosti už se názory jednotlivých skupin rozcházejí. Může člověk v průběhu života změnit svou národnost? Dle odpovědí obou skupin Čechů, kteří mají s emigrací zkušenost, ano. 89% respondentů (24) odpovídalo ve stručnosti ano. Málokdo svou odpověď podepřel o nějaký výstižný komentář. Ti, kteří tak učinili, zdůrazňují, že je to možné v zemích s odlišným chápáním pojmu národ. Tito lidé jsou respondenti žijící či navrátilí se z USA a Kanady: RR1: „*Národ? Toť otázka, je to individuální. Já už nejsem úplně Češka. Když jsem se vrátil, měla jsem šok, asi mi není blízký způsob myšlení ani v ČR ani v USA. V USA je to možné, tam je každý „mix“ a vždy se na to přijde, původ je téma každého většího rozhovoru. Američtí Češi se cítí být více Čechy než Češi tady.*“ V případě Čechů žijících v hranicích národní státu je vidět, že k věci mají jiný vztah než Češi, kteří emigrovali.

---

¹⁹⁶ Ve většině případů tito respondenti odpověděli pouze jednoslabičné ne. Pro příklad za všechny uvádím jeden ze skupiny navrátilích se Čechů: „*Myslím, že ne. Národní cítění je v dnešní době globalismu zbytečné. Všichni patříme na stejnou zeměkouli.*“

Ukázalo se, že souhlasné stanovisko vyjadřuje 45% respondentů (15) a nesouhlasné 55% (18). Obě skupiny mají k tématu národnosti výhrady. V souhlasných stanoviscích se vyjadřovali např.: R1: „*Ano, když člověk žije v jiné zemi, v jiném národnostním prostředí, než ve kterém vyrůstal, může si změnit svou národnost.*“ R2: „*Je to možné, pokud se člověk z vážných důvodů nechce hlásit k svému národu.*“ Jestliže u skupiny reemigrantů a Čechů žijících stále v zahraničí byly negativní odpovědi pouze dvě a nadále nebyly rozvedeny, v případě skupiny „domácích“ Čechů byly odpovědi složitější: R1: „*Domnívám se, že národnost ne. Změnit se dá pouze státní příslušnost.*“ R2: „*Ne, kořeny nezměníš.*“ R3: „*Myslím, že ne. Ale jsou skupiny lidí, které se za svou národnost stydí a raději uvedou jinou.*“ R4: „*Národnost asi těžko. Může se ale odstěhovat do jiné země a tam se víc ztotožnit s mentalitou lidí.*“ Zatímco odpovídající lidé se zkušeností emigrace vyjadřují postoje, z kterých vyplývá, že je možné změnit národní příslušnost a transnacionální podstatu existence více domovů či se cítí být doma zemi své emigrace, Češi žijící v hranicích národního státu vyjadřují přesvědčení, že jsou stále Čechy. Na otázku, zda jsou lidé, kteří odešli do emigrace stále Češi, odpověděli v 94% (31 respondentů), že ano. Zbylí dva odpověděli, že je toto volbou jednotlivců, kteří se rozhodli emigrovat.

*Sebe-pojetí samotných přistěhovalců je formováno různými, mnohdy konfliktními příslušnostmi, které jsou artikulovány v diskurzech sahajících od náboženství přes etnicitu a lokální patriotismus až k politickým ideologiím.*¹⁹⁷ Jinými slovy se identita každého formuje prožíváním vlastního sebepojetí v rámci sociálního prostředí a období, ve kterém se člověk pohybuje. *Etnická či národní identita je určována prostřednictvím okolí jednotlivce, s růstem kulturní rozmanitosti ve společnosti, politickým pluralismem a zvýšenými možnostmi jednotlivce vybrat si své postavení nebo roli se sebe-definování stalo problémem.*¹⁹⁸ Tyto faktory bezpochyby odchozí respondenty ovlivnily. Přesto, že tyto bere skupina Čechů žijících v hranicích národního státu stále jako Čechy, oni se definují mnohdy jako příslušníci národa, kde žijí momentálně.¹⁹⁹ Je otázkou, zda se všichni respondenti vyjadřovali k termínu národ ve smyslu připsané národní identity²⁰⁰

¹⁹⁷ SZALÓ, C. Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich, Brno 2007. s. 114.

¹⁹⁸ KALAVSKÝ, M. „*Etnická identita ako etnologická kategória*“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*. Bratislava 2004.

¹⁹⁹ Jiným případem jsou dle názoru respondentky Češi, kteří přišli do USA od 30. – 50. let: R1: „*Z generací emigrantů z let 30-50 je stále silné cítění, později nikoliv.*“

²⁰⁰ Termínem národ se nerozumí státní příslušnost, ale národ jako těsná přítomnost v národním kolektivu. Tak jak byl gellnerovsky stvořen nacionalismy 19. století. (Brouček, S. 1992)

nebo pojali odpověď v duchu anglo-amerického pojetí slova „nation“²⁰¹. Nemalý počet transnacionálně se cítících migrantů a Čechů, žijících v zahraničí, kteří se cítí být příslušníky jiného, než Českého národa potvrzují, že lze etnicitu chápat jako něco subjektivního a dá se měnit. Někteří respondenti ze všech skupin (nejvíce Češi žijících v hranicích národního státu) také upřesňovali, že pojmem národ vyjadřují příslušnost k etnické skupině, s kterou mají společný původ a tento odlišují od státní příslušnosti.

Sebe-kategorizace Čechů žijících v hranicích národního státu měla opačný výsledek, i když ne tak jasný jako v případě reemigrantů a Čechů žijících v zahraničí. Již bylo řečeno, že *vlastnosti neboli komponenty etnicity mohou mít objektivní povahu (za hlavní v tomto smyslu považujeme jazyk a kulturu) a subjektivní povahu (za hlavní v tomto smyslu považujeme etnické vědomí). Přitom etnické vědomí lze chápat za nejdůležitější, ne-li za rozhodující složku při posuzování etnické příslušnosti. Znamená to, že etnicita je jakýsi skutečný stav souboru etnických vlastností u jednotlivce, který se v ideálním případě může krýt s etnickou příslušností, to znamená řečeno citlivějším termínem, s národností. Pokud se etnická příslušnost nekryje se skutečnou etnicitou jednotlivce, lze etnickou příslušnost odvozovat jediným možným způsobem, a to podle subjektivního etnického vědomí tohoto jednotlivce.*²⁰² V případě respondentů, kteří nemají s emigrací zkušenosti, byly odpovědi na otázky týkající se národnosti chápány spíše skrze objektivní povahu komponentů konstruujících etnicitu. Na rozdíl od subjektivního chápání vlastností tvořených etnicitou u zbylých dvou skupin, hlavním faktorem, který utváří příslušníka českého národa, byla pro respondenty národní identita připisána geny. Jazyk je pak vnímán skupinou „domácích“ Čechů jako *společná hodnota a prostředek komunikace etnických kulturních tradic.*²⁰³

V 85% odpovídali Češi žijící v hranicích národního státu (28) ve smyslu, že se Čechem stane jedinec tím, že se narodí českým rodičům.²⁰⁴ Dalšími zmiňovanými komponenty tvořícími českou identitu či češství jsou český jazyk jako mateřský, sounáležitost s českou kulturou, zvyky a identitou. V ojedinělých případech se dle respondentů může Čechem stát člověk, který vstoupí s Čechem/Češkou do stavu

---

²⁰¹ Národ v angloamerickém světě směřuje spíše ke státní identitě, ve středoevropském prostoru spíše k etnickému původu. (Horálek, A. 2002, s. 24)

²⁰² BROUČEK, S. „Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci“, in: Češi v cizině 6, Praha 1992, s. 9

²⁰³ KAĽAVSKÝ, M. „Etnická identita ako etnologická kategória“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*. Bratislava 2004. s. 14.

²⁰⁴ V mnohých případech se respondenti rozcházeli v otázce, zda se musí jedinec českým rodičům narodit na české půdě nebo tomu tak může být i v zahraničí. Větším podílem zastávali první zmíněné hledisko.

manželského nebo jedinec *nečeského původu, který uznává hodnoty české historie, kultury a návyků české společnosti, a má to tu prostě rád* (R1). Pouhých 15% „českých“ respondentů (5) chápe národnost v podobném duchu jako respondenti, kteří mají zkušenost s emigrací, to znamená subjektivně: R1: „*Pocitově – cizinec žijící větší část života v ČR nebo blízkost naší kultury.*“ R2: „*Když jsou pro jedince Čechy domovem.*“

Potvrdilo se, že *snaha o definování identity jedince vyvolává nejistotu, kterou vnímají konkrétní osoby, které se z různých důvodů neumí, nechťejí nebo nedokáží etnicky identifikovat s původní etnickou skupinou ani se skupinou, v prostředí ve kterém žije.*²⁰⁵ Jestliže sami sebe Češi, kteří emigrovali či reemigrovali, vnímají mnohdy jako osoby s vícečetnou etnickou identitou či se identifikují se zemí své emigrace, „domácí“ Češi je vnímají stále jako příslušníky svého etnika, národa. Nemají problém *takovou osobu akceptovat a vnímat jako osobu patřící do jejich vlastního společenství.*²⁰⁶ Na druhou stranu vyvstává zajímavá otázka, jak vnímá/vnímalo okolí České migranty v nové zemi usazení. Tato nicméně není tématem diplomové práce.

Hlavním poznatkem, který po zpracování dat vyplývá, je fakt, že respondenti bez zkušeností s emigrací vidí tuto problematiku očima primordialstického přístupu. Přestože v době globalizmu a „mizení“ etnického faktoru z pojmosloví, korektnější záměny etnické specifikace a kategorizace za jazykovou bych čekal větší příklon k modernistickému pohledu na svět také u Čechů, kteří v emigraci nikdy nežili, není tomu tak. Národní příslušnost je pro respondenty více méně neprostupná a chápou ji stejně jako vlast, jako něco vrozeného, co jedinec změnit nemůže. Naproti tomu respondenti, kteří zkušenost s emigrací mají, cítí národnost jako subjektivní kritérium sebe-identifikace a vyjadřují v odpovědích svůj názor, že ji změnit lze. Zejména jedinci, které jsem výše označil za transnacionální migranty, ale i ostatní Češi, kteří emigrovali či reemigrovali, nahlíží na problematiku modernistickým pohledem.

Jedna z odpovědí vztahující se k identifikaci se s nějakým národem respondenta z řad navrátilivších se Čechů byla: „*Ano – všichni se potřebují s nějakým národem identifikovat a být hrdí na něco v čem žijí a na čem se podílí.*“ Na co jsou tedy respondenti hrdí a za co se stydí? Jaké jsou nejčastěji zmiňované oblasti v pocitech, které se týkají národního vědomí a kladů či záporů „české národní povahy“? Existuje

---

²⁰⁵ KALAVSKÝ, M. „*Etnická identita ako etnologická kategória*“, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*. Bratislava 2004. s. 19.

²⁰⁶ Ibid s. 19.

vůbec nějaká česká národní povaha? Původně jsem očekával, že v odpovědích všech tří skupin budou disproporce. Nicméně kromě malých nuancí se všichni respondenti shodují na základních kladech i záporech české národní povahy. Svou hrdost vyjadřují zejména ve spojení s úspěchy českých vědců (to hlavně Češi žijící v zahraničí), českých sportovců a světoznámých spisovatelů či skladatelů a české přírody. Dá se říci, že zahraniční Češi hrdost pociťují, když i v zemích, kde momentálně žijí, slyší o českých úspěších.

Jak již bylo zmíněno, respondenti ze všech skupin odpovídali podobně a jednotlivé výpovědi, co se týče hrdosti, zněly následovně: R1: „*Hrdost pociťuji vždy, když se projeví inteligence Čechů např. ve vědeckých výzkumech, anebo když otevřeně mluvíme o problémech a dokážeme je pojmenovat.*“ RR1: „*Hrdost, když je slavný Čech vynálezce nebo když je v USA slyšet o nějakém českém mozku. Když vlají vlajky, nic to se mnou nedělá.*“ R2: „*Poslouchám v USA denně Český rozhlas 2 a jsem hrdá na náš vysoce kulturní a vzdělaný národ, ti lidé co mají denně relace, ať vědci či sportovci, či umělci.*“ Pro přiblížení je třeba ocitovat také několik názorů „domácích“ Čechů: R1: „*Hrdost pociťuji vždy, když nějaký sportovec, vědec, literát či kdokoliv další dokáže něco, co dokáže získat či zjednat respekt okolního světa.*“ R2: „*Mám příjemný pocit, když se v ČR podaří např. objev v oblasti zdravotnictví.*“ R3: „*Země je krásná. Příroda i díla, které vytvořili naši předkové. Byla tady vždy dlouhá řada úžasných lidí – vědců, umělců, sportovců atd.*“ Pozitivním zjištěním může být fakt, že žádné odpovědi nebyly nacionalistického rázu. Nacionalismus, který byl výše definován, se neprojevil.

Jestliže respondenti vyjádřili hrdost na osobnosti české kultury, literatury či sportu, na českou přírodu apod., jejich postoj je opačný v případě české politické scény (ze současného i historického hlediska) či určitých negativních vlastností připisovaných českému národu. Navráťivši se Češi odpovídali např.: R1: „*Jsem hrdý, že jsem Čech v případě, kdy se ocitnu mezi Rusy. Naopak se stydím za polovinu národa, která si zvolila za prezidenta hulváta Zemana.*“ R2: „*Cítím se za trestnou činnost Čechů v zahraničí.*“ R3: „*Stydím se za povahové rysy velké části obyvatel, zklamala jsem se v mnoha případech.*“ RR1: „*V ČR se stydím například, když někdo močí u silnice, tady se chče kdekoli a všem je to jedno. Když vidím ponožky v sandálech. Co nosí za hrůzy někteří zejména starší lidé. Lidé jsou nevychovaní, třeba na poště předbíhají atd. O politice se nelze ani bavit, je to zoufalé. Politik musí být kurva, ale co se jim tady žere a jak je jim to vidět v obličeji to nechápu, kdo je volí. I někdy za historii se stydím, klíče*

cinkaly, až když bylo po všem apod. Lidé tu žijou, jak se říká „malá domů“, všude vychcanost. Hrozná neohleduplnost tady panuje – chování v metru například.

Ve skupině Čechů žijících stále v zahraničí se objevují totožné názory: R1: *„Když vláda či úřady jednají pokrytecky, bezohledně a nemorálně z hlediska jednotlivců či společnosti.“* R2: *„Stydím se za nevyčválané chování našich politiků.“* R3: *„Závist a nepřejícnost.“* Poslední skupinou, jejíž citace budou následovat, jsou „domácí“ Češi: R1: *„Stydím se za českou závist a provincialismus, zejména za naši politickou scénu napříč parlamentním spektrem, nevím, proč mám pocit, že naši politici jsou odtrženi od reality a projde jim úplně všechno.“* R2: *„Stydím se, když se kdokoliv projeví jako pitomec a to je tu celkem časté. Stačí se podívat na hlavu státu.“* R3: *„Stydím se, když vidím, jak se někteří chovají. Dostávat najevo, že to, co není přivázané, Češi ukradnou, je smutné, ale bohužel občas trefné.“* R4: *„Stydím se podobné kreatury, jako je Miloš Zeman a lidi, kteří jim jsou schopni uvěřit a ještě je podporovat.“*

Na otázku, zda existuje česká národní povaha, odpovídali opět všechny skupiny podobně a není tak třeba je oddělovat. Jediné v čem se odlišují odpovědi Čechů, kteří mají zkušenost s emigrací, je fakt, že mají určitý nadhled a národní povaha Čechů jim nepřijde tak rezolutně špatná jako skupině „domácích“ Čechů. Nicméně všechny skupiny se vyjadřují k české národní povaze dosti negativně a jsou kritičtí. Odpovědi vychází z výše popsané části, kdy respondenti jmenovali, za co se stydí. V tomto případě zmíněné generalizovali a specifikovali. Bohužel jsem předpokládal předem negativní odpovědi a to se také potvrdilo. Českou národní povahu téměř všichni respondenti definují slovy jako například: *„malost, závist, vyčůranost, egoismus, věčná nespokojenost se vším“* či jinými negativními výrazy. Jak jsem již uvedl, nejkritičtější byli ke své národní povaze „domácí“ Češi: R1: *„Obávám se, že česká povaha je spíš negativní. Takové to všechno všem, ale nejvíc pro mě, na ostatních přeci nezáleží.“* R2: *„Jedno slovo – neohleduplní.“* R3: *„Připosranost, švejkárna, v těžkých dobách hrdinství a vtip.“* R4: *„Když jsme jako národ v jakékoliv vypjaté situaci, dokážeme se semknout a jsme skvělí, jakmile však nebezpečí pomine, ztrácíme nadhled a velkorysost a opět si hrajeme na vlastním písečku a tak trochu závidíme úspěch.“* R5: *„Asi jsme hodně podnikaví, takoví spíš šašci a pak je tu hodně nespokojenců a závistivců. Mezi ty poslední vlastnosti se nepočítám a snažím se obklopit těmi optimisty. Myslím, že jsme hodně rozdělený národ.“*

Prakticky jediná pozitiva, která byla často jmenována, jsou *česká podnikavost (pracovitost), učenlivost* a fakt, že se Češi dokáží v těžkých dobách semknout a brát tyto s humorem. R1: „Máme dost důvodů k nespokojenosti, ale my nedokážeme pochválit to, co by si pochvalu zasloužilo. V těžkých dobách se dokážeme semknout a pomáhat si, ale dobré úmysly nás zase brzy opustí.“

Respondenti, kteří mají zkušenost s emigrací, odpovídali v podobném duchu: RR1: „Věřím, že každý národ má své geny jako rodina – způsob výchovy a myšlení je zaveden. Myslím si, že třeba Poláci si sami sebe více váží a nebojí se. Češi jsou předposraní a zajímá je jen jejich dvorek. Provinční myšlení. Švejkovské kibicování u piva a pak se starat o své a nezáměř o zbytek světa. Jedou se hesla, se kterými Češi vydrží všechny režimy: „Co naděláš, jsou to grázli. Ale, dyť je tady krásně apod.“ Lidi neví, že je to na nich. Manžel podepsal Chartu. Lidi jsou dnes vychováni lidmi, který drželi hubu a krok a babičkama a rodičema, který razili nevybočovat – konformita. Čechy nezajímá co se děje ve světě, což nemusí zajímat velké země jako USA, nechápu je.“ R1: „Pracovitý, společenský, učenlivý, vyčůraný, závistivý.“ R2: „Malé, ale naše a švejkovství je často vidět. Závist také. Ale je to samozřejmě „Veralgemeinerung“. Moji příbuzní vůbec takoví nejsou, jsou spíš „co Čech, to muzikant“.“ R3: „Nevím, ale jestli ano, tak je to špatný charakter.“ R4: „Ano, závistivci, zloději a bezpáteřníci.“

Jak jsem již řekl v kapitole *Národní povaha a stereotypy*, uvědomuji si nedefinovatelnost českého národního „já“. Navíc bylo v průběhu výzkumu prokázáno, jak složitá sebe-identifikace může být. Skupinová identita je ještě složitější pojem a netroufám si tak zobecňovat, zda česká národní povaha je či není a jaká je. Výše jsem toto přiblížil díky jednotlivým výpovědím respondentů a tím, co může být objektivně potvrzeno, jsou nelichotivé stereotypy, které dotázaní o českém národu mají. Stereotypy, které by měly budovat národní povahu toho, či kterého národa, se v případě Čechů nepochybně vyskytují. Budují představu členů společenství, tedy Čechů o sobě samých, a ačkoliv mohou či nemusí vycházet z reálných, prokazatelných zjištění, v každodenním životě respondentů se nacházejí a ti s nimi zacházejí jako s realitou. *Národní povaha vzniká právě ze stereotypizovaných faktorů, které mohou a nemusí být bludné, tak či onak však téměř nikdy nejsou náhodné. Je představou o souboru vlastností, které si národ připisuje nebo mu jsou připisovány jinými národy,*

*nejpohodlněji v gramatické podobě přívlastků.*²⁰⁷ Stereotypy, kterými si sami příslušníci českého národa definují vlastní národní povahu, nejsou veskrze pozitivní a image národa může být pokřivena politicko-historickými souvislostmi. Nechci se pokoušet hledat dobu ani místo zrodu těchto stereotypů, ani nehodlám polemizovat nad důvody frustrace českého národa (či respondentů z něho rekrutovaných) z vlastní image.

---

²⁰⁷ RÁKOS, P. *Národní povaha naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*, Bratislava 2001, s. 15.

6. Závěr

Hlavním tématem diplomové práce byla *Česká emigrace v západní Evropě, USA a Kanadě; národní vědomí a vztah k vlasti v porovnání s postoji Čechů žijících v hranicích národního státu*. Dílčí cíle práce byly zmíněny v úvodu a jednalo se například o porovnání typů a rovin vztahu k vlasti. Cílem bylo též zjistit, zda se někteří respondenti dají označit za transnacionální migranty, kde se cítí být tito doma nebo jak vnímají svou identitu a jak sami sebe identifikují. Navazujícím bodem byla národní identita všech respondentů a její porovnání napříč skupinami. Porovnávány tak byly termíny vlast, národní vědomí apod.

Potvrdila se četnost odchodů v roce 1968, kdy odešla nadpoloviční většina respondentů, a to z politických důvodů. Z toho vyplývá, že nad návratem by tito uvažovali (a zpravidla tak uvažovali) pouze po změně společensko-politických důvodů. Navíc se většina z nich domnívala, že se režim nezhroutí a tomu přizpůsobili své myšlení a konání. Byly samozřejmě vyjmenovány jejich cílové destinace a zpracovány se zbylými obecnými informacemi. Struktura výzkumného vzorku spolu s technikou sběru dat přiblížili čtenáři diplomové práce, jak výzkum probíhal, kdo se ho účastnil a jaká byla kritéria výběru respondentů. Po výčtu dat stěžejních k zakotvení následují dílčí kapitoly, které obsahují výpovědi respondentů a jejich odpovědi na jednotlivé body zájmu diplomové práce. V jednotlivých podkapitolách bylo zjištěné vždy shrnuto v dílčích závěrech.

Představa „domácích“ Čechů o emigraci se odvíjí od časového horizontu, ve kterém emigrace probíhala. V době nesvobody to byly politické důvody, v současné době pak pouze ekonomické důvody. Zhruba polovina respondentů by vlast opustila pouze v ohrožení života, nikoliv z politických a už vůbec ne z ekonomických důvodů. Z toho by bylo možné usuzovat, že se jim životní podmínky v předlistopadové době zdály únosné. V tomto případě téměř všichni, kteří se k otázce vyjádřili, preferují Západ. V rámci svých představ si západní země představovali jako země svobodné a bohaté. U odchozích Čechů byly jejich představy o Západu stoprocentně naplněny, avšak začátky byly těžké.

Drtivá většina z lidí žijících v zahraničí by se nebyla ochotna vrátit zpět do vlasti, protože za dlouhá léta v emigraci/exilu mají vybudované zázemí, rodiny apod. Přesto jako někteří reemigrující Češi, komunikují, cestují (v některých případech žijí

v rámci obou zemí) a využívají tak svých, za léta vybudovaných transnacionálních sítí a polí. Hlavním důvodem lidí, kteří se vrátili zpět do vlasti, bylo stmelování rodin. Většina „domácích“ Čechů nikdy neuvažovala o odchodu z vlasti a ti, kteří se vrátili, preferují dožití ve staré vlasti. Nicméně ani oni nikdy nepřerušili vazby se zeměmi, odkud reemigrovali. Domovem je pro většinu z nich země emigrace, pro některé je důležitý transnacionální rozměr a menšina považuje za domov starou vlast. Celým výzkumem se line myšlenka: „Kde dobře, tam vlast.“

Výzkum ukázal, že vlast je připsaná kategorie jako národnost a jedná se o zemi, kde se jedinec narodil. Tímto způsobem se vyjadřují „domácí“ Češi, naproti tomu lidé se zkušeností emigrace mluví o tom, že je možné mít více vlastí. Bylo dokázáno, že v menší míře cítí emigrující Češi povinnost vůči své staré vlasti, ve dvou třetinách tyto necítí. U „domácích“ Čechů je tento poměr přesně opačný.

Jednotlivé faktory sebe-identifikace byly v rámci skupin respondentů odlišné. Ukázala se jejich potřeba identifikace s nějakým národem. Drtivá většina všech respondentů si přeje někam patřit, a to i v případě těch transnacionálně laděných. Rozdílem však zůstává, že vnímají emigrující Češi národnost jako změnitelný faktor, zatímco „domácí“ Češi ji vnímají za pokrevně připsanou. Ačkoliv se „zahraniční“ Češi cítí jakkoliv, „domácí“ Češi je považují stále za Čechy. Rozdílné je tak vnímání této problematiky, buď očima primordialistického přístupu, či modernistického. Všichni respondenti na závěr vyjmenovali stereotypy tvořící jejich představu o české národní povaze. S politováním jsem nucen konstatovat, že tato byla definována slovy „*malost, závist, vyčůranost, egoismus, věčná nespokojenost se vším*“. Hrdí jsou na sportovce, spisovatele, vědce apod. a naopak se stydí zejména za politiky.

Celým výzkumem procházela myšlenka češství, které lidé se zkušeností emigrace pociťují a pociťovali i po příchodu na Západ. Někteří se snažili na český původ zapomenout či ho potlačit, nicméně se jim to nikdy úplně nepodařilo. Na druhou stranu forma Češství, která byla u respondentů zaznamenána, je spíše v latentní formě. Zejména politický faktor ovlivňoval u respondentů jejich identifikaci s českým původem. Politická situace v Československu je vedla ke snaze potlačit své češství, mnohdy zapomenout na příkoří spojená se životem a odchodem z totality a snaze splynout s novým prostředím.

Na závěr bych rád uvedl svůj záměr pokračovat i nadále v tématu české emigrace. Již tak široké téma bych chtěl zúžit a věnovat se pouze sítím, které Češi v zahraničí nepochybně vytvářejí. Po seznámení se s problematikou cítím nevyužití těchto kontaktů (na státní úrovni), jejichž případná spolupráce s Českou republikou a jejími úřady by jistě přinesla profit oběma stranám jako je tomu například v případě našich polských sousedů.

7. Použité zdroje

7.1. Publikace

ANDERSON, B. *Představy společnosti: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008. 274 s. ISBN 978-80-246-1490-8.

BAČOVÁ, V. *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997.

BADE, K. J. *Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 497 s. ISBN 80-7106-559-5.

BASCH, L. GLICK-SCHILLER, N. SZANTON-BLANC, C. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Routledge, 1994.

BROUČEK, S. *Etapy českého vystěhovalectví*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 0-85010-54-2.

BROUČEK, S. *Kandidáti další existence: Z osudů nové české emigrace*. Praha: F&J Mediaservis, 2004, 125 s. ISBN 80-903568-1-8.

BROUČEK, S. HRUBÝ, K. MĚŠŤAN, A. *Emigrace a exil jako způsob života: II. symposium O českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum, 2001. 193 s. ISBN 80-246-0351-9.

BROUČEK, S. GRULICH T. *Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika (Náhled na problematiku v kontextu vývoje světových migrací: vznik moderních diaspor a transnacionálních společností)*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2014. ISBN 978-80-87112-76-2.

BROUČEK, S. HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu 29. - 30. června 1998*. Praha: Karolinum, 2000. 339 s. ISBN 80-7184-932-4.

CASTLES, S. MILLER, M. *The Age of Migration*. London: 1998. Dostupné z <<http://www.age-of-migration.com/uk/assets/pdfs/sample.pdf>> 26. 7. 2016

CUHRA, J. – VEBER V. *Za svobodu a demokracii 1.: Odpor proti komunistické moci*. Praha: Karolinum, 1999. 333 s. ISBN 80-7184-797-1.

Češi v cizině. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1986 - 1998.

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická vlastnost*. Praha: Karolinum, 1993. 373 s. ISBN 80-7066-822-9.

ERIKSEN, T. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

GABAUER, F. KAPLAN, K. KOUDELA, F. VYHNÁLEK, R. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989 (statistický přehled)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1993.

GELLNER, A. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal, 1993. 158 s. ISBN 80-901381-1-X.

HEITLINGER, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007. 274 s. ISBN 978-80-86103-97-6.

HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ*, Praha: SLON, 2010 ISBN 80-85850-97-4.

HROCH, M. *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá Fronta, 1999, ISBN 80-20408-09-6.

HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON, 2009. 315 s. ISBN 9788074190100.

HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON, 2003. 451 s. ISBN 80-86429-20-2.

JEŘÁBEK, V. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*. Brno: Stilus Press, 2005. 298 s. ISBN 80-903550-0-5.

KÁRNÍK, Z. KOPEČEK, M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: USD Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-77-2.

KREJČÍ, J. *O češství a evropanství: o českém národním charakteru*. Ostrava: Amosium Servis, 1993. 183 s. ISBN 80-85498-19-7.

- KROUTVOR, J. *Potíže s dějinami*. Praha: Prostor, 1990. 152 s. ISBN 84-002-90.
- MAREŠ, P. ROČEK, P. *Dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 1992.
- NEŠPOR, Z. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002.
- OPATRŇÝ, J. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998.
- PAVLÍK, Z. KUČERA, M. *Populační vývoj České republiky 1990 – 2002*. Praha: Katedra demografie a geografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 2002.
- POLIŠENSKÝ, J. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky I*. Praha: Karolinum, 1992. 56 s. ISBN 80-7066-670-6.
- POLIŠENSKÝ, J. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví II*. Praha: Karolinum, 1996. 119 s. ISBN 80-7184-147-1.
- RÁKOS, P. *Národní povaha naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*. Bratislava: Kalligram, 2001. 132 s. ISBN 80-7149-411-9.
- RYCHLÍK, J. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.
- SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK, 2007. 175 s. ISBN 978-80-7325-136-9.
- ŠATAVA, L. *Jazyka a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Slon, 2009. 215 s. ISBN 978-80-86429-83-0.
- ŠATAVA, L. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Praha: UK, 1989. 163 s.
- ŠATAVA, L. *Etnicita a jazyk. Teorie, praxe, trendy: čítanka textů*. Brno: Tribun EU, 2013. 108 s. ISBN: 978-80-263-0517-0.
- ŠVARÍČEK, R. ŠEDOÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TÁBORSKÝ, J. *Securitas Imperii: Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. IX.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2002.

TIGRID, P. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu.* Praha: Odeon, 1992. 316 s. ISBN 80-207-0355.

TIGRID, P. *Politická emigrace v atomovém věku.* Praha: Prostor, 1990.

VACULÍK, J. *České menšiny v Evropě a ve světě.* Praha: Libri, 2009.

VERTOVEC, S. *Transnationalism.* New York: Routledge, 2009.

7.2. Články

BASCH, L. GLICK-SCHILLER, N. SZANTON-BLANC, C. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration, in: *Anthropological Quarterly* Vol. 68(1), 1995. s. 48-63. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/3317464?seq=1#page_scan_tab_contents> 19. 7. 2016.

BROUČEK, S. Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci, in: *Češi v cizině* 6, Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. s. 5-12.

BRUBAKER, R. COOPER, F. *Beyond „identity“*, 2000. Dostupné z: <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/18_Beyond_Identity.pdf> 26. 7. 2016

DUBOVICKÝ, I. Právo a vystěhovalectví (Pokus o historicko-antropologickou interpretaci práva), in: BROUČEK, S. *Češi v cizině* 7. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1993. s. 40-48.

DRBOHLAV, D. *Hlavní trendy mezinárodní migrace*, in: *Demografie* 37, 1995, č. 4.

DRBOHLAV, D. UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií.* Dostupné z: <<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>> 17. 4. 2016

EISENSTADT S. GIESEN B. Konstrukce kolektivní identity, in: HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus.* Praha: SLON, 2003. s. 348-370.

HANZLÍK, J. Československá emigrace očima tajných materiálů, in: TÁBORSKÝ, J. *Securitas Imperii: Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. IX.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2002. s. 260-275.

HENIG, D. *Transnacionalismus*. 2007. Dostupné z:
<<http://www.antropoweb.cz/cs/transnacionalismus>> 19. 7. 2016

HEROLDOVÁ, I. Reemigrace po druhé světové válce; shody a rozdíly, in: *Češi v cizině* 6. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. s. 38-45.

HORÁLEK, A. Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivit etnicity, in: *Český lid*, 2002/99 s. 23-43. ISSN 0009-0794.

KALAVSKÝ, M. Etnická identita ako etnologická kategória, in: *Ethnologia Actualis Slovaca*. 2004/5. 182 s. ISSN 1336-569X.

KANOVSKÝ, M. Etnická identita, kognitívny prístup a terénny výskum: Ako na to?, in: *Etnologické rozpravy XI*. Bratislava: 2/2004. s. 11 – 25. ISSN 1335-5074.
KOPEČEK, M. Za čistotu marxisticko-leninského myšlení, in: KÁRNÍK Z. KOPEČEK, M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: USD Dokořán, 2004. s. 172-180.

KOSTLÁN, A. Útěky do emigrace a Československá akademie věd, in: ŠTRBÁŇOVÁ, S. KOSTLÁN, A. *Sto českých vědců v exilu: encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*. Praha: Academia, 2011.

MAŇÁK, J. Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence, in: KÁRNÍK, Z. KOPEČEK, M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: USD Dokořán, 2004. s. 110-113. ISBN 80-86569-77-2.

MASSEY, D. Theories of International Migration: Review and Appraisal. In: *Population and Development Review*. Vol. 19, No. 3, September, s. 431-466. 1993.

NEŠPOR, Z. České emigrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium, in: *Soudobé dějiny*. 2005, 12/2.

OPATRŇÝ, J. Emigracion checa a Argentina en los textos de viajeros y novelas en las primeras décadas del siglo XX: El caso de Vladislav Forejt Alana, in: *Ibero-americana Pragensia - supplementum* 17/2006. Praha: Karolinum, 2006. s. 41-53.

PAUKERTOVÁ, L. Několik základních údajů o odchodech z Československa, 1948-1991, in: *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu 29. – 30. června 1998*. Praha: Karolinum, 2000. 339 s. ISBN 80-7184-932-4.

PICK, O. Politický význam exilu, in: BROUČEK, S. HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu 29. – 30. června 1998*. Praha: Karolinum, 2000. 339 s. ISBN 80-7184-932-4.

RAK, J. Úvod namísto recenze, in: PYNSENT, R. *Pátrání po identitě*. Praha: H & H, 1996. 278 s. ISBN 80-85787-40-7

ŠATAVA, L. Evropská emigrace na severoamerický kontinent v 19. století a její odraz v historii českého etnika. In: *Češi v cizině 3*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1988. s. 44-71.

TRAPL, M. Česká politická emigrace ve 20. století (1914-1989), in: BROUČEK, S. HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu 29. – 30. června 1998*. Praha: Karolinum, 2000.

Vědci v exilu a diktátorské režimy 20. století. *Akademický bulletin. Oficiální časopis Akademie věd ČR*. Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/news_0552.html> 26. 7. 2016

7.3. Internetové odkazy

<http://www.denik.cz/z_domova/cesi-mizi-v-cizine-lakame-je-tezko-20140608.html>

<<http://www.dnyceskestatnosti.cz/aktualni-projekt/publikace/>>

<www.tomasgrulich.cz>

<<http://www.pametnaroda.cz/category/detail/id/44.>>

<<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>>

<<http://www.osn.cz>>

<<http://www.mvvncirt.rcaz.Č/eRun-i eE/Uazyl.html>>

<<http://www.mvcr.cz/dokumenty/dokumenty.html>>

<<http://notes2.czso.cz>>

<<http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprchlici.pdf>>

<<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/emigrace.php>>

8. Seznam příloh

(Reprezentativní výběr)

Příloha 1: Dotazník pro Čechy žijící v hranicích národního státu (nevyplněný)

Příloha 2: Dotazník pro Čechy žijící v zahraničí (nevyplněný)

Příloha 3: Dotazník pro navrátilivší se Čechy (nevyplněný)

Příloha 4: Dotazník pro Čechy žijící v hranicích národního státu (vyplněný)

Příloha 5: Dotazník pro Čechy žijící v zahraničí (vyplněný)

Příloha 6: Dotazník pro navrátilivší se Čechy (vyplněný)

Česká emigrace – národní vědomí a vztah k vlasti

(Neemigranti)

Pohlaví:

Věk:

Obec:

Vzdělání:

1. Co si představíte pod pojmem emigrace z Československa/ČR?
2. Z jakých důvodů byste byl/a ochoten/a emigrovat a kam?
3. Jak se člověk stane Čechem?
4. Může mít jeden člověk více vlastí?
5. Jsou podle Vás lidé, kteří odešli do emigrace stále Češi? (Do rámce Čechů jsou zahrnováni také Moravané a Slezané.)
6. Je možno v průběhu života změnit svou národnost?
7. Jaký je Váš vztah k vlasti? Jak se projevuje?
8. Jaké byly Vaše představy o životě na „Západě“?
9. Cítíte (cítil/a jste) se být přitahován/a možností odejít do zahraničí?
10. Cítíte nějaké povinnosti vůči své vlasti?
11. Je pro Vás důležité patřit k nějakému národu? Vysvětlete prosím.
12. Kdy pocítíte hrdost na český původ a kdy se za něj naopak stydíte?
13. Myslíte si, že existuje „česká národní povaha“? Jaká podle Vás je?

Česká emigrace – národní vědomí a vztah k vlasti

(Češi žijící v zahraničí)

Pohlaví:

Věk:

Stát:

Vzdělání:

1. Kdy jste odešel/a z Československa?
2. Žijete po celou dobu trvání Vaší emigrace v jednom státě? Pokud ne, specifikujte.
3. Může se podle Vás člověk stát příslušníkem jiného národa?
4. Může mít jeden člověk více vlastí?
5. Kde se cítíte být více doma? Ve staré vlasti nebo tam, kde jste našel/a nový domov? Nebo to cítíte jiným způsobem?
6. Jaký je Váš vztah k původní vlasti? Jak se projevuje? Udržujete s ní kontakty?
7. Uvažoval/a jste v době odchodu o tom, že se vrátíte?
8. Jak podle Vás ovlivňuje národní cítění Čechů příchod na Západ?
9. Byly Vaše představy o Západu po vašem příchodu naplněny?
10. Byl/a byste eventuálně ochoten/a vrátit se natrvalo do vlasti? Pokud ano, na základě čeho především?
11. Je pro Vás důležité patřit k nějakému národu? Vysvětlete prosím.
12. Kdy pocítujete hrdost na český původ a kdy se za něj naopak stydíte?

13. Má emigrant po svém odchodu nějaké povinnosti vůči své vlasti? Pokud ano, specifikujte.

14. Myslíte si, že existuje „česká národní povaha“? Jaká podle Vás je?

Česká emigrace – národní vědomí a vztah k vlasti

(Navrátilví se Češi)

Pohlaví:

Věk:

Stát:

Vzdělání:

1. Kdy jste odešel/a z Československa?
2. Žil/a jste po celou dobu trvání Vaší emigrace v jednom státě? Pokud ne, specifikujte.
3. Může se podle Vás člověk stát příslušníkem jiného národa?
4. Může mít jeden člověk více vlastí?
5. Kde se cítíte být více doma? Ve staré vlasti nebo tam, kde jste našel/a nový domov? Nebo to cítíte jiným způsobem?
6. Jaký je Váš vztah k původní vlasti? Jak se projevuje?
7. Uvažoval/a jste v době odchodu o tom, že se vrátíte?
8. Jak podle Vás ovlivňuje národní cítění Čechů příchod na Západ?
9. Byly Vaše představy o Západu po vašem příchodu naplněny?
10. Proč jste se vrátil/a zpět do vlasti? Udržujete stále kontakty se zemí, kde jste prožil/a nejdelší část své emigrace?
11. Je pro Vás důležité patřit k nějakému národu? Vysvětlete prosím.
12. Kdy pocítíte hrdost na český původ a kdy se za něj naopak stydíte?

13. Má emigrant po svém odchodu nějaké povinnosti vůči své vlasti? Pokud ano, specifikujte.
14. Myslíte si, že existuje „česká národní povaha“? Jaká, podle Vás je?
15. Je společenská situace v České republice taková, abyste zde chtěl/a opět dlouhodobě žít? Opustil byste znovu svou vlast z důvodu nespokojenosti se společenským klimatem?

(Neemigranti)

Pohlaví: Žena
 Věk: 80 let
 Obec: Panč u Mar. Lázní
 Vzdělání: Střední s maturitou

1. Co si představíte pod pojmem emigrace z Československa/ČR?

V době nadvlády lidí, odcházeli z důvodu perzekuce, v současné době jsou za slušným, lepším pracovním uplatněním a finanční vyhozeností.

2. Z jakých důvodů byste byl/a ochoten/a emigrovat a kam?

Z důvodu pracovního uplatnění, možnostem svobodně žít. Sem připadáji a třeba USA.

3. Jak se člověk stane Čechem?

Narodí se českým rodičům v české zemi.

4. Může mít jeden člověk více vlastí?

Může, když to tak cítí. Jsou lidé, kteří žijí v zahraničí, ale českou stále považují za svou zemi.

5. Jsou podle Vás lidé, kteří odešli do emigrace stále Češi? (Do rámce Čechů jsou zahrnováni také Moravané a Slezané.)

Jsou stále češi. Pokaždé se domnívám, že jsou často větší vlastenci než domácí obyvatelé.

6. Je možno v průběhu života změnit svou národnost?

Je to možné, pokud se člověk z různých důvodů rozhodne hlásit k svému národu.

7. Jaký je Váš vztah k vlasti? Jak se projevuje?

Velmi silný. Naši generace si zachovávala na vlasteneckém.

8. Jaké byly Vaše představy o životě na „Západě“?

Tím z nypřetržením emigrace i už začátky pobytu v cizině nebyly těžké, ale ty chyběly a pracovní lidé se uplatnili. Mnozí dosáhli vysokých postavení.

9. Cítíte (cítěl/a jste) se být přitahován/a možností odejít do zahraničí?

Když jsem uzavírala v odchodu do zahraničí. Kde měla jsem se přestat opouštět rodiny a své vlasti. Říkala jsem, že se vši v době odchodu a i u nás se del svobodně žít.

10. Cítíte nějaké povinnosti vůči své vlasti?

Domnívám se, že jsem celý život poctivě pracovala, zastávala se těch, kterým bylo uškrtnuto. Děti jsem vychovávala v duchu vlasteneckém. V této věci očekávám od mladší generace plnění povinností vůči své vlasti.

11. Je pro Vás důležité patřit k nějakému národu? Vysvětlete prosím.

Samozřejmě je to důležité. Mám být smutný život člověka, který nikam nepatří? Já jako Medanec.)

12. Kdy pocítujete hrdost na český původ a kdy se za něj naopak stydíte?

Hrdost zazívám při sportovních kláních, při úspěších našich lékařů, vědců, podnikatelů, umělců, kteří dokázali zviditelňovat naši malou zemi ve světě. Bessič mají svůj obor a vědomí, kteří bojovali za naši svobodu v různých historických obdobích.*

13. Myslíte si, že existuje „česká národní povaha“? Jaká podle Vás je?

Máme dost důvodů k nespokojenosti, ale my nebudeme pochovávat to, co by si pochovávali zasloužili. V těžkých obdobích se dokážeme seskupit a paměťovat si, ale docela uhlavě nás zase lze opustit.

* Stydím se za chování politiků. Medanův šik. Kde daleko robím před volbami, obhajduji se pro malichernosti a neví o důležitosti věci. Nepřevládají nám lidské politické kultury.

Česká emigrace – národní vědomí a vztah k vlasti

(Češi žijící v zahraničí)

Pohlaví: Muž

Věk: 68

Stát: USA

Vzdělání: Juris Doctor

1. Kdy jste odešel/a z Československa?

1968

2. Žijete po celou dobu trvání Vaší emigrace v jednom státě? Pokud ne, specifikujte.

Ano ~ USA

3. Může se podle Vás člověk stát příslušníkem jiného národa?

Ano.

4. Může mít jeden člověk více vlastí?

Ano.

5. Kde se cítíte být více doma? Ve staré vlasti nebo tam, kde jste našel/a nový domov? Nebo to cítíte jiným způsobem?

Presto, ze do Prahy s manželkou (take Ceska, se kterou jsme emigrovali do USA v roce 1968 spolu jako studenti a dkud oba pochazime) jezdime pravidelne, mame tam spoustu pratel z detsvi a mladi a poridili jsme si tam vlastni byt, doma se citime vice v USA, kde mame celou rodinu a kde jsme prozili vetsinu naseho zivota.

6. Jaký je Váš vztah k původní vlasti? Jak se projevuje? Udržujete s ní kontakty?

Nas vztah k puvodni vlasti je velice dobry, citime se tam vyborne a kontakty s kamarady z naseho mladi, ktere po nasi emigraci byly preruseny, jsme po roce 1990 obnovili a stale udržujeme.

7. Uvažoval/a jste v době odchodu o tom, že se vrátíte?

Urcite ne permanentne, je ale moznost na par mesicu kazdy rok.

8. Jak podle Vás ovlivňuje národní cítění Čechů příchod na Západ?

Na tuto otazku je tezke odpovedet rychle, bez hlubsiho rozboru. Jelikož nase vzpominky na nase detstvi a mladi ve stare vlasti nejsou zrovna nejlepsi, behem prvnich 22 let nasi emigrace jsme nad timto velice nepremysleli, spis jsme chteli zapomenout. Nase citeni se od roku 1990 gradualne zlepilo a nyní jsme hrdi na nas puvod.

9. Byly Vaše představy o Západu po vašem příchodu naplněny?

Ano.

10. Byl/a byste eventuálně ochoten/a vrátit se natrvalo do vlasti? Pokud ano, na základě čeho především?

Spis ne.

11. Je pro Vás důležité patřit k nějakému národu? Vysvětlíte prosím.

Ano, patriotismus a narodni loyality jsou pro nas velce dulezitou soucasti nasi celkove zivotni spokojenosti. Toto jsme bohuzel v ramci okolnosti, za kterych jsme vyrustali, nikdy nepoznali v nasi stare vlasti, ale nasli v nasi nove vlasti.

12. Kdy pociťujete hrdost na český původ a kdy se za něj naopak stydíte?

Behem prvnich 22 let nasi emigrace (1968–1990) jsme se dost stydeli, nyní jsme na nas cesky puvod hrdi.

13. Má emigrant po svém odchodu nějaké povinnosti vůči své vlasti? Pokud ano, specifikujte.

Ne, pokud jde o puvodni vlast. Ano, pokud jde o soucasnou vlast.

14. Myslíte si, že existuje „česká národní povaha“? Jaká podle Vás je?

Na tuto otázku je velice těžké odpovědět. Každá národní povaha, pokud něco takového opravdu existuje, má určité pozitivní a negativní aspekty. Co se nám u Čechů převážně líbí je upřímnost a přímocnost, intelekt, síkvnost (zlaté české ručičky) a selský rozum. Nelíbí se nám pravidelná nespokojenost, obviňování jiných za své vlastní problémy, závistivost a nedostatek patriotismu.

Česká emigrace – národní vědomí a vztah k vlasti

(Navrátil se Češi)

Pohlaví: Žena

Věk: 66

Stát: Švýcarsko

Vzdělání: VŠ FF UK

1. Kdy jste odešel/a z Československa?

v roce 1975, svatba

2. Žil/a jste po celou dobu trvání Vaší emigrace v jednom státě? Pokud ne, specifikujte.

prováděla jsem se do Švýcarska, francouzské části, s ex-manzelem jsme žili ve Španělsku, Anglii, Kolumbii 2 roky a na Filipínách 4 roky, od r. 1985 opět ve Švýcarsku

3. Může se podle Vás člověk stát příslušníkem jiného národa?

myslím, že ne, pouze pokud by odešel velmi mladý a s tím, že chce s tímto národem splynout

4. Může mít jeden člověk více vlastí?

podle mě ne, ale platí i vyše

5. Kde se cítíte být více doma? Ve staré vlasti nebo tam, kde jste našel/a nový domov? Nebo to cítíte jiným způsobem?

ve staré vlasti

6. Jaký je Váš vztah k původní vlasti? Jak se projevuje?

je to to, co znam, vse to, co clovek nasaje od sveho narozeni, mista, raz krajiny, lide, jejich chovani, rec a její nuance, stejne pisne, které zpivaji, pohadky, co si povidaji, to, co se ve skole uci, smysl pro humor, stejne problémy, stejne veci, které jim vadi a rozciluji je - treba za vsechno muzou komunisti

7. Uvažoval/a jste v době odchodu o tom, že se vrátíte?

ano, myslela jsem si, ze kdyz manzelstvi neklapne, vratim se

8. Jak podle Vás ovlivňuje národní cítění Čechů příchod na Západ?

zalezi asi na tom, o jaky zapad se jedna, pro me to bylo Svycarsko, castecne Anglie, Spanelsko, pak Kolumbie a Filipiny, casto jsem zajizdela do Francie a stykala se s Francouzi, v te dobe jsem si myslela, ze bych dokazala vice splynout s mentalitou Francie

vzdycky jsem se citila ceskou, nikdy jsem se necitila svycarkou, moje cesstvi se jenom potvrdilo za komunismu jsem byla na Ceskoslovensko hrda, povazovala jsem ji za zemi, která byla v minulosti na svetove urovni, mela v minulosti vysokou intelektualni a kulturni uroven, vyspely prumysl, vedu, která byla na svetove urovni, mela fungujici zemedelstvi, kde lide v minulosti byli slusni a poctivi, ale byla ve svem prirodzenem vyvoji drasticky zabrzdena komunistickym rezimem, který se silne podpsal i na moralce lidi

9. Byly Vaše představy o Západu po vašem příchodu naplněny?

po prichodu do Svycarska jsem okamzite otehotnela, a tak jsem zustala v domacnosti, Svycarsko se mi zdalo velmi konzervativni, hlavne co se tykalo postaveni zeny ve spolecnosti, a muj diplom by stejne nebyl uznan, v podstate jsem nemela predstavu, chtela jsem zit s clovekem, ktereho jsem si vzala, a cestovat, cist knihy, které zde nebyly k dostani atd., pozdeji jsem pracovala od roku 1988 u Mezinarodniho vyboru Cerveneho krize v Zeneve, kde nastesti bylo hodne pracovníku z celeho sveta, takže jsem byla v internacionalnim prostredi, protoze nejsem od prirody ambiciozni, byla jsem spokojena

10. Proč jste se vrátil/a zpět do vlasti? Udržujete stále kontakty se zemí, kde jste prožil/a nejdelší část své emigrace?

vrátila jsem se, protože jenom tady se cítím doma, cítím sounaležitost s tím, co mě obklopuje, do Švýcarska jezdím pouze za dcerou a její rodinou, vyjimečně bych jela na nějakou výstavu nebo lyžovat

11. Je pro Vás důležité patřit k nějakému národu? Vysvětlete prosím.

je pro mě důležité, aby člověk patřil k nějakému národu, ale aby také poznal jiné prostředí, protože jenom tak si uvedomí svoji specifickou, dokáže ocenit, co je na jeho zemi krásné a dobré, ale i to, co není, pak by se měl snažit to zlepšit

12. Kdy pociťujete hrdost na český původ a kdy se za něj naopak stydíte?

hrdost pociťuji, když potkám slušného, schopného, inteligentního člověka, opak, když potkám jeho protiklad

13. Má emigrant po svém odchodu nějaké povinnosti vůči své vlasti? Pokud ano, specifikujte.

ma se chovat v cizině slušně, protože lidé tam si udělají podle něho představu o celém národu, pokud je možno, měl by finančně pomoci v oblasti, kterou si vybere, získal-li zkušenosti, které by jeho zemi mohly pomoci, měl by se o ně podělit

14. Myslíte si, že existuje „česká národní povaha“? Jaká, podle Vás je?

lidi hodně nadávají, ale sami s tím nic moc nedělají, a pak také zavírají, velká cyničnost a specifický smysl pro humor, který já sama vyznávám, projevuje se jistě uzavřenost v „české kotline“, ale to bych spíše považovala za důsledek izolace způsobené komunistickým režimem

15. Je společenská situace v České republice taková, abyste zde chtěl/a opět dlouhodobě žít? Opustil byste znovu svou vlast z důvodu nespokojenosti se společenským klimatem?

rozhodla jsem se zde opět žít s tím, že zde dožiju, pokud by ale moje svoboda byla omežována, uvažovala bych o odchodu.